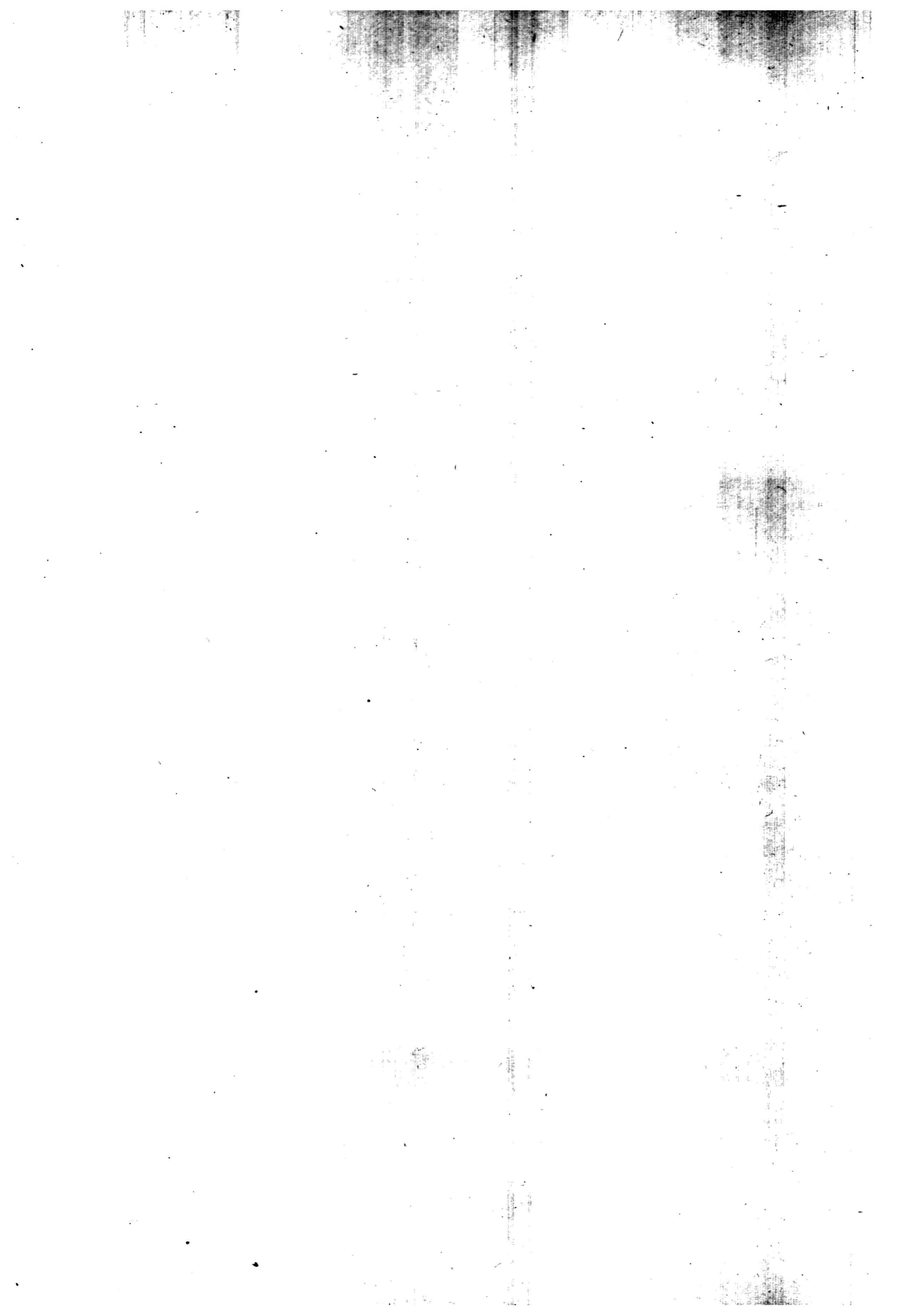

EGYÜTT ÉLÜNK

**Piacozás
Közlekedés, szállítás
Őrlés, darálás a szélmalmokban
Pusztai mestereknél
Élet az olvasóköri körökben
Névnapi
Kocsmázás
Templombajárás a Pusztán**

EGYÜTT ÉLÜNK

NAGY GYULA

Piacozás

A családok pénzüvédelme a *piacozástól* függött. Mindent a piacozáson keresztül értékesítettek. A szükségleteiket pedig a piacozás alkalmával szerezték be. A pusztai emberek szerettek piacra járni, a piacolás kisvasárnapnak számított. Sok esetben a fiataloknak még a találkájuk is ott volt.

A tejtermékek elkészítése a piacra egy hétig tartott. A túrónak kellett a legtöbb idő. A beoltás, felöntés, csurgatás három napot vett igénybe. Aki tejföllel piacolt, az az utóbbi időben minden este-reggel lehajtotta gépen a tejet és a tejfölt összegyűjtötte. A soványtej nem került a piacra, ki túrónak öntötte, ki a malacnak adta. Egyik asszony tejfölt gyűjtött, a másik vajnak köpülte. Ha sok disznójuk volt, inkább vajként vitték a piacra. A juhsajt-készítés volt a legtisztább: mindennap *főlnyomták* sajtnak, s egy hétig száradt. A tejszeletelés elég fáradságos munka volt. A tojásgyűjtés és a baromfiak piacra készítése már könnyebb dolog. A tojást mindennap összeszedték, de nem mindenki mosta meg, csak megtörölgették, mert a mosatlan tojás nem romlik el olyan hamar. *Puttonyba* rakták. A csirkék összefogása már körülményesebb volt. A piac előtti napon az eladnivaló csirkéket összegyűjtötték egy ólba, mert azok legtöbbször *széjjelháltak*. Egy kis eleséggel becsalogatták őket vagy kilesték, hol ülnek s még este összefogták őket, mert reggel nagyon korán széjjel-szednek. Hogy miből mennyit vittek be a piacra, az a gazdaság erejétől s nem a föld nagyságától függött. Pap Lukács János Sóstó-parti tanyájából tavasszal ment be a legtöbb portéka Orosházára. Tojásból kéthetenként sokszor 800 darabot vittek be. Minden hónapban 8—10 pár csirkét is piacra dobtak. Ősszel egy hónapig minden piacra 10—15 pár is jutott. Nyáron kétszer-háromszor 6—7 pár kacsát vittek. Libát ősszel kétszer adtak el, 50—70-es falkában. Télen kéthetenként piacoltak: 160—250 tojást vittek a piacra.

Nem kisebb gonddal jártak az emberek előkészületei a piacolásra. Előtte való napon — sokszor este, a munka után — nekiestek a gabonát felszedni. A jószággal való piacolás több időt igényelt. A járlatírás, a jószág rendbeszedése és hajnalok-hajnalán való megetetése mind a férfiakra várt. Egyesek nem sokat törődtek a jószág rendbehozatalával, de ez megbosszulta magát: olcsóbban kelt el. Ha „hazamentek” Vásárhelyre, a kocsit mindig megkenték, ha az orosházi piacra mentek be, nem mindig kenték meg, mert az közelebb volt. Pap Lukács Jánosék legtöbbször Orosházára mentek piacra, mert véleményük szerint, ott jobb a piac, mint Vásárhelyen. De ha Békés megyében az állatpiacot lezárták, akkor Vásárhelyre mentek, lévén az Csongrád megyében. A kocsira szalmát tettek, a szalmába álogatták a *garabojokat*, edényeket, a petróleumos kannát. A szalma tetejére a baromfiak kerültek. Ha hárman mentek, akkor hátsó ülést tettek és összevetették a hátukat. Ha valami „üsmémerős” idősebb ember ült hátul az oldalközben, a kocsit elkerülők — ostorral rámutatva

— odakiáltottak: „Aszt az öreg kost ott hátul, vötted, vagy a piacra viszd? Lükd lë, nem ér az mán sömmit, még fődötetni së löhet vele. Ürü az mán, hé!” Ha a piacra kevés portékát vittek, akkor 2—3 zsák daráltnivalót is feldobtak. Gabonát, állatot ritkábban vittek piacra. A gabona alá, sőt a zsákokra és az oldal közé is tettek szalmát. 8—10 zsáknál nem tettek fel többet. A kocsin még sertést és borjút is szállítottak. A kismalacokat egyesek ládában vitték, mások kocsiderékba tették és ajtóval fedték le. A tágas helyen szépen kinyúlva feküdtek, így jobban mutattak. Vastagon tettek szalmát a malac alá, hogy jól érezzék magukat. Igyekeztek a piacra, mert korán jobb. Elek Sándoron kívül nem volt fecskési gazda, aki gyorsabban a városba ért *ustorozás* nélkül, mint a fecskésparti Samu Sándor. A kb. 30 km-es útra legtöbbször reggel 6 órakor indultak és 8 órára már bent voltak, kisebb teherrel pedig fél 9-re. Piacnapon sok kocsi tartott a városnak. Ezelőtt, útközben ha rossz munkát láttak, akkor az ismerősre vagy fiatal legényekre rá-rákiabáltak: „Ojan magos tarlót hacc, hogy mögszúrja a seggöd!” „Ügy kaszász, mintha a jég verte vóna el!” „Finnyás a kaszád, oszt válogat!” Ha több kocsi ment egymás után és haszontalan munkát láttak, akkor ostorral mutatták egymásnak. Egymás portékája iránt is érdeklődtek ostormutatással. Ha szép nagylány ült hátul a kocsin, arra is rámutattak s mindnyájan tudták, hogy mit jelent „Esz is a piacra viszd?” Így aztán eltelt az idő és hamarabb beértek.

A jó lovú gazdák nem szerettek lassan menni, azért sokszor megeresztették a lovakat. A lovaknak is kedvük volt menni és egymás után kerülték el a kocsikat. A lónak úgy jobb, ha kedve szerint mehet. Samu Sándor lovai nem szerettek lépésben menni. Nem voltak elfáradva, pedig sokat dolgoztak. A szájukat húzósan fogták. A lovak annyira húzták a szarát, hogy a hajtó kezét bevágta. „Na, ezek hová sietnek” — mondták, akiket elkerült. Amikor a szomszédban lakó tanítót bevitték kocsival a városba, két kézzel fogózkodott az oldalba, hogy le ne essen.

Először mindig a *belső piacra* mentek és lepakolták az asszonyt. Ha házuk volt a városban, akkor amint az asszonyt letették, a háznál kifogtak és gyalog vagy kerékpáron kimentek a *külső piacra*. Akkor is kimentek a külső piacra, ha nem volt eladni való jószáguk. Ott tanulták az árakat. Nem röstellték megkérdezni az árakat, általában szívesen válaszoltak a kérdegetésekre. Néha még kérni is szokták a portékát, vevőszándék nélkül, különösen ha látták, hogy vevő is van rá. Ezzel felfelé verték az árát és ugratták a vevőt. Különösen az ismerősöknek segítettek. Pap Lukács Istvánnal történt egyszer: gyönyörű malacokat árult. Először csak *kérdezelgöltek*, nézegették. Kérdezője sok volt, de nem indult meg a vásár. Egy asszony, „beleszeretett” két választási malacba. Félrement és az egyik ismerősétől (aki történetesen P. L. I.-nak is jó ismerőse volt) kérdezte: „Mit csinájjak, megvégyem?” „Egész nyugottan!” — válaszolta. Az asszony meg is vette s azután megrohanták a kocsit s a portéka el is kelt nyomban. A végén a *komendálló* azt mondta Pap Lukács Istvánnak: „Të is segítettél már neköm!” A szomszédok is hamar megtudták, mert amikor találkoztak, megkérdezték: „Na mijen vót a piac?”

Ha nem volt házuk a városban, akkor a piac végeztével egy előre megbeszélt helyen találkoztak. Rendszerint valamelyik utcában álltak be. A lovakat nem fogták ki és nem is etették meg. A piacon a szükséges dolgokat megvásárolták.

A bevásárlás után nem *rostokoltak*, hanem indultak haza, mert a dolog várta már őket. Télen azért siettek, mert fáztak, nyáron pedig azért, mert melegük volt. A kocsmás emberek nem siettek haza, mert úgy tartották, hogy ez a nap erre van szánva, s minden kocsmánál megálltak. Az italos ember nem akart egy helyen berugni, hanem mindenütt csak egy-egy pohár bort inni, de mindig megduplázta. Mindig mondogatta: „Na annyukom, ez az utolsó!” Az asszonyok nem ittak, hanem különösen a végefele zörtölődtek, pörölték az embert. A becsípett emberek közül az egyik danolászott, még az asszonyt is *noszogatta*: „Danujj már, mer léfordítalak!” A másik meg ütötte a lovát, pedig a vásárhelyi ember szereti a lovat, de ilyenkor *cigányulta* ostorral. A harmadik fajta ember pedig az asszonnyal vias-

codott. Ritkán történt szerencsétlenség. Nemrégén Dajkó Antal összetörte magát, mert megjedtek a lovak és a kocsit az árokba fordították.

Kifele már kevesebb kocsival találkoztak, mert az egyik kocsi hamarabb, a másik később indult haza. A vásárhelyi származásúak igencsak felvették útközben a gyalogost, ha fért. Az orosházi paraszt csak nagyritkán vette fel kocsijára a gyalogost, még az ismerőst sem mindig. A szerző az 1930-as években az orosházi határ legtávolabbi iskolájában tanított és annak ellenére, hogy becsülték és szerették, egyetlenegyszer sem vették fel, hanem amint majdnem utólérték, rávágtak a lovakra és elrobogtak mellette. A vásárhelyi származású Pap Lukács testvérek két fiatal csikóval mentek Orosházára a Fecskési-dűlőn, mert a csikók a járművektől féltek. Két gyalogossal találkoztak. A gyalogosok mellett megálltak s mondták nekik, hogy a csikók nagyon félnek s csak a saját felelősségükre üljenek fel. Nem ültek fel, de megköszönték a jó szándékot. Samu Sándor lovai is hazafele még valamivel gyorsabban mentek, mint a piacra, mert a lovak is tudták, hogy hazafele mennek. Az utat jól ismerték, és a tanya közelében összenéztek, a fejüket összetették, *röhögtek* s annyira sietve fordultak a bejárón befele, hogy alig lehetett tartani őket. Könnyebb volt hazafele, mert legtöbbször üres volt a kocsi.

Közlekedés, szállítás

A parasztgazdaságok könnyű vagy közepes igáskocsit használtak s a kocsiba kizárólag lovakat fogtak. A nehéz igáskocsit, a szekeret az uradalmak és néhány nagyobb gazda tartotta s ökrökkel húzták. A könnyebb kocsik mindkét *sarogjája* görbe s a nehéz igáskocsiké pedig egyenes volt. A legtöbb parasztgazdaságban azonban két igáskocsi is állt a kocsiszínbén: a használtabbal terményt szállítottak, trágyát hordtak, az újabb pedig piacrajáró volt. Ezeket aztán kékre vagy zöldre festették. Kétkerekű kocsit a Pusztán nem lehetett látni. A századforduló előtt *körülkaszos* kocsikat használtak, a kocsik oldalait nem deszka, hanem fonott kas borította.

A vásárhelyi származású nagyobb gazdák: Vizi Imre, Rostás Mátyás, Olasz Tamás, Meszlényi Imre *gurtnis* kocsit is tartottak. Kas helyett gurnival borították be a kocsi oldalát és a vasalása cifra volt. A könnyű kis kocsi nem volt féderes. Később a kisebb parasztgazdaságok is tartottak ilyen kocsit. Az első világháború után legtöbb parasztgazdaságban az igáskocsi mellett *fédereskocsi* is volt, melyet *Nagyatádi kocsinak* is hívtak. Festett, fényezett kocsi volt, elől-hátul bőrüléssel. Ha piacra mentek, a hátulsó ülést leszerelték és 2—3 q terhet rakhattak rá. Vásárhelyen, Orosházán rendelésre készültek. Vásárhelyen Rákos bognár és Für kovács készítette. Rendszerint a bognárnál rendelték meg s annak volt kovácsa. Igáskocsival mentek a kész fédereskocsiért és a kocsi után kötötték, úgy húzták ki. Olyan szépen *búgott* a tengely. A tengelyek végeit *bebőrözték* s az *búgott* olyan szépen. A gurtnis és féderes kocsi a vásárhelyi származásúaknál előbb jött divatba, mint az orosháziaknál, mert azok inkább földet szereztek. Később azonban az orosháziak is azzal jártak a piacra. Koczka Pál szerint sehol az országban nem volt annyi nagyatádi kocsi, mint Vásárhelyen és Orosházán.

Az igáskocsi részei: első és hátsó *tengely*, első és hátsó *kerék*. A kerék részei: *agy a puskával, küllök, talp és ráf*. A *rúd* a *rúdszárnyal*. *Hámfák* a *hámfatasakkal*. Első és hátsó *fölhérc*. *Kocsioldal* a *kocsizáppokkal*. *Löcsök, alsóvény* és *serágyák* (vásárhelyieknél: *sarogják*).

A gazda büszkesége volt a *jó ketyegésű*, a jó járású kocsi. Az ilyen kocsinak a *keréktalpa* keskeny. A keskeny talpú kerék keskeny nyomot vágott a sárba. Minél nagyobb volt a kerék, annál könnyebben vitték a lovak a sárba. Nagyon fontos az, hogy a hátsó kerekek az elsők nyomában járjanak, ha külön nyomot vágott, nehezebb volt a lovaknak. A kovács a *puskázással* állította be a kerék járását. Legjobb volt a szilfaagy, mert az nem repedt meg.

Ha az egyik küllő nyers, s a másik szárazabb, akkor a kerék elhúzódtott valamerre. Az ilyenre mondták: „Keresi a pipát!” Az elhúzódtott, kajla kerék nagyobb utat tett meg. A jó kocsi ráfja valamivel keskenyebb, mint a talpa, mert a széles ráf összeszedi a sarat, azonkívül nagyobb a fekvése. A jó kovács a ráf két szélét még le is gömbölyítette. A jó kocsi oldalai megfelelő szögben hajlanak ki. Ha a függőlegeshez állnak közelebb, akkor keveset lehet rárakni, ha viszont az oldalai szétállók, akkor nagy teher hárul a löcsökre. A könnyebb kocsinak sűrűbb, de vékonyabb a zápjja, a nehezebbé pedig ritkább, de vastagabb. Hogy milyen vastag, erős a kocsi fája, az attól függött, hogy mire használták. Az igáskocsi fája vastagabb, a küllőjét és talpát akácfából is készítették, bár a körisfa a legjobb. A jó kocsi oldala is kőrifából készült. A piacrajáró kocsi könnyebb, mert vékonyabb fából csinálták, az ilyenrel aztán *trapba* jártak a lovak. Fontos még a rúd állása is, a jó kocsi rúdja nem lóg, a vége a ló szügyének magasságában áll.

A jó kocsi vasalása célszerű. Legfontosabb a *ráfnak a húzása*. A száraz anyagból készült, festett kocsi ráfját nem kell 5—6 évig meghúzni. A száraz kerék is felveszi a nedveséget — különösen ha nem festették be —, de ismét kiszárad. Idők során a ráf és a talp között nyílás támad, később a talp és a küllő is elválik: „beszopósodik”. Ezt nem várják meg, hanem ráfot húzatnak. A jó kovács kiüti az agyból s úgy húzza meg a ráfot, ilyenkor a küllő még süllyed is az agyba.

A kovácstól függött a vasalás cifrasága. Bár az igáskocsinál nem volt fontos a cifraság, néha a vas végeit kicifrázták. A könnyebb kocsik vasalását cifrázták ki. A vásárhelyi kocsi *bevasalása* valamivel cifrább, mint az orosházi. Az ilyen kocsi kelendőbb, mint a sima vasalású. A vásárhelyi kovács az anyacsavar alatti alátétet két-három rétegből állítja elő s a széleiket kicifrázza. Az egyes rétegeket ezüst és fekete festékekkel festették be.

A kocsi vétele nagy körütekintést igényelt. A piaci áru rosszabb minőségű volt, mint a rendelt. A kocsi készítése bizalom dolga, azért a megszokott bognárnál rendelték meg és a bognár kovácsa vasalta be. De szokás volt a kovácsnál is rendelni, akinek volt összedolgozó bognárja. A kocsit a piacon tologatták, hogy jól *ketyég-e*? A paraszt füle észrevette, ha nem jó vasból készült a tengely: annak csendes a kotyogása, nem éles a hangja. Amikor a löcsöt mozgatták, akkor is szólt a tengely: kotyogott.

Ha egész héten dolgozott a kocsi, akkor szerdán, szombaton megkenték. A sáros kocsit megtisztították. *Lapockával* lelökték a sár nagyját, még menet közben is. A kocsiszínen egy 30—40 cm hosszú kötél állt, melynek a végein egy-egy papöcök volt. A küllőkről ezzel húzták le a sár vastagát. A kocsit nem mindig mosták meg, csak amikor szárazra vált az idő vagy fagyott. *Dudvázás* után megmosták. Az élettartama sok mindentől függött: általában 20—30 évig élt. A jobb igáskocsi és a fédereskocsi a szín alatt volt, a használtabb igáskocsinak a szalmakazalban vágtak helyet. A *hőgyölés* előtt kivágták a kocsi helyét, gerendákat fektettek rá s azután tetőzték le.

A Pusztán használt kocsik nagy része a vásárhelyi Teleki utcai kocsigyárban készült. A kocsigyárat 1923-ban Ács Lajos kocsigyártó, Benkő András kovács, B. Szűcs István fényező és kocsinyerges alapították. Jogilag egyenrangú társak voltak, de hetenként fizetést kaptak mindhárman, a befektetett tőke és a végzett munka arányában. Könyvelőjük is volt. A telek Benkő Andrásé volt. Ezen a kocsigyártó műhely és a kovácsműhely állt, míg a kocsifényező műhely a szomszédban volt. Viszonylag korszerű felszereléssel dolgoztak. A kocsigyártó részlegben villanyerőre berendezett gépek voltak. A kovácsműhely *kéttüzel* működött. A kocsifényező műhely is a kor színvonalán állt. A gyárban állandóan 10—12 szakmunkás dolgozott. Bár mindhárman kiváló szakemberek voltak, a legképzettebb Ács Lajos mindhárom szakma mestere volt. A könyvelőt is ő irányította. Piacra nem, csak rendelésre dolgoztak. Raktáruk volt, de sohasem tudott megtelni, mert a gyártmányukat elkapkodták. Az igás szekértől a fedeles hintóig mindent készítettek. A készítményeik nagy részét az óriási vásárhelyi határ vette fel, de Szentestről, Orosházáról is kaptak rendelést. Az első

világháború után kapós volt a kocsi. Aszerint, hogy milyen volt a kocsi mérete, tengelye, vasalása, 27—30 q búza volt az ára. Anyagilag megalapozott volt a Teleki utcai kocsigyár, de Ács Lajos a természetéből, jelleméből kifolyólag teljes függetlenségre vágyott s kivált a társaságból.

Ács Lajos a Jókai utcában alapított kocsigyárat. Hamarosan felépült a kétszobás, összkomfortos lakás, amelyhez a 8 méter hosszú (10 kocsis) raktár, a 11 m hosszú bognárműhely, a 6 m hosszú kovácsműhely és a 7 m hosszú fényezőműhely csatlakozott. Egy irodahelyiség és vasraktár is helyet kapott a tiszta téglából emelt korszerű épületben. A legmodernebb gépekkel szerelte fel gyárát, nem egyet külföldről hozatott. A kovácsműhely két-tüzes volt. A bognárműhelyben négyen, a kovácsműhelyben hatan és a fényező műhelyben egy munkás dolgozott. Piacra és rendelésre dolgoztak. Miután a kocsi lelkét a bognár adja meg, nagyon igényes volt a saját munkájával szemben is — ezért kiváló kocsik készültek gyárában. Ács Lajos volt a lelke a gyárnak. A munkában is mindig elől járt. Amikor a munkások bementek dolgozni, ő már kidolgozta magát. Legtöbbször este 10—11 óráig dolgozott. Tág látókörű ember volt, de csak a szakmája érdekelte igazán. Végtelenül szerette a pontosságot, a hibás munkát nem tűrte. Miután a vásárhelyi tanyavilág óriási volt, mindkét kocsigyár megélt.

Azonban hiába volt a kitűnő felkészültség, a határtalan szorgalom, győzött a gazdasági válság. A Jókai utcai ház, gyár, dobra került. A család szerette volna, ha Vásárhelyen maradnak, de Ács Lajost rendkívül bántotta az őt ért csapás és új életet akart kezdeni, de máshol. Miután az orosházi kovácsoktól éveken keresztül rendeléseket kapott — Orosházán telepedett le. Eleinte bérelt lakásban laktak, bérelt műhelyben dolgozott, bognárkodott. 10—12 évi kemény munka után épült fel a Posta utca 10. szám alatti házuk. Közben három családot felnevelt. Mint bognármester átjárt Békéscsabára, ahol a szakmáját tanította a Szakmunkásképző Intézetben. Könyvet is írt, amelyből a kocsigyártás bognár részét mindenütt tanítják. 75 éves korában beadta iparát és 80 éves korában halt meg.

A pusztaiak egy része Orosházán rendelt, vagy vásárolt kocsit. A rendelt kocsit *mondvacsinát* kocsinak hívták: „Rendőitem egy mondvacsinát kocsit.” Az orosházi bognárok, kovácsok és kocsifényezők, nyergesek meggyeszerete híresek voltak. A bognárok közül: Hódy Károly és tanítványai, a kovácsok sorában Szalay Ádám, Süle Ferenc és a Tóth Testvérek, míg a kocsifényezők között: Mäder András és tanítványa: Sitkei Ferenc voltak a legismertebbek.

Az orosházi kocsigyártás fénykora a múlt század utolsó évtizedétől az 1920-as évek közepéig tartott. A szakmában a legismertebb Hódy Károly volt. 1875-ben született kocsigyártó családból. Űzeme a Vásárhelyi utcában (most Szabó Dezső utca) állott. Eleinte mint bognár dolgozott, de az első világháború előtt fényező-, s később kovács műhellyel bővítette ki üzemét. Ekkor már 20—25 segéddel és inassal dolgozott. (A bognár-, és kovács műhelyben 8—10, míg a fényező műhelyben 4 segéddel folyt a munka.) A gyár kisipari módszerekkel dolgozott, noha, különösen a bognár műhelyt — korszerű gépekkel szerelte fel. A bognár műhelybe — az emlékezet úgy tudja — az orosházi származású nagyiparos, Thék Endre kezdeményezésére és segítségével korszerű gépek: szalagfűrész, faesztergapad, küllőmaró-, agyfűrőgép került. Ennek azonban előfeltétele volt a község villamosítása. Orosháza ebben az időben kapott áramot Vásárhelytől. A háramtízes kovács műhely berendezése alig változott, az egyszerű gépek kézi meghajtással működtek.

A kocsigyárban az igáskocsitól kezdve a fedeleshintőig mindenféle járművet készítettek, javítást is vállaltak. Miután a javítási munkák nem töltötték ki a munkaidőt, új kocsi készítéssel foglalkoztatta a segédeket. Főleg raktárra és piacra dolgoztak. 15—20 kocsi volt állandóan raktáron. Legtöbb igáskocsiból és fédereskocsiból készült. Általában az igáskocsik 15—20 q teherbírásúak voltak. A fédereskocsik közül az ún. nagyatádi kocsitól a fődeles hintőig mindent készítettek. A tél beálltával pedig szánkókat csináltak (előre soha-

sem készült szánkó, mert nem tudták, hogy lesz-e rá szükség, vagy sem.) A szánkok közül leggyakrabban teherszállításra valókat és kasznisszánkót, ritkábban — megrendelésre — úriszánkót is készítettek. A kocsigyárból csak kifogástalan kocsik kerültek ki. A kocsigyár kifejlesztése csak így sikerülhetett.

Azonban hiába volt a nagy szakmai tudás, és szorgalom, a gazdasági válságban — az 1920-as évek végefele — a kocsigyár fizetéseképtelen lett és dobra ütötték. A válsághoz hozzátartozott még a gépkocsiipar fejlődése is. A kocsigyártók nem ismerték fel ennek jelentőségét, erőltették a kocsigyártást, sok eladatlan kocsi gyűlt össze a raktáraikban. A kocsigyártás feltartóztatlanul hanyatlott.

A Hódy-név alatti kocsigyártás az árverés után sem szűnt meg. A rokonság előre megbeszélte, hogy ki melyik gépet veszi meg s azt ott is hagyták, csak a neveiket ráírták. Ezután a kocsigyártás már szerényebb keretek között folyt. Idők folyamán Hódy Károly egyenként visszavásárolta a gépeket. A kocsigyár alapítója közéleti tevékenységet is folytatott: Ipartestületi alelnök, községi képviselőtestületi tag, és a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara levelező tagja volt. A kocsigyártás Hódy Károly halálával, 1950-ben szűnt meg. Miután családja nem volt, a hagyatékot a rokonság között szétszórták. A gépeket ócskavasként eladták, a sablonokat, rajzokat eltűzelték. Az értékeesebbnek tartott műszaki rajzokat, valamint az üzleti könyveket unokaöccse, Sitkei Ferenc kocsifényező mester 25 évig őrizte, majd a Közlekedési Múzeumnak átadta.

Őrlés, darálás a szélmalmokban

Az 1950-es évek előtt a kenyérsütést minden család maga végezte. Az őrlés, darálás a pusztai élet egyik fontos eseménye volt. Sokan csak akkor őrlettek, amikor „fogyóba” volt a liszt, általában negyedévenként. Egy négytagú családnak 3—4 zsák búza egy negyed-évig elég volt. Ha nagyobb volt a család, akkor rendszerint többet vittek, de nem többször. A kukorica darálására sűrűn került. Előfordult, hogy a búzával együtt vitték a daráltnivalót is, de legtöbbször külön daráltattak. Szerettek őrletni, mert ott mindig volt ráérő, pipázgató, újságot mondó ember. Tréfásan mondogatták: „El ne mondd senkinek, mer titok, csak a malomba!” Ez annyit jelentett, mintha publikálták volna. A malomban mindig lehetett valamit hallani.

Ma már a 70—80 éves emberek is csak a szüleiktől hallottak a Pusztán működő szárazmalomról. Olasz Ernőnek is az édesapja mutatta meg a Hatablaki-dűlőben a szárazmalom helyét. A környéken más szárazmalomról nem hallott. A vele egyidős Fejes Márton az 1900-as években látta is az Aranyad-ér partján álló fentebb említett szárazmalmot, azonban már akkor dűledezőfélben volt. Emberemlékezet óta nem működött. Néhány év múlva le is bontották. A szárazmalomban az őrletés, darálás nem volt haladós. Minden őrlető a saját lovával húzatta a malmot. Amint a szélmalmok épültek a Pusztán, oda mentek őrletni. Olasz Ernő szerint az 1880-as években válthatták fel a szárazmalmokat a szélmalmok. Fejes Márton is úgy tudja, hogy az 1900-as, 1910-es években már a szélmalmok uralták a Puszta.

A Pusztán az idősebb emberek a szélmalmokban őröltettek, daráltattak. Pusztaközpont környékén a századforduló a következő helyeken működtek szélmalmok: Pusztaközpon-ton, Sóstó-parton, Aranyad-ér partján, távolabb: Kutas alatt, Sámsonoldalt, Mátyáshalmon és Csomorkány közelében. A malomból meg lehetett élni, de sok esetben a molnárnak földje is volt. A pusztaközponti malom Samu Bálint 100 holdas gazdáé volt. Három pár kő forgott benne s úgy mondják 64 000 téglából épült. Nagyon erős (nagy forgalmú) malom volt. Rádásul kocsmá is volt a közelében. „Oda mönnyünk, mer ott lehet valamit hörpölni!” Sokszor az őrletők „félrerakottan”, italosan mentek haza. Pusztaközpontban az

öreg Papi híres molnár volt. Nagyon szerette a pálinkát és a szűz dohányt. A szakmájához is értett, amikor megkérdezték tőle, hogy mikor jöhetnek az örleményért, megnézte a szelet és pontosan megmondta. Sohasem tévedett. Az örökösök eladták a malmot, Fehérvári iccés vette meg olcsó pénzen. Molnárt fogadott s három év múlva 7 hold földet vett. Később a malmot eladta Mészáros Sándornak. Nagyon jól ment a malom, de a tulajdonos rákapott az italra. Egyszer a molnárjával berügött és leégett a malom. A sóstó-parti szélmalom a Görbe-szik (Kissóstó) partjára épült és Orosházáig ellátzott. Az 1940-es években, a nagy vizek alkalmával a szélverte víz kimosta a malom északi oldalát. Az öreg *vámosmolnár* nem győzte gyöptéglával „táplálni”. A malom vályogból készült, nem is volt bemeszelve, minden évben tapasztották, s a tetejét zsindelemmel fedték. Kétköves, jó malom volt, lisztszítával is felszerelték. A molnár háza a malom mellett állott. A Sámson-oldali Gulyás János-féle szélmalom is kétköves volt. A Gyöngyösi Mihály-féle malom egy pár kővel dolgozott. A Gyöngyösi malma adta a legjobb málélisztet. Ha örletni, daráltatni máshova mentek is, de málélisztet ebben a szélmalomban csináltattak. A molnár nagyon összeszorította a köveket, s olyan puha lett a máléliszt, mint a finom búzaliszt. Másutt sajnálták a köveket, mert — úgymond — *nyüvik* akkor. A távolabbi malmok közül a Kutasiról e fejezet végén esik szó.

A Pusztán szerettek a szélmalmokban daráltatni, mert jó darát adtak, sokkal jobbat, mint a gőzmalmokban. Ott ugyanis *hörtelen* bemelegedett és megkeseredett. A szélmalom lassan *ört* és a disznó is jobban szerette a daráját. A keserű dara még a maglódisznót is megforgattya. Ezért a darát a szélmalmokban *csináltatták*. Úgy tele volt a malom, hogy alig lehetett a zsákok között járni. A kisebb malmokban egy vagy két daráskó s a nagyobbakban három is volt. Eleinte minden kőpáron csak daráltak. A darából a kukoricalisztet kiszitálták és ebből *vékony-* vagy *vastagmálét*, vagy *tejes porószát* sütöttek. A szélmornárok később búzaskövet állítottak be és berendezkedtek búzaörlésre is. Eleinte otthon szitálták ki a lisztből a korpát. A gőzmalomban pedig *koptatóra* ment a búza és a malom kiszitálta a korpát a lisztből. Ennek ellenére a szélmalmokba is vittek búzát. Ugyanis ott kevesebb volt a vám s otthon úgy szitálták ki a lisztből a korpát, ahogy akarták. Ráadásul a korpája is jobb volt.

Az örletést előkészítették. A nyomtatás korszakában mindenki, a gépes cséplés idején csak egyesek mosták a búzát. A kút melletti gyöpre ponyvát terítettek. Mellé állítottak egy kádát, s egy zsák búzát öntöttek bele. Jól telehordták vízzel és falapáttal kevergették. Az *ördögbocskora* a víz feldobta a felszínre. Két kezükkel összeteretlétk és kihányták. Ha a búza nagyon piszkos volt, *kétléről* mosták. Olyan tiszta lett, mint az arany. A búzamosásához jó száraz idő kellett. Nagy *csikmákszedővel* kiszedték a búzát és a ponyvára vitték. Nagy *búzateregetővel* elsimították, időnként megforgatták. Még aznap összeszedték és *vékával* fölmérték. Kisebb-nagyobb *ferslógokba* öntötték. Azért mosták a búzát, mert a malmok eleinte mindent egybeöröltek. Amikor a szélmalmokba koptatót szereltek, megszűnt a mosás, de azután is igyekeztek tiszta búzát vinni.

Amikor úgy látták, hogy nem lesz ki egy *sütet* kenyér, örlettek. 3—4 zsák búzát vittek a malomba. Két üres zsákot tettek a kenyérlisztnak, egyet pedig elsőlisztnak. A korpa abban jött, amelyikben a búza ment. Ha szükség volt rá, megkenték a kocsit. Két lóval mentek még akkor is, ha közel volt a malom és ha keveset vittek is. „Úgy kerek a pogácsa, ha pohárral szagatják. Két ló az igazi!” A ló is jobban szeret párban. Még a gyeplőt is jobb fogni két ló után. Amikor eljött az ideje, örlettek. Ha a gazda érezte, hogy a szél jó, akkor örletet. Darálni elég volt egy kis *áher*, amikor a vitorla csak *kajlogott*. Az ilyen széllal tudott darálni a molnár. Gabonát örölni csak nagyobb szélben lehetett. Ha nagyon kellett a liszt és megfelelő szél fűjt, akkor még a szántást is abba hagyták és vitték az örletnivalót. Az örletés a szélmalmokban általában a reggeli vagy a délutáni órákban történt, a szél miatt. Ekkor biztonságosabb volt. Délben sokszor megállt a szél. Ha nem *fűt* a szél, de sürgős volt az örletés, elvitték a gabonát „majd lesi a molnár a szelet”. Nem hagyták kifogni a lisztet, darát s ha

az idő nem volt kedvező, megvárták a jobb időt. Ha a városba mentek örletni, akkor sem vittek magukkal *elemőzsiát*. Az italosoknak fontosabb volt az ital, mint az étel. Ha sok volt a disznó, akkor sűrűn daráltattak. Az egyiket vitték, a másikat hozták. A *sajátot* kapták vissza. Ha sürgős volt a dara, megvárták. Ha olyan volt a szél, a búzát is megvárták.

Az örletés a gazda dolga volt. Ha a Pusztán öröltek, nem vittek segítséget, sok esetben gyereket sem vittek, mert az láb alatt volt. Ha azonban a városban örlettek, akkor rendszerint magukkal vitték. „A béres dolgozzon, az aptya Istenit!” — tartották egyesek. A városban pedig a gazda el sem kerülte a kocsmát. Az öreg Hódy leginkább Komlóásra ment örletni, mert ott jó pálinkát lehetett inni. Nem jött ki józanul sohasem. Egyszer megesett, hogy két lóval ment be s eggyel jött vissza. A másik lova leszakította a hámfát s úgy ment a befogott mellett. Egyes helyeken régebben korán befogták a gyereket az örletésre. Fejes Márton már 14 éves korában önállóan járt a fogattal örletni, noha a zsákot még nem bírta leadni. Édesapja a zsebébe csúsztatta a laposüveget: „Nesze, oszt add oda a molnárnak, majd leveszik és fölteszik a zsákot!” Ha Fejesék örletni vagy daráltatni mentek, a pálinkásüveg nem maradt ki a zsebből sohasem. Amikor a malomba értek, így szólt a köszöntés: „Pálinkás jó reggelt! Na fölébrettek a lisztésők!” Az volt az első, hogy meghúzták az üveget, utána rá-tömtek a pipára, csak aztán *kászolódtak* a zsákok leszedésére. A molnárok már tudták, hogy kinél lapul a zsebben az üveg. A tanyás embereknek nem volt igájuk s a közelben lakók vállra kapták a kis daráltatni valót és vállon vitték a malomba. Nem kellett a lóra vigyázni s míg a dara készen lett, a közeli körben biliárdoztak.

A Sóstó-parti szélalmot vizes esztendőben nem lehetett kocsival megközelíteni. Csapásokon, mezsgyéken jártak. Széles, gyöpös mezsgyék voltak és télvíz idején azon közlekedtek. A legutolsó vizes esztendőkből — az 1940-es években — a Sóstó annyira megduzzadt, hogy másfél-két méternyi víz volt benne s a dűlőkön nem lehetett járni. A Sóstót keresztülzselő dűlők víz alatt voltak. A szélalmot a nyugati oldalról csak tutaj vagy ladik segítségével közelítették meg. Ugyanis a Sóstón keresztül kellett jutnia annak, aki a tó keleti partján lévő szélmalomban örletni vagy daráltatni akart. Legtöbbször tutajjal vitték át a daráltatni valót. A tutaj a szélmalommal szemben lévő Ambrus-féle tanyában kötött ki. A tó partján lakók készítették, de a molnár is segített. Négy *bolondkocsi* (vontatókocsi) nagyrúdjára két szánkótalpat kötöttek és *rudasfával* tölték. A két parton egy-egy karó volt, melyre láncsal kötötték a tutajt. A daráltatni valót az Ambrus-féle tanyáig vitték. A tutaj 2—3 zsákot és egy személyt bírt el. A tutajt a rúddal hajtották. A túlsó parton mindig volt, aki kihúzta, ha más nem, a molnár. A zsákokat a vállra kapták és vitték a malomba. Ha a túlsó parton volt a tutaj, akkor *átkiabáták*. Legtöbbször a molnár ment át az örleményért. Mindig volt vállalkozó, aki átvitte a tutajt, mert szerettek tutajozni. Suttyó legénykéék és lányok is tutajoztak. A lányok sikongattak, mert a legények a tutaj egyik sarkára álltak és billeg-tették. A sekélyebb vízben néha fel is fordították és megfürdették a lányokat. A fiatalok *kacsajgása* (pitvarolása, udvarlása) akkor történt, amikor szabad volt a tutaj.

A tutajon nemcsak a daráltatókat vitték át, hanem a közlekedést is az bonyolította le. A gyalogosok is tutajjal mentek át a Sóstón, mert másképpen 1—2 km-t kellett gyalogolni. Aki nem félt rajta, csendes időben maga is át mehetett vele. De ha szelesebb idő volt, elég volt két személynek is átmenni. Az egyik tartotta rúddal az irányt (elébe szúrt mindig a hullámnak), a másik pedig egy rúddal tolt a tutajt. Nagy szélben *himbálódott* a tutaj, s akkor megkínlódta vele. Ha előre megbeszélték, akkor még este is átmentek vele. Bandázni is azon jártak. A túlsó parton lámpával integettek, mutatták az irányt. Széles volt akkor a tó. Egyszer estefele Makai István és Makai Jusztika a malom mellől indultak el, s a kissé távolabb fekvő Pap Lukács-féle tanyánál kötöttek ki. A zivatar sodorta el őket. A tutajt másnap vitték vissza.

A gazdák korán indultak a malomba, mert akkor hamarabb rájuk került a sor. A *nap-főljött* megmutatta, hogy mit akar az idő. A régi ember meglátta, hogy milyen szél vár-

ható. Ha érezte, hogy a szél megfelelő, akkor örletett. Általában minden szélmalom parton állt. A kocsival az ajtóhoz álltak. Minden szélmalomnak két ajtaja volt. A vitorlajárástól függött, hogy melyikhez lehetett állni. A gazda leeresztette a zsákokat, a molnár tolókokcsival betolta a malomba. A kocsival aztán félreálltak. A fa „aggatott a malomnak”, ezért nem is volt körülötte. A Pusztaközponti-malom melletti orvoslakás is „aggatott”, ha arról jött a szél. Ilyenkor, ha leért a vitorla, akkor *sántított*. Lent nem tudott a szél belekapaszkodni. Amikor a zsákokat a kocsiról leadták, mázsával bemérték, majd a molnár sorrendben a többi zsákhoz tolta, s amikor rákerült a sor, a garatba öntötte. A molnár egyedül volt. A zsákot kötéllel felhúzta az emeletre s ott a zsák, illetve a kötél megakadt. A molnár felment és felöntötte a garatra. Ha nem akarta, hogy a fölhúzó visszamenjen, ismét meg rántotta a kötelet, akkor kiakadt.

Közben ment a daráskő is, arra is figyelni kellett. A darálásnál mindig a kövön volt a molnár szeme, ha szükség volt, szorította vagy tágította. De a búzára is figyelt, nehogy *összepergázza*, nehogy megcsapja a melegség a lisztet. A két kő folyton *kajlog*, folyton forog és bemelegszik. Az egyik pillanatban erről *pöszögött* a szél, de időközben *flankéből* jött (megfordult) s a molnárnak tudni kellett, hogy mit kell csinálni. Ilyenkor *lévászáltak*, vagyis fölcsavarták mind a négy vitorlát és a malom tetejét megfordították. A tetőről lecsüngő forgatórúdra erősített láncot csigával föltekerték a malom körül földbe ásott erős oszlopokra. Nehéz volt és ha akadt segítség, akkor segítettek. Ha erősödött a szél, akkor a vásznakat fölcsavarták. Ilyenkor a szél a csupasz vitorlákba kapaszkodott. Néha két vitorlán fönt maradt a vászon. Egy vitorlán nem maradhatott, mert akkor *kapkodott*. A vitorlát hosszában csavarta a molnár. Földön állva alul föloldozta a vitorlavásznat s két tenyere között felsodorta, ameddig lehetett. Ez gyorsan ment. Amint az első vitorlát felsodorta, *mögeresztötte* a malmot (elindította), s amikor a felsodort vitorla párja leért, akkor ráeresztette a fogókerekeket s nem ment a malom egy tapodtat sem. Ha mind a négy vitorlát felsodorta, akkor *bevászalt*. Ha gyengült a szél, akkor kettőn vagy mind a négyen *kivászalt*, kieresztette a vásznakat. Nagyon érteni kellett a vitorlák kezeléséhez. A gyenge molnár *elszalajtott* a vitorlát s az összevissza tört. A viharban résen kellett lenni: a vásznakat fel kellett sodorni és a malmot a viharnak fordítani. Még így is megesett, hogy a vitorlát a vihar lesodorta. A molnár szemének nemcsak a kövön, de a vitorlákon is rajta kellett lenni.

A molnár úgy nyert jó lisztet, ha nem szorította a követ, ha nem melegítette be. Ha a kő bemelegedett, a liszt megbarnult. A követ mindig szabályozni kellett, de éppen azért jobb a szélmalom lisztje, mint a gőzmalomé. A molnár a daránál sem melegítette be a köveket, illetve a darát. Néha még így is öklömnyi darabokból állt össze, mert összeülepedett. A molnár ezeket kidobta, a kutyája ettől hizott meg. Ahogy folyt a dara, a kezével nézegette, nem kásás-e. Ha kásás volt, akkor *szorított*. Ha megint összeállt, akkor *tágított*. Vigyázni kellett, hogy a perselyben állandóan legyen zsír, mert különben kitézesedett és gyújtott. Így égett le a pusztaközponti malom. Az örlemény ládába folyt s onnan kanállal mérték a zsákba. A bekötött zsák madzagjára cédulát kötöttek, a zsákok a malomban sorakoztak, onnan vitték el.

Amíg a gabona lefolyt, addig az örletők várakoztak. Várakozás közben a Pusztá különböző részeiből összeverődött örletők kicserélték az újságaikat. Nem politizáltak, hanem legtöbbször, legtöbben az adót szidták. A várakozók „hun kint, hun bent” várakoztak. A molnárnak a pusztaközponti malomba sokszor vittek át a közeli kocsmából lapos üvegben egy kis pálinkát s olyankor az öreg Papi Sándornak jobb kedve kerekedett. Azonban nem tréfálkoztak a molnárral, nem háborgatták munka közben. Sokszor hiába is beszéltek hozzá, az csak az ő dolgára figyelt. A szélmalomokban készült dara nem volt olyan éles. A kő tompára, puhára nyomta a darát és az nem sértette meg a jószág száját.

Fejes Márton legtöbbször a pusztaközponti szélmalmost kereste fel, mert annak közelében kocsmá is volt. Nagy területe volt a malomnak és az örleményre mindig várni kellett.

A terményt letették, lemérték és otthagyták. Ritka eset volt, hogy még aznap haza lehetett vinni. Sokszor előfordult, hogy valaki korán reggel állított be a terményével és este keveredett haza, liszt nélkül. Ha szél fújt, egész éjjel örültek s ezért bármikor bevették az örölni, darálni valót. Az italos emberek nagyon nyugodtan üldögéltek a kocsmában, poharazgattak és nem izgatta őket sem a malom, sem a munka. Fejes Márton megítélése szerint az orosházi származásúak nemigen vittek pálinkát a molnárnak, de sokszor kétszer kellett érte menni. „Ha nem kenték a kereket, nem is forgott!”

Hogy naponta mennyit ment a malom, az az örlenivalótól és a széltől függött. Ha jó szél fújt, és sok volt a munka, a molnár nem is aludt. Ilyenkor messze látszottak a pusztaközponti háromemeletes malom kivilágított ablakai és messzire hallatszott a nyikorgása. Amikor a böjti szelek fújtak, éjjel-nappal ment a malom. Húshagyótól nagypéntekig igen jó szelek fújtak. A molnár szélcsendben pihent. Vasárnap még jó szélben sem ment a malom. A szezon ősszel kezdődött s a nyár derekáig mindig volt örleni, darálni való. A darálás szezonja november, december volt. A szélmalomokban sokkal több kukoricát eresztettek le, mint búzát.

Ujj Istvánné édesanyjától hallotta, hogy 1875 táján a lányok és a fiatalasszonyok eljártak lisztet szitálni a malomba. A malom előtt egy szín állt, amelynek hidegebb időben gyékény- vagy ponyvaoldala volt. A szín alatt széklábakon egy nagy teknő állt s a megörölt lisztet szitálták bele. A liszt a szitán átment és a korpa fent maradt. A lisztet még újra átszitálták sűrű szitán és a *lángliszt* a teknő oldalára szállt. Így nyerték a *gyúrólisztet*, a finomlisztet. Amikor a lány a malom alá szitálni ment, vitte a saját szitáját: a sűrűbbet és a ritkábbat. A legények nótát is gyártottak róla:

Hogyha úgy tudnál szitálni,
Mint a farod riszálni,
Többet érnél anyádnál,
Annál a vén marhánál.

Régebben a tanyában a nádpadlásra vitték fel a lisztet. Ott állandóan hűvös volt és sohasem kellett félni, hogy a hó bekavar. Sokkal szellősebb volt a padlás, mint a kamra. Amikor kenyérsütésre került a sor, liszteskosárba szedték. Újabban a lisztet a kamrában a *lisztesládába* öntötték. Ha nem volt ládájuk, akkor a zsákokat az *ászkokra* rakták és kioldották. A lisztből mindig csak annyit szitáltak, amennyi a kenyérsütéshez, kalácssütéshez kellett. Többen az egész lisztet kiszitálták. Liszteskosárba szedték. Először *kinaggyázták* szőrszitával. Azután selyemszitára öntöttek belőle. Ez megfogta a nagykorpát. Végül még apróbb szemű selyemszitával szitálták ki. Ez a *kisdercét* is megfogta. A szitálás asszonyi dolog volt. Fejüket bekötve szitáltak és kötöt kötöttek maguk elé. Csak úgy csattogott a kezükben a szita. — „Nézd miben szépen mozog a fara szitaláskor” — mondták. A szitáló asszony fara rezgett és a kezével a taktust verte a szita oldalán. A szitalásnak ütemes mozgólatai voltak. A szélmalmi liszt nagyon finom volt, mert bennmaradt minden: elsőliszt, derce, csak a korpa került ki belőle. A korpája is nagyon jó volt, a disznók szerették. A gőzmalomban *kisatujják* a korpát, csak a búza héja van benne. A szélmalomban örölt liszttel sült kenyér magasra kelt, barna bélű, de nagyon jóízű volt. Sokáig puha, foszlós maradt.

A pusztai szélmalomokban búzát utoljára az első világháború alatt, a jegyrendszer bevezetése után örültek. Olasz Ernő így emlékezik rá: Sokszor ölegették a zsák búzát, mert ide-oda dugdosták. Polyvába eldugott vásározó ládába is tették, abba 3 mázsa búza fért. De később a szélmalom búzáskövét lepecsételték, csak darálni lehetett. De sokan még a városból is vittek búzát a szélmalomba, megdarálták és a korpát kiszitálták. Csizmadia Imre 1943-ban, sőt 1944 tavaszán is öröltetett búzát a póshalmi szélmalomban, Lénárt molnárnál, nagyon jó lisztet kapott.

Azonban a gőzmalom mégis kiszorította a szélmalomokat. Már az 1900-as években a

többség a gőzmalomban őrlített. Pusztaközpont környékéről legtöbben Komlóra mentek. Ott Pipisék 12 lovas istállót építettek az őrlők lovai részére, télen pedig szabad volt a kazánházban melegedni. Ha az út jó volt, akkor Szőlőre mentek, ugyanis borkimérése volt az uraságnak. Olasz Ernőéknél is az öregatya a kocsira tette a *karafinát*, hogy az őrlető hozza tele. Ha viszont Orosházán volt dolguk, ott őrlettek. — A Sóstó-parti szélmalom pusztulása bepillantást enged a szélmalomok pusztulásának okaira. Utóbb már ritkult a tanyavilág, megfogyott a daráltató. A kezelőjéből hiányzott a szakértelem. Nem javították: egy szélvihar két vitorláját letörte s még két évig elkalimpált kettővel. Utolsó gazdája egy rossz motort állított bele. Később pedig belépett a termelészövetkezetbe, a malomra már nem volt szükség. A malom körül a földet, a házát leadta, a malmot pedig bontásra eladta. 1953-ban bontották le. A környék emlékezetében még mindig él a malom: „Hol lakik?” — „Tutta-e a Sóstó-parti szélmalom? Na, amellett!” Még mindig tájékozási pont a Pusztán és az is marad, míg az emberek a környékről ki nem pusztulnak.

A 70 éves Csizmadia Imre tanyája a Görbeszik (Kissóstó) partján állt. Gyerekkorában a tanyaudvarról tiszta időben 7 szélmalom látott. Este pedig mindig lehetett látni, amikor világítottak. A Pusztai szélmalmai közül már csak a Kutas alatti Szabó-malom áll. A malom Szabó Sándor építette 1885-ben, ugyanis a nagygerendán ez az évszám látható. Szabó Sándort *sánta* Szabónak hívták, mert eltört a lába, nem jól forrt össze s az meglátszott a járásán. Nagyon vállalkozó szellemű, szorgalmas ember volt. Őt hold földet örökölt s a végén a két dűlő köze az övé lett és a Tiszán 50 hold gyümölcsöse volt. Amíg a közeli vasút nem épült fel (a nagyváradi—fiúmei vasút 1871-ben készült), hetenként fuvarozott Pestre, ebből vette a földet. Fiai is mindig a kocsin ültek. A szentetornyai Kopogban volt egy tégláégetője s feltehetően ott égette ki a malom tégláit, sőt a kispusztai iskola is abból épült. Sok barátja volt a *toronyalatti* városházán.

Az első világháborúig a malom környéke központ volt: kovács-bognár műhely, Olvasó Egylet és bolt volt a szélmalom szomszédságában. Ugyanabban az időben a mostani Szék-kutas falu helyén csak kisebb tanyacsoport volt, két kocsmával, bolttal, orvoslakkal és csendőrlaktanyával.

A Pusztai utolsó szélmalma holland típusú toronymalom, a meghajtást tekintve felülhajtós, három kőjáratú szélmalom. A típusából következően három „emeletes”, illetve háromszintes. A falak szélessége átlagosan 80 cm, az alsó szintnél vastagabb, felfele haladva 40 cm-re csökken.

A szélmalom legtöbbször saját kezelésben volt. Tulajdonosa értett hozzá, *küvet* is tudott vágni. Sokszor volt molnársegédje. Időnként részesmolnár kezelte a malmot. A két darás- és egy liszteskővű malom messze földön híres volt: még Mártély alól is oda vitték a búzát. Selyemszítája is volt, s nem kellett otthon lisztet szitálni. 1945-ig működött. Az utóbbi időben inkább csak daráltak benne. 1945-től motorral hajtották, mert a vitorlája *elkorosodott* s megrongálódott. Mint motormalom 1950-ig dolgozott, azóta áll. Sok örököse van: ez megpecsételte a sorsát. Védetté nyilvánították, de később feloldották. Különböző tervek születtek, hogy mi legyen a sorsa. Azonban nem tudták megszerezni az illetékesek, mert az örökösök közül néhányan túlzott követeléssel álltak elő. A malom rövidesen összedől.

A malom falán minden szintnél eredeti ablak található, a keretek és az ablakszemek mindenütt hiányoznak. A malomépület nyílászárói közül a legépebb a két eredeti ácsajtó, érdekes, dupla biztosítású zárral és szépmivű kulccsal. Kívülről is jól látható, hogy az egész „szélrendszer” darabjára szétesett, a tetőszerkezet szinte teljes egészében megsemmisült (a zsinidelyek leszakadtak, a lécek összetörték). A szél erejét munkává átalakító rendszerből a következő nagyobb alkatrészek látható még, jórészt eredeti helyükön. A teteje valamikor fordítható volt s a vaslemezzel borított *csúszóráma* 20 *papucson* csúszott. A hatalmas szeles-tengely az eredeti helyéről kimozdulva tartja a *szeleskereket*, amelynek fogai nagyobb részt

már hiányzanak. Még a helyén található a három malomkópár s a köemelő szerkezet. A felső szint padlózatát csak néhány szál korhadt deszka képviseli, az alatta levő szint padlózata szemre még tartja magát, de már csak gerendák felett bírja meg az embert. A malom szerkezete hamarosan összeomlik, a fala csupaszon is dacol majd egy darabig még az idő vasfógaival, de ha le nem bontják, az is megadja magát.

Pusztai mestereknél

A Pusztán csak néhány mesterember élt. Főképpen bognárra és kovácsra volt szükség. *Susztér* (cipész) nem mindenütt volt, mert az ügyesebb tanyások és béresek elvégezték az apróbb javításokat nemcsak a gazda családjának, hanem a környéknek is. A műhelyek rendszerint a tanyaközpontban, malmok, útkeresztezések mellett voltak. A mestereknek előnyös volt a Pusztán élni, mert ott jószágot is tarthattak.

A századfordulón Pusztaközpontban és környékén a következő mesterek éltek: bogár, kovács, cigánykovács, foltozó susztér és borbély. Az emberek a legszívesebben a kovácsműhelyben „feneklöttek mög”. Érdekesebb munka folyt ott, mint pl. a cipésznél. A pusztaközponti kovácsműhelyben hosszú ideig Vörös János dolgozott. A pusztai mesterek általában földet nem munkáltak, neki azonban 14 hold földje volt a felesége után. De nem munkáltak, hanem kiadták. Elég nagy és jó felszerelt műhelyben dolgozott. A kovács is alkalmas ember volt. Szerették az emberek hallgatni, odaszógtak, ráadásul a kocsmáig a közelben állt.

Etetés és früstök után a délelőtti órákban mentek a mesterhez. Az esti etetéskor szeretett a gazda otthon lenni. A javítanivalót rendszerint a gazda vitte el, mert ő tudta megmondani, hogyan csinálja meg a mester. Sok ember még az ekevas élezését sem bízta másra. Leggyakrabban nem a gazda ment érte: vagy a fia vagy a béres. A műhelyben mindig akadt beszélgető ember. No meg a kocsmáig sem volt messze és ráadásul abban a kovács volt az „icés”. Az italos ember sohasem kerülte el a kocsmát, ha javítanivalót vitt a kovácshoz. Leadta a munkát s ha várni kellett, akkor az italt a műhelybe hozta, vagy átmentek a kocsmába, de akkor meg a kovács nem haladt. A mester azért vállalta el a kocsmároságot, mert nem volt kocsmáros és szeretett inni. Rózsaszínben látta egész nap a világot. Legtöbbször munka közben beszélgettek a kovácsal, de a mester beszéd közben is dolgozott. Télen nem volt nagy forgalom a kovácsműhelyben. A legszorgosabb munka nyáron és ősszel volt. Bent a műhelyben *tracsoltak*. Kint nyugodtabban lehetett volna beszélni, de bent jobban esett, szerették nézni, hogy dolgozott. „A kovácsműhely meghallott mindent.” Hamarabb megtudott sok mindent a kovács, mint a szomszéd. Ez a kovács nem volt pletykakeverő. Leggyakoribb beszédtema az időjárás volt s merre járt az eső. Vörös János kovács *fiktív* ember volt. Szerette és elérte a tréfát. Jó bemondásai voltak, szerették hallgatni a kuncsaftok. Jó kovács volt, de nem volt rendszerető. Ha részeg volt, a szerszámokat magával vitte és elhányta az udvaron. Sokszor egy hét múlva akadt rá.

Ha nem készítette el azonnal a javítást a kovács, akkor a gazda otthagyta a munkát, vagy sarkon fordult, vagy otffelejtette magát. Ha olyan javításról volt szó, amelyet nem lehetett megvárni, legalább egy röpke órát ott töltöttek a kovácsnál. Ritkán volt készen, amikor ígérte, sokszor újra mentek érte. „A fene a csontját ögye mög!” — mondták ilyenkor. De ha nem tágitottak, akkor megcsinálta. Legtöbbször *kontóra* dolgozott, újévkor ment a mester a kuncsaftokhoz: „Ennyi a kontó!” — mondta és bemutatta a számlát. Sohasem volt vita. A gazda pénzben vagy terményben fizetett. Ha volt valami tézsza, megkínálták a mestert. Nagyon kevés parasztember értett a kovácsmunkákhoz. Legfeljebb tábori fűjtatójuk volt s csak a legegyszerűbb munkát végezték el. Legtöbbször a pusztai embernek éves

bognárja, kovácsa volt. A kialakított évi keretbért „újkor” fizették gabonában. Mindent javított a mester, de újat külön díjért készített. Az egyezség csak javításra vonatkozott.

Egy időben a Pusztán *furuscigányok* is dolgoztak. A Gyöngyösi-féle szélmalom melletti disznóólban volt a műhelyük. A nagyobbacska disznóólat kitakarítás után vettek birtokukba. Az örletetőknek ajánlották a kész munkáikat: fúrót, kalapácsot. Tepsit nem készítettek, bádogosmunkát nem vállaltak. Az öreg cigány nagyon jó kovács volt. Nagyon szeretett dolgozni, de inni is. Csak pálinkát ivott, mindig dalolva jött a kocsmából. Útközben meg-megállt, letette a kalapját a földre, körültáncolta s azután ment tovább. Nem volt duhaj, nem bántott senkit s a környéken sem tűnt el semmi sem. Olyan éles harapófogót készített, ha szeget húztak vele, vigyázni kellett, hogy le ne harapja a szeg fejét. Úgy megélezte az öreg a fúrót, hogy nem volt olyan kemény, feketeföldi akác, amelyet egyből át ne fúrt volna. A fiai már nem értek „sömmit!”

Miután a cigánykovácsok általában kész árut készítettek, gazdasági eszközöket, szerzőmokat nem javítottak, a parasztok nem látogatták a műhelyüket. A parasztemberek örletéskor leadták a munkát s egy másik alkalommal átvették. De kíváncsiságból benéztek. Így tett Olasz Ernő is. Egyszer csak futtában nézett be. A műhelyben az öreg a két fiával dolgozott. Felszerelésük: fújtató, üllő, aprószerszámok: fogó, meg „fenemindön” volt. A munkapad és satu hiányzott, mert a cigány csak olyant szeretett készíteni, ami könnyen hajlott. Néha olyan füstöt csaptak, hogy még ők sem bírták ki.

Legérdekesebb szerszámuk a fújtató volt, ők készítették. A tömlője birkabőrből készült. Drót segítségével a padlás gerendáihoz akasztották fel. A tömlő közvetlenül a föld felett csüngött. Szorosan a tömlő mellett dróton egy jókora vasgolyó függött. A vasgolyóra egy drótot kötöttek, amelynek a végét a cigány a keze fejére húzta. A fújtató ember a golyót maga felé húzta, majd hirtelen visszaeresztette. A golyó nekiütődött a levegővel teli tömlőnek, amelyből levegőt nyomott ki. A kiszorított levegő egy vascsövön keresztül a tűzbe került. Csak úgy szálltak ilyenkor a szikrák. *Hiccre* ki tudták tüzesíteni a vasat. A tömlő a levegőt egy másik csövön szippantotta be. Mindkét csövön bizonyára egy-egy szelep is volt. Kisszéken ülve fújtattak.

Az *üllő* a műhely közepén állt, mellette téglá között égett a tűz. Egy kotlában vizet tartottak és abban edzette a mester a fúrókat. Olasz Ernő megfigyelte, hogy egy elpattant kocsi-féderből — amit rendszerint elkunyeráltak — hogyan készített vonókést. Eladó szerszámaik is voltak. Ezeket összecsomagolták és vitték tanyasort. A fúrókat nagyon olcsón adták: valami kis élelmiszerért vagy egy kis pénzért. Ha pénzben meg is alkudtak, rendszerint kértek rá egy kis avas szalonnát, vagy egy kis kenyeret. Mindig kaptak.

A Pusztán is akadtak olyanok, akik nem becsülték a cigányokat. Ilyen volt Varga Pista is. Ládáék üres istállójában télire egy cigánycsalád telepedett be. Almot kaptak a két ló alá, de takarmányt nem. A takarmányt úgy kéregették össze. Egyik ilyen kéregetőút alkalmából Varga Pista durva tréfát űzött velük. Adott egy kötél árpasszalmát s amikor a bejárón vitte a cigány, utána lopakodott, meggyújtotta. Sohasem ment hozzá többet takarmányért, de Varga Pista is levizsgázott emberségből.

Kardoskúton Lőrincz János cipész-mester műhelyébe is sokan jártak. A családja Pusztaföldvárról került Kardoskútra. Az apja ott egyházi és az olvasókör szolgája lett. Ötven évig volt a feleségével más keze-lába. Fiát válasz elé állította: „Fiam vagy kanász, vagy inas löszöl!” Így lett cipésztanuló, de a szakmáját megszerette. Azzal a szándékkal ment *suszternak*, hogy Kardoskútra visszajön, mert ott addig nem volt cipész. Az olvasókör szomszédságában telket is kapott. Apja révén nagy volt az ismeretsége. Az állomás közelsége az ipar szempontjából nem volt előnyös, mert aki az állomásra igyekezett, az inkább bevitte a munkát Orosházára. Immár 45 éve dolgozik itt. Felesége 3 és fél holdat örökölt, nem gazdálkodott, de fiatalabb korában minden évben fogott harmados, negyedes kukoricaföldet, a rokonságnál pedig aratott is. Felesége földjét haszonbérbe kiadták, miután a mesterségben

többet lehetett keresni. Nagyon izgatta, ha akkor keresték, amikor a földön dolgozott.

Fiatal korában nem látástól vakulásig dolgozott, hanem annál is többet. Sokszor éjfélig is a *pangli* mellett ült. Legszívesebben a *pangli* mellett étkezne, de a felesége „duruzsul” érte. Ha azonban kuncsaft van a műhelyben, a felesége a reggelit a *pangli*hoz viszi, mert a mester röstelli a kuncsaftot faképnél hagyni, nem szereti őket várapoztatni. Fiatalabb korában — különösen amikor segítje is volt — új munkát is vállalt. Legtöbbször csizmát készített, noha cipésznek tanult. Ugyanis segédkorában olyan helyen dolgozott, ahol csizmát készítenek. A legtöbb évztizedben csak javítással foglalkozik és csak reggel héttől este hétig dolgozik. Legtöbb *kuncsaftja* Kardoskút környékén lakik, de Pusztaközponthól is felkeresik. Néha az ott dolgozó cipész mellől is hozzá vitték a munkát. Legközelebbi konkurenciája a pusztaközponti cipész volt, de nem félt tőle. Ott ugyanis legtöbbször gyenge mesterek voltak és csak addig maradtak ott, „míg a lepény kisút!” Legtöbbjük hitványul dolgozott. Volt ugyan két jó mester, de az egyik meghalt, a másik meg visszament Orosházára. Így aztán Lőrincz mesternek nem kellett a konkurenciától félni, pedig munkájáért a tisztességes árt megkérte, de a rendes árért rendes munkát is adott. A pusztaközpontiak is megkérték a rendes árat, de hanyagul dolgoztak.

Munkáján keresztül sok olyan munkáltatója van, akinek az apja is hozzá járt. Ilyen a Gombkötő család. Ezelőtt minden évben 6 pár lábbelit készített a családnak. A Fekete család is évtizedeken át ott dolgoztatott. De ott dolgoztatott a Horváth család Aranyadhalom környékéről a és Fehér család is Kardoskútról. Nem kívánták, hogy nekik olcsóbban dolgozzon, csak becsületes munkát kértek tőle. Amikor a pusztai élet virágkorát élte, sokszor sokan tanyáztak a műhelyben. Rossz időben nem tudtak dolgozni, elmentek a körbe. De ha Komlós felől igyekeztek a körbe, sokszor mondták: „Látogassuk mög a Lőrincz komát!” Egy darabig ottragadtak. A fal mellett egy öreg kanapé volt, s azon négyen-ötven ültek. A *pangli* előtt egy karszék állt, az nagyon kapós volt. A műhelyben kemence is volt. Téli időszakban sokan a beszélgettek a műhelyben. Sokszor nem a mesterrel, hanem egymással beszéltek. A téma olykor a mestert nem érdekelte, de a vendégei kedvéért mindent meghallgattott. Fő témájuk a jószág, a hízdíszítő volt, de az időjárásról is rengeteg szó esett. Politikáról csak a választások előtt és utána beszélgettek. Véleményük szerint: „A politika úri huncutság, nem parasztnak való!” Nagyrészt ellenzékiek voltak, de nem politizáltak. A néhány kardoskúti iparos a szociáldemokratákhoz húzott, de nem volt táboruk.

Ha nem volt nagy dologidő, akkor a kész munka átvétele után is ott maradtak egy kis beszélgetésre. Télen melegedni olyan is bejött, aki nem dolgoztatott a mesternél. Lőrincz János ezt nem érezte vele, mert tudta, hogy előbb-utóbb ez is javítató lesz. Különben is volt dolga, sohasem fogta a munkáltatókat. A műhely előtt megállt kocsihoz sohasem ment ki, nem fogta a vevőket. Csak akkor ment ki, ha szóltak, hogy félősek a lovak. A mester különböző társadalmi funkciókat is betöltött: az Olvasókör vezetőségi tagja, az Ifjúsági Egyesület pénztárosa, a Hangya Szövetkezet igazgatósági tagja stb. volt. Legtöbbször pénzért dolgozott, de gabonában is fizettek, erre azonban úgy egyeztek meg. Régebben sohasem csapták be, újabban néhányan. Különösen a törzskuncsaftok hívták a mestert lakodalomra, disznótorra, annál is inkább, mert jól tudott dalolni. Sokan még akkor is meghívták, ha nem ő készítette el a lakodalmas cipőt. Legtöbbször lakodalomban vett részt. Névnapiokon is sokszor volt, disznótorban már kevesebbszer. Fiatalabb korában, ha lakodalomba meghívták, elment, pedig kiadással járt, mert mindig vitt ajándékot. Sokat szerepelt a műkedvelők között, sőt amikor Vörös Borcsa Mihály tanító bement Orosházára, néhány éven keresztül ő tanította be a szereplőket.

A pusztai emberek megbecsülték a mestereket. Egyenrangúnak tartották magukkal, de a cipészt és a borbélyt egyesek lenézték. Azonban a lányukat nem szívesen adták még kovácshoz, bognárhoz sem. Ha a kocsmában találkoztak a mesterekkel, megkínálták őket,

különösen, ha *iszósok* (italosok) voltak. Azért is fizettek nekik, hogy majd jobban iparkodnak, ha valamit visznek hozzájuk. Máskor meg a mester fizetett a gazdáknak. Ha sürgős volt a munka, a munkáltató vitt egy kis italt, hogy a munka jobban haladjon.

Élet az olvasókörökben

I. A körök születése

A Pusztán élő emberek kulturális élete az olvasókörökben zajlott. Az iskolákon kívül a körök elégtették ki a tanyavilág lakosságának szellemi szükségletét. Szerepét, hatását még eddig nem mérték fel jelentőségének megfelelően.¹ Fejezetünk néprajzi szemlélettel igyekszik az olvasókörök életét vázlatosan bemutatni.

A vásárhelyi pusztán 14 olvasókör működött. Barackosi Olvasókör (1884), Pecercséháti Olvasókör (1892), Csajági Olvasókör (1925), Sóstóparti Olvasókör, Kakasszéki Olvasókör (1925), Pusztakutasi Olvasókör (1892), Póshalmi Olvasókör (1927), Pusztafeketehalmi Olvasókör (1890), Mágocsoldali Olvasókör (1903), Fecskésparti Olvasókör (1901), Cinkusi Olvasókör (1928), Tatársánci Olvasókör (1907), Aranyadalmi Olvasókör (1927) és Kardoskúti Olvasókör (1896). Az olvasókörök hivatalos neve legtöbbször eltért a nép által használt elnevezéstől. A mindennapi életben olvasókör, kör elnevezés járta. Legtöbb kör az iskola mellé épült. Ez természetes is, hiszen a két kulturális intézmény kiegészítette egymást. Legtöbb helyen a pusztai tanító szívesen és eredményesen vett részt a kör életében, sok esetben a vezetésében is. Az olvasókörök legtöbbször könnyebben megközelíthető helyen: főbb útvonal, közlekedési csomópont stb. mellett, vagy annak közelében épültek. Szám szerint majdnem ugyanannyi került malom, állomás, vagy vasúti megálló mellé. A régebbi körök egy része szélmalomok mellé épültek. Ilyenek voltak: a Sóstóparti- a Póshalmi- és a Pusztakutasi Olvasókörök. A később keletkezett körök közül nem egy, motormalom mellé került, mint a Tatársánci, és a Cinkusi Olvasókör. Sokszor öt-hat örlető összeverődött s míg várakozniuk kellett, bementek a körbe újságot olvasni, vagy egyet biliárdozni. A Mágocsoldali Olvasókör helyének kiszemelésére a régebbi közlekedési hálózat ismerete ad magyarázatot. A Mágocsoldali kövesút 1910-ben épült, addig a nagymágocsi uradalmat kisvonal (lóré) kötötte össze a kakasszéki uradalommal. A *lórékat* ló húzta. A Mágocsoldali megálló közelében épült az olvasókör, egy másik megállóhely közelében pedig az iskola. A kövesút megépítése után a kisvonal megszűnt, a sínvasakat is felszedték. Néhány kör helyét több szerencsés tényező határozta meg. A Barackosi Olvasókör például a Sámsoni út menti iskola mellé került, közel a pusztakúti útkereszteződéshez. A Póshalmi Olvasókör amellet, hogy szélmalom közelébe épült, a Köröszut mellett feküdt, a Kakasszéki-ér partján. Csak ott lehet az Éren átkelni. Még előnyösebb helyzete volt a Pusztakutasi Olvasókörnek, amelyet Szabó-malmi körnek is hívtak. A szélmalom közelében épült, közel volt az országúthoz és a vasúti megállóhoz. Ráadásul a malom szomszédságában bognár- és kovácműhely is működött. Sőt a malom melletti lakóház egyik szobájában vegyeskereskedés is nyílt. Szerencsés helyre került a Kardoskúti Olvasókör is. Igaz, megalakulásakor a Komlói útparton a vasútállomáson kívül csak egy bolt volt, de később bognár-, kovács- és cipésműhely is épült a közelében. Az Aranyadalmi Olvasókör viszont magányosan állt Hódmezővásárhelyen és Békéssámszon sokszor járhatatlan határútja mellett.

Az olvasókörök egy része a századforduló előtt, néhány közvetlenül a századforduló után épült, négy kör pedig az 1920-as évek közepén keletkezett. Az első olvasókör a barac-

¹ *Hajdú Géza*: Hódmezővásárhelyi Olvasókörök és egyéb közművelődési egyesületek, különös tekintettel a könyvtári tevékenységükre, 1969. Kézirat a Csongrád Megyei Könyvtárban.

kosi volt, amelyet 1884-ben alapítottak, az utolsók (az aranyadalmi és a póságalmi) 1927-ben épültek.

Tanulságos nyomon követni az olvasókörök születését. Sok rokonnövendőt mutatnak fel, ám ahány kör, annyi formája volt az alapításnak. A Pusztai egyik legrégebbi olvasóköre, a Pecercési Olvasókör 1892-ben alakult *időjósóló* Török Ernő szoba-konyhás üres tanyájában. 1922 körül Török Ernő meghalt s ezzel hontalanná vált a kör. A vándorút első állomása: a Hatablakai iskola. Csak vasárnap mehettek a tanterembe, de a tanító nem szerette, hogy oda jártak. A hontalanok mondogatták: „Ha valaki nem otthon van, nem oda köp, ahová akar!” Szűcs Mihály közeli tanyájában üres volt az istálló s felajánlotta a körnek. Kissé átalakították s berendezték. Vagy öt esztendeig ott élt a kör. Érdekes, hogy nem apadt a tagok száma. Azonban ez a gazda is meghalt s innen is tovább kellett menni. Újra az iskolába kerültek: az új tanító, Lencse Mózes helyet adott nekik. A kör két évig működött az iskolában, majd ismét egy üres istállóba került. Kecskeméti Bálint közeli tanyájának istállója üres volt és ő is felajánlotta. Ez nagyobb volt, mint az előző istálló és jobb helyen is feküdt. Ezt is átépítették. Itt is két évet töltöttek, de gazda az istállót átalakította lakásnak, mert a családjának szüksége volt rá. A vándorélet alatt megérlelődött a gondolat: építsünk kört! Vigh Imre elnöksége alatt íveket hordtak tanyáról-tanyára s csakhamar összegyűlt az építkezéshez szükséges összeg. A felajánlást búzában tették. Első gondjuk a telekszerzés volt. Először a környék legmódosabb gazdájától, Szőke Sándortól kértek. „Nem tuttok annyit fizetni, hogy a földemet megcsonkítsam, de ha külön telkem volna, ingyen annám” — mondta. A Hatablakai iskola mellett Tóth János vett 3 kishold földet s eladott a körnek belőle 300 □-ölet. A kört Szent János vásárhelyi képesített ác- és kőműves építette.

Valamivel kevesebb stációja volt a Csajági Olvasókörnek. Ez a kör a századforduló előtt szervezett körökhöz viszonyítva fiatal intézmény volt. A környékbeliek legelőször Karasz Péternél gyűltek össze, azután Udvari Józsefhez, Füvesi Mihályhoz, Pál Péterhez, Tóth Imréhez mentek. Közösen járták a Vásárhelyi Reggeli Újságot. Az újságárus egy példányt a Nagykörösztr útnál leadott s azt kiolvasás után továbbadták. „Az újságolvasásnak ez a formája volt a kör alakításának a melengetője” — mint ahogyan azt *elnök* Udvari József mondta. Télidőben este 9—10 óráig elbeszélgettek, ritkábban kártyáztak. Néha egy pár liter bort is megittak. Vezetőségük még akkor nem volt. Hamarosan Füvesi Mihály az egyik üresen álló tanyáját átadta a kör céljaira. A szoba-konyha-szoba beosztású tanyában talált otthonra a kör. Az alakuló közgyűlést az iskolában tartották. Az alapszabályt jóváhagyásra felterjesztették a miniszterhez és kérelmet adtak be anyagi támogatás elnyeréséhez. Már akkor elhatározták, hogy ha megkapják a segínyt, olvasókört építenek. Megkapták. Míg a kör felépült, az összejevoeteleket vasárnaponként az iskolában tartották. A kanonok csak olyan feltétellel adta át a tantermet, hogy ott nem kártyáznak és nem isznak. Kártyázni eljártak a közeli tanyába, táncmulatságot, vacsorákat pedig a Füvesi tanyában rendeztek. A telket dr. Palócz Imre árvaszéki ülnök adományozta. A kör államsegélyt kapott, a tagok pedig gabonát adtak össze. A kör 1925-ben épült fel. Az építkezést Arday Máté barkácsoló paraszt vezette. Ma már csak a hült helye van meg.

Még egyszerűbb utat tett meg az Aranyadalmi Kör. A környéken élt Elek István borbély, aki ipara mellett gazdálkodott is. A nyírásra, borotválásra várók újságot olvastak, sőt néha a kártya is előkerült. Közben felmerült az az óhaj, milyen jó lenne ezeket a szórakozásokat egy helyiségben zavartalanul folytatni. Erre a borbély egy helyiséget felajánlott, ha megalakul az olvasókör, egyben vállalta az alakulással járó ügyek intézését. A kör 1927-ben meg is alakult, azonban a helyiség hamarosan szűknek bizonyult. Molnár Sándor földjéből felajánlott egy darabot az olvasókörnek. Egy tanyaépületet megvettek hitelbe s lebontották, annak anyagából a tagság építette fel az olvasókör épületét. A hitel nagyon lassan kopott le a teaestek és bálók szerény jövedelméből. Ekkor került az aranyadalmi iskolához

Simándi Béla tanító. Csakhamar kieszközölt 400 pengő segélyt és 100 köteten felüli könyvtárt.

A Kardoskúti Olvasókört 1896-ban Plavetz Gyula ev. lelkész -tanító alapította. Míg a tervezett kör épülete elkészült, vasárnaponként, télen hétköznap is, az egyházi szoba-konyhas lakásában gyűltek össze. Különösen télen szorongtak sokan s akkora füstöt csaptak, hogy az emberek körül „látatlankodó” három gyerek majdnem megfulladt. A lelkész (nem nagyon hajtotta magát az igehirdetésben, jobban szeretett beszélgetni) és az emberek olyan jóízűen beszélgettek és pipáztak, hogy amikor elérkezett az istentisztelet ideje, a lelkész megkérdezte: „No emberek, megtartsuk-e az istentiszteletet?” A körnek nem volt külön helyisége s ha valamit rendezni akartak, akkor sátorot kölcsönöztek. A felszerelésüket: edényeket, üvegeket, bográcsot stb. egy fabódéban tartották. A rendezvényeken a fabódéban mérték az italt s elébe állították fel a sátrat. Később a fűszeresbolt melletti üres helyiségben működött a kör. A vacsorákat, bálakat továbbra is sátor alatt tartották. Végül is az 1900-as években felépült a kör.

A Pusztalegrégebbi és legerősebb olvasóköre, a Barackosi Olvasókör két részletben épült. 1884-ben egy kis olvasótermet és szoba-konyhas szolgálatát építettek, a Karasz család által adományozott telken. Ha bálát tartottak, sátrat hoztak Sámsonról. Ott az egyik kocsmárosnak volt egy nagy sátra és ő is a sátorral ment, ő mérte az italt. Hamarosan kibővítették a kört egy táncteremmel.

A Sóstóparti Olvasókör a Sóstó partjára épített szélmalom közelében állott. Az 1930-as években már szűknek bizonyult s bálákat, vacsorákat csak úgy tudtak tartani, ha sátorot vertek. Vitéz Herczegh János városatyá elintézte, hogy a közelben levő üres r. k. templomba, illetve kápolnába átköltözhessen a kör. Ugyanis a kápolnában az istentisztelet megszűnt és egy kovács lakott benne, aki a nagyterem egyik sarkában kovácsműhelyt rendezett be. A főépület ekkorára elhanyagolt állapotban volt és az anyagilag erős olvasókör az épületet teljesen rendbe hozatta, sőt a szélmalom melletti kis kört is áthozták az új olvasókör mellé gondnoki lakásnak. Ebbe költözött át a mester és a műhelyét is oda helyezte át. A mester nemsokára elköltözött.

Az olvasókörök ritkán szétválás útján is alakultak, mint ahogyan azt a tatársánci és cinkusi körök esete mutatja. A Tatársánci Kör *monyok* Verasztó kezdeményezésére létesült s az első megbeszélések is az ő tanyájában történtek. A kaszaperi kisvasút Vízimegállójánál Vági Józsefnek volt egy üres malomháza s ezt kibérelték. 1924-ig abban folyt a köri élet. A mulatságokat sátorban tartották, a Kardoskúti Olvasókörtől kérték kölcsön. Később megvették, mert a kardoskútiak termet építettek. Iványi István orosházi albíró a Vizi-megálló-nál, Németh Sándor pedig a Cinkusi-megálló-nál vettek egy-egy malomtelket. Mindkettő fel is építette a maga malmát. Iványi István azon volt, hogy a kör maradjon az ő malma mellett, ezzel szemben a valamivel több, mint 1 km távolságra levő Németh Sándor az ő malma mellett ingyen felajánlott 200 □-öl telket az olvasókör részére. A tagság két pártra szakadt: „Maraggyon a kör a hején!” — volt Szemenyei Ádám álláspontja. Hozzá ez a malom és kör volt közelebb. Az ellenpárt vezére Pusztai József köri elnök volt, ennek meg a cinkusi malom és kör volt közelebb. Szavazásra került a sor: az átköltözők győztek. Erre Szemenyei Ádám és mások még a béreseiket is beíraták és új szavazási kérték, de akkor is a távozók győztek. Úgy megharagudtak egymásra, hogy egy darabig nem is köszöntötték egymást. A vesztesek küldöttsége, élén Szemenyei Ádámmal bementek a polgármesterhez és elpanaszolták, hogy a cinkusiak „elrabolták” a kört. A polgármester azt javasolta, „béküljenek ki, felezzék el a kör vagyonát és szervezzenek két kört.” Így is történt. A tatársánci kör is vett egy 200 □-öles telket s mindkét kör a saját telkére épített egy-egy épületet.

A Fecskésparti Olvasókör 1901-ben az iskola melletti Kotormány-féle tanyában alakult. Azonban 1925-ben a kör a Bella-féle malom mellé került, mert a tagok összevesztek, „kettészakadtak.” A vásárhelyiek a régi hely mellett kardoskodtak, az orosháziak a Sám-

soni út mentén, a malom mellett látták volna szívesebben a kört. Ketté is szakadtak. Míg az új kör felépült, addig a malom kétszoba-konyhából álló gépészlakását átadták a körnek. A vásárhelyi származásúak egy része a régi körben maradt és megalapították a Fecskésparti Ifjúsági Kört. A legények kezdetben összetartottak, sőt a malom melletti körből is jöttek, oda, ha rendezvény volt. Az 1930-as évek utolján az Ifjúsági Kör megszűnt, mert Marton István, a malom melletti kör elnöke felajánlotta az ifjúságnak ingyen a nagytermet bálak céljaira s erre az iskola közelében lévő kör magától megszűnt.

Az olvasóköri épületek beosztása nagyjából hasonló volt: a tágas nagyteremhez, a táncteremhez egy olvasóterem csatlakozott s az *ereszajját*, más néven *házelejét* elrekesztették s ott foglaltak helyet: az italmérés, ruhatár, raktár stb. Mindezekhez csatlakozott legtöbbször a szoba-konyhás szolgálakás. A helyiségek közül legrangosabb a táncterem, a nagyterem volt. Kivétel nélkül padolt volt s időnként olajjal portalanítták. A főfalon viszonylag nagy ablakok sorakoztak. Némely olvasókör nagytermének a mennyezete eltért az általánostól: a Pusztakutasi Olvasókör tánctermet bolthajtásosan deszkázták. A Póсахalmi Körnél a nagytermet nem padlásolták le: a fődélfákat belécelték, tapasztották és meszelték. Középen néhány szellőzőlyuk sorakozott. Több nagyteremben beépített színpad is volt. A falakat meszelték, több olvasókörben festették. Bútorzata: asztalok, székek, padok. A nagyteremnek *vészajtaja* is volt. A nagyteremhez csatlakozott a jóval kisebb olvasóterem, rendeltetését a neve is mutatja. Ebben a helyiségben állt a könyvszekrény. A Fecskésparti Körben az olvasó egyúttal ivó is volt. A Csajági Körben a táncterem melletti helyiséget ivónak használták, nem volt külön olvasójuk. Úgy tűnik, hogy egyes körökben az olvasót ivónak is hívták. Ez a helyiség is padolt volt. A fentiekből látszik, hogy a főépületet majdnem minden esetben a nagyterem és az olvasó foglalta el. Ettől el is tértek: A Pusztakutasi Olvasókör főépülete egyetlen helyiségből, a táncteremből állt. Kardoskúton egy gerinc alatt a nagy táncterem, a jóval kisebb biliárdterem és egy harmadik helyiség húzódott, amelyet hosszában két részre osztottak: ivóra és ruhatárra.

Az ereszalját elrekesztették és itt alakították ki az olvasót (ha a főépületben nem kapott helyet), az italmérést, az öltözőt, vagy ruhatárt, a konyhát és a raktárt. A raktárban tartották többek között a társasvacsorákhoz, lakodalmakhoz szükséges tányérokot, evőeszközöket stb. Ezeket a helyiségeket nem minden esetben padolták le, s a földjét sok esetben téglával rakták ki. A Pusztakutasi Olvasókörben az ivó — amely az épület fele hosszúságában volt a főépülethez ragasztva — földes volt. Több olvasókörnél: így Barackoson, Kaskaszéken, Póсахalmán szolgálakás is volt, amely szobából és konyhából állt, a lakást vagy a főépületből, vagy az ereszaljából alakították ki. Minden esetben földes volt.

Barackoson az udvaron külön álló kis épületben volt a konyha, amelynek akkora katalana volt, hogy négy bogrács is ráfért. A kör a báljain kívül a birkapaprikásairól is híres volt, melynek a szaga még Vásárhelyig is eljutott, ott is tudták, ha Barackoson birkapaprikást főztek. Az elnökség is „odaügyelt” s nem engedték, hogy „elmiszmajozzák” (Fejes Zoltán szavaival élve) a paprikást. Ugyanott az udvaron kuglipálya és az épülettel szemben, a Sámsoni út másik partján céllövőpálya volt, amely a Fehértóra rúgott. Golyófogó dombja is volt.

Különösen ott, ahol a nagy táncterem még nem épült fel, bálak, vacsorák rendezésekor nagy szerepet játszott a sátor. Később is, ha nagy rendezvényt szerveztek, akkor is igénybe vették. A sátrak téglalap alakúak voltak, egyenes fallal, nyeregtetővel. Először elkészítették a sátor vázát. A két végénél leállítottak két ágasfát, a négy sarkánál pedig egy-egy oszlopot. Ha hosszabb volt a sátor, akkor a két hosszanti oldalra még egy-egy oszlop került. Az ágasfákra feltették a szelement, amelyen rögzített karikák, a fődélfák végein pedig kampók voltak. A fődélfák egyik kampóját a szarufa karikájába s a másikat az oszlopokra fektetett koszorú vagy szemöldökfára erősített karikába akasztották. Azután a vázra felhúzták a ponyvát. Pecercésen a sátor oldala deszkából készült és szétlehetett szedni. Legtöbbnek egy vagy

két ajtaja volt. Néhány sáornak ajtaja nem is volt. Kívül földdel körülhánták és a sátor földjét *furkózták*. Legtöbb körnek saját sátra volt, de kölcsön is kértek. Feketehalmon, ha kevesebb személyre számítottak, akkor a saját sátrukat állították fel, ha többre, akkor Gyopárhalmáról hoztak még egyet. Hosszú kecskeláb-asztalokat és padokat állítottak be. Egy vagy két körégős petróleumlámpa csüngött a tetőről. A Mágocsoldali Körben nyáridőszakban a vacsorabálakat sátorban tartották. A 200 személyes sátor sajátja volt a körnek. A kör előtt 400—500 □-öl nagyságú üres terület volt a kocsi- és a sáornak. A sátor itt négyszögletes volt. Oldalai deszkatáblákból álltak s csak összekapcsolták. A sátor két végén egy-egy ponyvaajtó nyílt. Az ajtón belül egy kis asztalt állítottak a pénztárosnak. A helyiség zsúfolásig megtelt. A vacsorabál népszerű volt, mert oda az idősebbek is elmehettek. Birka- és borjúpaprikást főztek. Maczelka István híres húsfőző főzte a paprikást. A sátrat másnap szétszedték és a padlason tartották. Pusztafeketehalmon 1944 után ha nagyobb rendezvényt tartottak, úgy segítettek magukon, hogy a *gang* alá három oszlopot állítottak és a csoport nagy ponyváját kifeszítették az ereszet és az oszlopok közé. Asztalokat, padokat raktak alá. A ponyva alatt vacsoráztak, de a teremben táncoltak.

II. A körök szervezete

Amint lehetett, megalakultak, elkészítették az alapszabályukat; felterjesztették jóváhagyás céljából. Sok esetben egy már működő kör alapszabályát vették át, legfeljebb itt-ott átdolgozták. Miután ezek központilag készültek, nem tükrözik parasztságunk saját arculatát; nem foglalkozunk velük. Az alakuló közgyűlésen vezetőséget választottak. A vezetőség tagjai: elnök, két alelnök, titkár, jegyző, aljegyző, pénztáros, pénztári ellenőr, vigalmi és választmány voltak. Az olvasókörök vezetőinek áldozatos munkája felmérhető nyomot hagyott maga után, ám ennek leltárszerű felsorolását nem végezzük el. Tanulmányosabbnak tartjuk azt, hogy a tagság miként vélekedett a vezetőségről; milyen a jó vezető.

Udvari József szerint rangot jelentett a Pusztán, ha valaki vezetőségi tag, vagy elnök volt. Sokan pályáztak rá. A ranglétra első foka volt az elnöki szék. Városatya, sőt képviselő is lehetett belőle. Karasz Péter, a Csajági Olvasókör elnöke is fellépett képviselőjelöltnek. Az elnök személye a városházán sokat nyomott a latban. Ha a kör nevében lépett fel, más-keppen beszéltek vele.

A jó elnök a társai ügyét magáévá tette, törődött a tagsággal. Az elnöknek ügyesnek, talpraesettnek kellett lenni. Nem tehetett kivételt senkivel sem. Elvárták, hogy barátságos legyen mindenkivel szemben. Kedvében kellett járni a tagságnak. A népszerű elnök társasvacsora alkalmával — a legszegényebbekkel is — váltott néhány barátságos szót. Pósa- halmon Rostás János volt a legnépszerűbb elnök: nemcsak a gazdákhöz húzott, a kisebb portájú emberekkel is szóba állt. Fontos, hogy kissé tréfálkozó természettel megáldott legyen. Nem szabad hirtelennek lenni, nem szabad „tetejibe szaladni a dolgoknak.” A jó megjelenése kíváncsalm volt. A közönség szerette, ha jól ki tudta magát fejezni. A jó elnök még a magánéletével is példát mutatott. Minden téren meg kellett állnia a helyét: a tagoknál is, a városházán is. Pecercésháton Török Ernő jó módú gazdaember lévén, a városházán sok barátja volt. Egy-egy rendezvény alkalmából a birkapaprikás szagára sok városi úr jött ki a Pusztára s azokon keresztül sok olyan ügyet is el tudott intézni, amit másként nem. Abban az időben jó volt az ilyen elnök, mert „sok mindönre löhetőtt használni, mint a szalonnát” — mondta Vigh Imre. Pósa- halmon jó elnök volt Gregus Máté. Nem volt fontos a vagyon, Vigh Imrének sem volt földje, csak a feleségének. Az *elnök* Udvari József szerint a vezetőségnek áldozatkészségben elől kellett járni, már csak gavallérságból is felülfizettek a rendezvényeken. Csajágon is a vezetőség megszavazta, hogy a műkedvelők ingyen vacsorát kapjanak, de az nem fordult elő, hogy maguknak ilyet megszavazzanak.

A jegyzőséget mindig iskolázottabb ember vállalta, aki a jegyzőkönyvet vezetni tudta. Ha ügyesebb volt, sokáig megtartották, mert nem volt nagy a választék. A jegyzőségért nem tolokodtak. A jó jegyző röviden, velősen írt. A jegyzőnél még úgy sem volt fontos a birtok, mint az elnökénél. Nem volt előírás, hogy a pénztáros vagyonnal rendelkezzen, de lehetőleg olyant választottak, akinek volt. A jó pénztáros megőrizte a kör vagyonát, de nem várták el tőle, hogy fukar legyen. Kevés olyan pénztáros volt, akitől úgy kellett „kiimádkozni” a pénzt. A jó gondnok rendszerető volt. A jó könyvtáros nagyon szeretett olvasni. Pecercés-háton ilyen volt Kiss József, aki „borzasztóan szerette a könyveket” és arra törekedett, hogy mások is olvassanak. De másik véglet is akadt. Pósaalmon Rác Sándor mondta magáról: nem kenyere az olvasás, csak a Tolnai-lapokat szerette nézegetni. Csak beírta a könyvet vivő nevét a könyvbe és amikor visszahozta, kihúzta. Csak pár évig volt könyvtáros. A jó italmérő pontosan mért és tisztá volt. Megbízhatónak kellett lenni, mert pénzzel bánt. Rézsegest sohasem választottak italmérőnek. Gulyás Pál Csajágon tíz évig volt italmérő s egyetlenegyszer sem rúgott be. Legfeljebb egy-két pohárral ihatott, de azzal is elszámolt. Csöpögésre kaptak valamennyit. A jó vigalmi szerette az ifjúságot, szeretett és tudott velük bánni. Mindig akadt ilyen. Rendszerint az tanította be a műkedvelő előadásokat, ha a közeli tanító nem vállalkozott rá.

Egy versfaragó paraszt — Szántay István — rímbe szedte a Barackosi Olvasókör 1940. évi vezetőségválasztását:²

Meg volt a választás Barackoson végre,
 Az évnek elején el lett az intézve.
 Következnek itt most szépen egymás után,
 Ki milyen tisztséget tölt be majd ezután.
 Ki kutyautó volt eddig a Fejes³
 Alább nem is adta, elnök lett egyenest.
 Alelnök pedig lett Kotormány Mihály,
 Aki a Központi-malomban dirigál.⁴
 A másik alelnökünk tiszteletes urunk,
 Akitől mi itten tán holtig tanulunk.
 Azután a titkár, aki rangban első,
 Öreg Kérdő helyén lett a fia, Ernő.
 Ifjú Vári Albert lett annak bojtárja,
 (Aki el nem hiszi, hát járjon utána.)
 A pénztárnok lett, aki eddig volt.
 Jó lesz még egy évig, ha már eddig jó volt.

² Szántay István Hódmezővásárhelyen született 1886-ban. Tizenegy éves koráig apai nagyjának a Kutasi-út menti tanyájában nevelkedett. 1902-ben az osztzkodás után a Pusztára, Cinkus dűlő 557 szám alá költöztek, ahol 17 kishold földön éltek. Mindkét nagyapja élete végéig hagyományos módon gazdálkodott. Sz. I. a múlt század végi gazdálkodási módot tőlük vette át. Noha ő már a lehetőségek keretein belül korszerűen művelte földjét, a hagyományos eljárásokat tökéletesen ismerte és hosszú éveken keresztül rendkívül sok és becses adatot szolgáltatott a szerzőn keresztül a néprajztudománynak. Noha csak az elemi iskola harmadik osztályát végezte el, olvasott, széleslátókörű ember volt, olykor tréfára hajló. Verset akkor írt, ha a környéken valami méltánytalanságot, fonákságot, sérelmet, esetleg igazságtalanságot érzett. Ekkor előkerült a kockás, vagy a vonalas írka, ezek híján a paklis dohány borítólapja s felindultságát egy csipkelődő, szelíd gúnnyal telített vers faragásával vezette le. Verseit nem tartotta költői alkotásoknak, hiszen nagy költőink remekei közül sokat ismert. Írásait csak afféle versfaragásnak tekintette. Verseit a környékbeliek olvastatták s egymásnak adták. Jót mosolyogtak rajta, ezzel Sz. I. el is érte célját. 1965-ben halt meg. Tanyájának már csak a nyoma látszik, de emléke kitűnő adatain keresztül sokáig él.

³ Fejes Zoltán az előző választáson azt mondta, hogy kutyautónek (ellenőrnek) ő is jó lesz.

⁴ Kotormány Mihályé volt a pusztaközponti malom.

Hiszen egészséges, nincs még semmi baja,
 Csakhát egy kicsikét megkopott a haja.⁵
 De hát vigyázni kell a pénzre nagyon,
 Mivel abból mindig igen kevés vagyon.
 Nem messzi van a kör s ha nincs ebzárlat,
 A bátorság könnyen az inába szállhat.
 Kutyaütőt⁶ választottak mellé kettőt,
 Az ifjú Verasztót, az öreg Szűcs Ernőt.
 És hogy jó alapra tegyék a kör gondját,
 Gondnoknak az öreg „sógort”⁷ választották.
 Kisegítője lett a jó göndör Lajos,
 Kivel, tudjuk nagyon, boldogulni bajos.
 Könyvtárnokok lettek: Npi⁸ és Musa,
 Ha az egyik nem érti, a másik majd tudja.
 A hármas bizottság, aki számot kivizsgál,
 Kiegészítést lelt ifj. Fári Bandinál.
 S ugyan ki rendezné a szabadoktatást,
 Azok akik úgysem csinálnak mást:
 Lencse Mózes, aki állami tanító,
 Rapcsák Péter, aki itt hitoktató.
 Hopp, a választmány még vagyon idehátra,
 Amelyikből mostan kimaradt a bába.
 Nem baj, hiszen neki ügyis lesz majd dolga,
 Ha a gólyamadár a kis bébit hordja.
 Kell ottan az inas, segédkezni neki,
 Nehogy másvilágra tévedjen a bébi.
 Az öreg „Im” bátyám⁹, Musa maradt hátra,
 Hej pedig jobb volna, ha elől járna.
 Ünnepek napjára ő méri a jó bort,
 Lelket vigasztalót, szívet felvidítót.
 Éltesse az Isten őtet a többivel,
 Tudósításomat befejezem ezzel,
 Ki maradt ki, ki nem, azt majd más megmondja,
 Kinek még nálam is jobban van rá gondja.
 Aki még kimaradt, nálam jelentkezzen,
 Abba a minutába a listára veszem.
 S hozzád is van még szóm, kedves jóbarátom,
 Hogyha elolvastad macskakaparásom,
 Nehogy eldobd, ird le és úgy adjad tovább,
 Így kerüljük meg legkönnyebben a nyomdát,
 S hogy terjedjen tova széles pusztaságon,
 Nehogy elakadjon ott a Nádasháton.¹⁰
 Ne félj, majd megkapod érte a jutalmat,

⁵ Kopasz volt.

⁶ ellenőrt

⁷ Vörös Mihály mindenkit öreg sógornak titulált s azért őt is mindenki csak *sógornak* hívta.

⁸ Nagypál István.

⁹ Fejes Zoltán beszédhibás volt s így „Imre bátyám” helyett „Im bátyámat” mondott.

¹⁰ A Fehértó menti nádas terület Vörös Mihály tanyájánál.

Ha juhot nem, hát a juhtalpát.
Addig is, míg jobb verset faragok,
Tiszteletem írva és küldve maradok

Kardoskút, 1940.

Szántay István

A pusztai tanítók ritkán vállaltak tisztséget az olvasókörökben, de általában részt vettek azok életében, sok esetben az irányításában is. Közülük csak Veres Borcsa Mihályt és Simándi Bélát mutatjuk be:

Veres Borcsa Mihály évtizedekig működött a Pusztán. Sokan jártak a keze alá. Szerették, mert nagyon jó ember, népszerű tanító volt. Tréfás, vígkedélyű volt. A lányok veszekedtek azon, hogy bálban, majálison ki táncoljon vele. Sokáig a Kardoskúti Olvasókör jegyzője is volt, a járlatírást is ő végezte.

Simándi Béla néhány évet töltött az aranyadalmi iskolában. Különösen az iskolán kívüli tevékenysége volt kiemelkedő. Az Aranyadalmi Olvasókör életét is a szívében viselte. Budapestről színeseket hozatott a műkedvelők irányítására. Ő szervezte meg a vásárhelykutasi írótalálkozót, irodalmi munkásságot is folytatott. A Kis Ujságba gyakran írt paraszttémájú cikkeket. Tanyai Írások címmel kéthetenként megjelenő újságot is szerkesztett, amelybe parasztok is írtak. Két évben Tanyai Kalendáriumot is készített, Gyónás címmel verseskötetet írt. A mai pusztá címmel pedig tanulmánya jelent meg. Irodalmi munkásságánál jelentősebb volt az, hogy a magára hagyott parasztság mellé állt.

Alapszabály szerint mindenki, s így a föld nélküli is tagja lehetett a körnek. A tagság azonban majdnem kizárólag kisebb-nagyobb földdel rendelkező parasztokból tevődött össze. Nem egy körnek azonban néhány tanyás, napszámoseMBER is tagja volt. Néhol még választmányi tag is volt föld nélküli: így pl. Fecskésen Buzi Ferenc gulyás. Béres alig volt a tagok között. Különösen oda nem mentek, ahol nem volt ifjúsági csoport. A béresek nem is érezték jól magukat a gazdák között. A béresek azért sem látogathatták a köröket, mert bár vasárnap nem dolgoztak a mezőn, de a jószágot nekik kellett ellátni. Legtöbbször egy, legfeljebb két évig szolgáltak egy gazdánál s azután sokszor még a környékről is elmentek. 18 éven aluli nem is lehetett tag. A Kakasszéki Körnek néhány béres tagja is volt.: Buzi Pál, Olasz Tamás gazdák béresei és C. Molnár Imre tanyás.

A tagok vallási megoszlása nem zavarta a körben folyó életet, a vallási összetételre csak két olvasókörnél: Csajágon és Sóstóparton kellett figyelni. Az olvasókör katolikus jellegét legjobban a Sóstóparti Körben domborították ki, Pap Lukács István szerint ugyanis az nem polgári, hanem katolikus kör volt, mert az alapító tagok kivétel nélkül katolikusok voltak. Vezetőségi tag csak katolikus lehetett. A más vallásúak csak pártoló tagok voltak. A környék módosabb református gazdái szerették volna, ha ők is szerepet kapnak a kör vezetésében. Gyűlések alkalmából szóvá is tették: a kör alakuljon át polgári körré, de javaslatuk nem járt sikerrel. 1945 után szűnt meg a kör katolikus jellege. Udvari József így jellemezte ezt a kört: „Felekezeti kör volt s az már mindjárt ütött rajta!”

Egy-egy kör felszentelése nagy ünneppé vált. Azon olyan sokan vettek részt, hogy sátrat is ütöttek. *Elnök* Udvari József jól emlékszik, hogy a Csajági Kört 1925-ben, áldozócsütörtökön szentelték fel. Délelőtt mise volt az iskolában, utána közebéd következett a nagyteremben és a sátorban. A főispán, polgármester, a szomszédos olvasókörök elnökei és az iskolák tanítói is jelen voltak. Délután kötetlenül szórakoztak, este pedig vacsora után táncoltak. Mágocsoldalon a kör megnyitását zászlót is szenteltek. A zászlószegeket megváltották s neveiket a zászlószege bevésették.

III. Élet a körökben

1. A körök mindennapi élete

Az olvasókörökben főleg csütörtökön délután és vasárnap folyt az élet, különösen, ha nem volt sürgős munka, vagy rossz volt az idő. Mindkét napon éjfél körül volt a záróra. Vasárnap délután sokkal többen voltak, mint csütörtökön, de a délelőtt „nem sokat ért”, mert a férfiak akkor borotválkoztak és tisztálkodtak. Barackoson pedig sokan templomba mentek. Mágocsoldalon a régi körben csak piros betűs napokon jöttek össze, ezenkívül áldozócsütörtökön, nagypénteken és nagyszombaton. De az új kör mindennap nyitva volt, mikor meddig: hétköznap este 10-ig, vasárnap pedig éjjelig. Aranyadhalmon csütörtökön és szombat este, valamint vasárnap látogathatták a tagok a kört. Ahol a szolga a körnél lakott, oda mindennap lehetett menni. Sóstóparton, ha a szélmalomban 5—6 tag összegyűlt, más napokon is mehettek a körbe. Idegen csak tagok jelenlétében mehettek. Három-négy látogatás után felszólították, hogy lépjen be. Máshol nem hallottuk ilyenről. Az egyik helyen télen a gondnok gyűjtött be, kiadta a fát a szolgának és tüzelt addig, míg nem érkezett valaki. Máshol a szolga vagy az első vendég gyűjtött be.

Hogy vasárnaponként hányan látogatták a pusztai köröket, az a tagok létszámától, az időtől és még más tényezőtől is függött. Barackoson egy-egy vasárnap és ünnepnap 40—50 ember is összegyűlt, ott százon felül volt a tagok száma. A Pusztaszéli, más néven Pusztakutasi Olvasókörben pedig voltak olyan vasárnapok, amikor 100-an is összegyűltek. Pecercésáton a 76 tagból vasárnap este 35—40 tag is összegyűlt. Tatársáncra a 100 tagból vasárnaponként 30—40 volt jelen. Aranyadhalmon is hasonló volt a helyzet. A kisebb taglétszámú Csajági Körben csütörtökként 10—15 és vasárnaponként 20—25 ember verődött össze.

A körök látogatottsága szempontjából nagyon fontos volt az italárusítási engedély megszerzése. Az italárusításnak fokozatai voltak: Az első időkben italt nem mértek a körökben. Kakasszéken mindvégig csak rendezvények alkalmából kértek és kaptak engedélyt italmérésre, s csak 24 óráig volt szabad italt kiszolgálni. Ha maradt, beszerzési áron szétosztották a tagok között. Később a legtöbb körben piros betűs napokon korlátlanul mérték az italt. Eldugottabb helyeken — így Pusztafeketealmon — „suba alatt” csütörtökön este is mérték. A Mágocsoldali Körben mindig vezetőségi tag vállalta el az italmérést. A raktár kulcsa a borkimérőnél volt. Nem kapott díjazást, de úgymond: „A nyomtató lónak nem szokás bekötni a száját!” Az italmérőnek csaposai is voltak: a bornál egy s a sörnél kettő. Borból fél liternél kevesebbet nem adtak, nem poharazták. A sört poharazták. Miután a sör kapósabb volt — különösen nyáron —, azért kellett két csapos. Héjja Antal szerint hétköznap azért nem volt italmérés, mert a piaci napon (csütörtökön) Orosházától a körig legalább 6 kocsmába térhettek be a piacozók. Különösen a vásárhelyi származásúak be is tértek. (Ilyen útba eső kocsmá volt többek között a Nagybetűs; azért hívták így, mert a cégérén a Nagy Albert név csupa nagybetűvel volt kipingálva.)

A Pusztáról nem minden héten mentek be a piacra Vásárhelyre vagy Orosházára, ezért emberi szóra éhezve elmentek a körbe, sokszor csak beszélgetni. Legtöbbször elolvasták az újságokat is. Rendszerint az egész heti újságot átböngészték. Ha többen olvasták, cserélgették. A Vásárhelyi Újság, a Reggeli Újság, az Orosházi Friss Hírek és az Orosházi Friss Újság legtöbb körbe járt. Ezenkívül néhol a Pesti Hirlapot is meg lehetett találni. Sok kör járatta a Tolnai Világlapját. Tatársáncra a Mátyás Diák is járt. Az újságokat az olvasóteremben az asztalra kirakták. Az év végén elárvereztek. Összefogtak egy csomót és pengő volt a kikiáltási ár.

Legszívesebben biliárdoztak. „Fene tuggya, mi jó volt benne!” — mondták. Néha-néha,

amikor ital is volt, éjfélig is elbiliárdoztak, így szívesebben játszottak. A nyereséget közösen itták meg. Barackoson Kiss Ferenc, Fejes Zoltán, Székely Imre voltak a biliárdozás mesterei, de Szántay István is jól biliárdozott. Pósa halmon Ambrus László, Rácz Sándor és Török Imre voltak a nagy biliárdosok. Körültoporogták az asztalt sokszor éjfélig, néha azon vették észre magukat, hogy virrad. „Hejnye, gyerünk haza, mer má röggel van!” Az igazi biliárdos csak akkor ült le kártyázni, ha nem volt biliárd-partnere. Volt, aki pénzre lökte a dákót. A gyulamezei *szivaros* Gombkötő István (családtalan, jómódú ember volt, mindig szivarozott) annyira szeretett biliárdozni, hogy asztalt ajándékozott az Aranyadalmi Körnek, azzal a kikötéssel, hogy neki a partikért ne kelljen fizetni. Herczegh Sándor és Sin Lajos tudtak Aranyadhalmon nagyon biliárdozni. Sokszor rájuk virradt a nap. Az egyik helyen az asszony belenyugodott, a másik helyen egy kis pörpapat volt miatta. Az orosházi asszonyok inkább *bözrenkettek*, a vásárhelyi asszonyok nem hajtották annyira az embert. A szenvedélyes biliárdosok egész nap, néha még éjszaka is lökdösték a dákót. Nem unták meg körüljárni az asztalt, nem is ettek közben. A szenvedélyes játékosnak az evés nem fontos. Mindig volt nézőközönségük. Három-négy parti után sokszor összeeresztették a két legjobbat. Legtöbbször szép és izgalmas volt a játékuk. A nézők két táborra oszlottak: „Most üzs még, most erőssen” — súgták. Barackoson májusban és augusztusban versenyt is rendeztek: birka volt az első díj. Más körökben is rendeztek biliárdversenyt. Úgy tudjuk, hogy Mágocsoldalon nem volt biliárdasztal, de kevés ilyen kör volt. Kardoskúton hamarosan másik asztalt is vettek, mert egy kevésnek bizonyult. Sokszor mindkét asztal foglalt volt. Ha a fogyasztott italt többen fizették, akkor a játzó párok cserélődtek, mert mindenki játszani akart. Kardoskúton tanult meg Lőrincz János is biliárdozni. Alig ért fel az asztalig, már ott ólálkodott, pedig az apja nem nagyon engedte.

Kártyázni is nagyon szerettek, de nem minden körben engedték meg. Az olyan helyeken „suba alatt” kártyáztak. Miután a kör vezetősége is benne volt, a tiltásnak nem volt foganatja. A kártyások egy része kártyabolond volt. Sokszor éjfélig, sőt hajnalig verték a lapot. Volt olyan is, aki csak másnap délben hagyta abba. Pusztafeketehalmon az öreg Szél Sándor, Szél Imre, Rostás Sándor volt ilyen. Volt közöttük szegény is, gazdag is. Eldugott helyen — így Aranyadhalmon is — záróra után is ütötték a blattot. Különösen Kocsis János volt a nagy kártyás. Az a hír járta róla, hogy Kártyásra változtatja a nevét. Barackoson Molnár Sándor, Szántay István, Székely Imre jeleskedett. Legtöbbször pénzre, de csak kis pénzre kártyáztak. Ha valaki egy üvegre való bort nyert, közösen megitták. Karácsony tájékán dióra kártyáztak. Pósa halmon pénzre nem volt szabad kártyázni, azért a szomszédoknál egész éjjel verték, hol ide, hol oda mentek kártyázni. Ahol túlnyomórészt orosházi származásúak laktak, ott a körben csak kevesen kártyáztak: az orosháziaiak még kis pénzre sem szerettek kártyázni. A vásárhelyi emberek már jobban kedvelték. Ha a körben nagyobb társaság gyűlt össze, akkor a nagy többség nem kártyázott, hanem biliárdozott vagy a kártyázóknak drukkolt.

Több olvasóköri kézi kugli is volt. Barackoson az olvasóteremben zsinegen járó kugli várta a kuglizókat. Mágocsoldalon kézi kugli, a Csajági Körben csak asztali kugli volt. Jó időben azonban az udvaron kugliztak — ha volt kuglipálya. Barackoson az udvaron szabályos kuglipályán játszhattak, Pecercésháton nyitott kuglipálya volt. Mágocsoldalon, Pusztafeketehalmon a teteje hiányzott, de a kugli visszagurult. Szerettek kuglizni, már reggel elkezdték és sötét estig játszottak. Alig látták a babákat, de nehezen akartak felhagyni vele. Ahol kuglipálya volt, ősszel-tavasszal versenyeket rendeztek. Bárány vagy malac volt az az első díj: mikor minek volt az ideje.

Kevesen sakkoztak. A legjobb sakkozók a Kardoskúti Körben voltak: Bálint István-Héjja András, Héjja Bálint, *pipás* Gombkötő István, Győri Pál, Juhász Nagy Vilmos haladtak az élen. A kardoskúti megyei viszonylatban is jól sakkoztak. Aranyadhalmon a sakkot Juhász Nagy Vilmos kedveltette meg. Barackoson is több jó sakkozó volt: így Göndös

Lajos, *vadász* Tóth Imre és Vári Albert. Ezek Orosházán is versenyeztek. Több olvasóköri volt dominó, de nem sokszor vették elő, gyerekjátéknak tartották.

Minden olvasóköri volt kisebb-nagyobb könyvtár. Általában egy, ritkábban 2—3 szekrényre való könyve is volt egy körnek. A könyvszekrény legtöbbször az olvasóteremben állt, de Kardoskúton pl. a ruhatárban volt. A körök vették a könyveket, de ajándékba is kaptak. Az Aranyadalmi Kör Simándi Béla tanító révén a Földművelési Minisztériumtól értékes könyvtárt kapott. A Pecercésháti Olvasóköri pedig dr. Kovács Jenő vásárhelyi orvos adományozott 300 db könyvet. Tatársáncan Dani András szerint „ölig jó kis könyvtár volt: Jókai, Mikszáth, Gárdonyi volt a legkapósabb”. Háromtagú könyvtárbizottság szerezte be a könyveket. Ponyva nemigen volt a könyvek között. Télen kapós volt a könyv. A könyvtáros „liferálta” a könyveket „Ez a jó! Az a jó!” Örült, ha vitték. A körben csak kevesen és nagyritkán olvastak könyvet: hönuk alá csapták és hazavitték. Gyakran a szomszédokat is ellátták könyvvel. A tanyai ember nyáron nem ér rá olvasni.

Miután a Sóstóparti Olvasóköri könyvjegyzéke a birtokunkban van, betekintést nyehettünk egy olvasóköri könyvállományába. A földművelési miniszter 172 db könyvet ajándekozott a körnek. Megoszlása a következő: mezőgazdasági 45, magyar történelem, életrajzok 24, szépirodalom 89, egyéb 14 kötet.

A szerzők közül legtöbb könyve Jókai Mórnak volt. Tizenkét kötet szerepelt a jegyzékben. Arany János, Gaál Mózes és Mikszáth Kálmán 3—3 művel szerepeltek. Az ismertebb írók, költők közül: Benedek Elek, Fáy András, Gvadányi József, Heltai Gáspár, Petőfi Sándor, Rákosi Viktor, Tompa Mihály, Vas Gereben is szerepelt egy-egy munkával. Sok mezőgazdasági könyv is helyet foglalt a könyvtárban. Három könyv a sertésenyésztésről, a szarvasmarha-tenyésztésről s a lógondozásról s a csikónevelésről szólt. Herman Ottó A madarak hasznáról és káráról c. könyvét is olvashatták a pusztai emberek. A kertészettel és növénytermesztéssel foglalkozó könyvek közül három foglalkozik a szőlőtermesztéssel és ugyan csak három az általános kertészettel. Egy-egy könyv szólt a jégkár elleni biztosításról, az öntözésről, a bortörvényről, a fatenyésztésről, a kereskedelmi növényekről, a boggyósgyümölcsűek termesztéséről, a répa- és kendertermesztésről, a vetőmag eltartásáról és a szántás-vetésről. Több mint tíz könyv általános tudnivalókat közölt. A jó gazda segítőtársai lehettek ezek a könyvek. Sokat tanulhattak az alábbi művekből: Ébner Sándor: Gazda-kertész-erdész; Gazdasági tudósító, Útmutató, Gazdák könyve, Gyürki: Kisbirtokosok tanácsadója, Magyar mezőgazdasági közigazgatás, Monostori: Vásári tanácsadó, Radeckzi: Gazdasági tanácsok, Réti: Hogyan emelhetjük gazdaságunk jövedelmét?, Rombai: Gazdák tanácsadója, Tormai: Nádudvari gazdasági beszédei, Tormai: Magyar Gazda Kincsháza és Zlinszki: Miképp gazdálkodjunk?

A harmadik kategóriába tartozó — magyar történelem, életrajz — könyvek közül megemlítjük Gaál Mózes öt könyvét: a Szent Istvánról, Kálmán királyról, Nagy Lajosról, Bethlen Gáborról és Deák Ferencről szóló műveket. A millenniumra jelent meg Baróti Lajos: Ezer év c. könyve, két kötet Erzsébet kiránynéről szólt. Az egyéb kategóriába tartozó könyvek közül két útikaland, Gaál Mózes: Hogyan boldogulunk? és Mártonfi Márton: Hasznos olvasmányok c. könyve említendők. Bodnár: A mi népünk, Osváth: Jó egészség könyve és Ügyes ember könyve is népszerűek lehettek.

A könyvtár 1927-ig alig gyarapodott. Ekkor 256 db új könyvet kaptak. Ebből 89 kötet külföldi szerző műve. Turgenev öt művel szerepel: Első szerelem, A párbaj, Milics Klára, Punnin és Baburin, Tavaszi felhők az égen. Három művel szerepeltek: Kabos Ede: Pór, Kétféle szerelem, Az éhező tanyán. Leleszi Béla: Opál sziget, Zür, züm légió, A sakálfejű csoda, Friedrich Gerstäcker: Aranyások, Fehér ördög, A játékbarlang. Két munkával szerepeltek: Kóbor Tamás, Abonyi Árpád, Nagy Endre, Segesdi László, Szekula Jenő, Tábori Kornél, Fodor Nándor, Lázár István, Lovászi Károly, Jókai Mór. Külföldi írók közül: Verne, Korolenko, Puskin, Balzac, Brett Harte, Hauff Vilhelm. Néhány nevet sorolunk fel az

egy könyvvel szereplő szerzők közül: Ács Klára, Bársony István, Beecher Stowe, Berkes Imre, Bibó Lajos, Czöbel Minka, Csehov, Csermely Gyula, Dumas, Edgár Allan Poe, Gogol, Grillparzer, Hevesi József, Jósika Miklós, Katona József, Kipling, Kosztolányi Dezső, Kövér Ilona, Lombroso, Malonyai Dezső, Maupassant, Meredith, Miklós Jenő, G. Miklósi Ilona, Moly Tamás, Nógrádi László, Nyári Andor, Rákosi Viktor, Ráskai Ferenc, Rexa Dezső, Salgó László, Sáránci István, Seres Imre, Sienkiewicz, Sipos István, Somló Zoltán, Stendhal, Stevenson, Szini Gyula, Z. Tábory Piroska, Thury Zoltán, Tolsztoj, Tomori Jenő, Vadnai Károly, Vas Gereben, Vértesi Arnold és Zemplényi P. Gyuláné.

A helytörténeti művek között a legértékesebb Szeremlei Sámuel: Hódmezővásárhely története c. ötkötetes munkája. Ugyancsak ő írta meg a Hódmezővásárhelyi ref. egyház történetét. Pákozdy László két munkával szerepelt: A hódmezővásárhelyi haszonbaromfitenyésztők alapszabályai és A hódmezővásárhelyi haszonbaromfitenyésztők évkönyve.

Nyolc-tíz kötet képviselte a vallásos irodalmat. A könyvtárnak megvolt a Tolnai Világlexikon sorozata, a Tolnai Világtörténelme és a Műveltség Könyvtár sorozata is.

Nagy kár, hogy nem áll rendelkezésünkre az a füzet, amelybe a kölcsönzött könyveket beírták, a könyvtár forgalmáról is tiszta képet kaptunk volna. Ha a könyvvállományt a könyvtáraknak javasolt könyvek jegyzékével összehasonlítjuk, azt állapíthatjuk meg, hogy a Sóstóparti Olvasókör tagjai ugyanazt olvashatták, mint az ország bármely népkönyvtárában, legfeljebb a választék volt kisebb.¹¹

2. Bálkozás

A körökben nagy tömeget a rendezvények mozgósítottak. Hogy az egyes olvasókörök évente hány és milyen rendezvényeket tartottak, az ismét sok tényezőtől függött: a taglétszámtól, az ifjúság számától, a rátermett vezetőtől, a helyiségektől, környezettől. stb.

Pósaalmon az újévet újévi bállal kezdték. A Puszán azokat a bálakat, amelyek előtt vacsora volt, *vacsorabálnak*, *vacsorásbálnak* hívták. Nem minden bál alkalmával főztek. Sokszor egy birkát vágtak s 10—15 vacsorát kiadtak. A messziről jövők kértek egy-egy *porciót*. Barackoson kezdetben nem volt társasvacsora, de a zenészeknek mindig főztek marhapaprikást. Másutt a zenészek az ingyen paprikás mellé még egy fél liter bort is kaptak.

Néhány körben Farsangi bál (maszkabál) is rendeztek. Barackoson a fiúk-lányok maszkának öltöztek. Néha 9—10 maszka is volt. Amikor a terembe léptek, a bálózók találgatták, hogy melyik kicsoda. Ha felismerték, levetkőzött. Akit nem ismertek fel, azt díjazták: 5 liter bor vagy annak értéke volt a díj. Minden kör kivétel nélkül megünnepelte március 15-ét. Tatársáncon mindig valamelyik vezető ember emlékezett meg a napról: „Városi ember nem ért el mihozzánk — mondta Dani András — ez a kör volt Vásárhelytől a legmesszebb!” Inkább az idősebbek ünnepe volt, de utána a fiatalok táncoltak. Csajágon a zenészek tányéroztak, az öregek belenyúltak a zsebükbe, s a cigányok sokkal jobban jártak így. Miután a Csajági Kör környékén katolikusok laktak, ezért a körben áldozócsütörtökön is rendeztek bálát. Mindig nagyon sokan voltak, mert akkor a környéken nem volt multság. Délelőtt az iskolában misét tartott a kutasi pap. Mindig annál a családnál ebédelt, aki kocsival kihozta. A délután a bálra való készüléssel telt el, este vacsora, utána tánc volt. A környék szeretett mulatni, szórakozni. Mágocsoldalon húsvéti bálát, Fecskésparton tavaszi bálát rendeztek. Május hónap a majálisok, májusi bálak hónapja volt. A bálakat rendszerint május első vasárnapján tartották. Barackoson egy vasárnap délután céllövészet volt a Fehértó partján, a biliárdteremben biliárdverseny, vacsora után bál. Sóstóparton is hagyományos volt a májusi biliárdverseny, amely vacsorával és táncsal volt itt is összekötve. Fecs-

¹¹ A Sóstóparti Olvasókör könyvtára elemzését ifj. *Koszorús Oszkár*, az Orosházi Járási Könyvtár munkatársa állította össze. Köszönetemet fejezem ki érte.

késparton a majálist kora délután az iskolások műsorával kezdték meg. Utána az iskolások táncoltak. Vacsora után bált rendeztek az ifjúságnak. Italt is mértek. Székelybálat csak a Pusztakutasi Körben-rendeztek, ugyanis a kutasi orvos felesége Hegedűs Loránd testvére volt. A Hegedűs család székely eredetű volt. Este színdarab, utána vacsora s bál következett. Sok városi úr is kijött.

Több helyen hagyományos volt Péter-Pálkor az aratóbál. Barackoson 5—6 pár magyar ruhába öltözött. A Körhöz ökrösszekéren érkeztek, kezükben kasza, kuka és egy nagy búzaskosorú volt. A bált rendszerint vacsorával kapcsolták össze.

A körök nyáron legalább három sátorosbálat rendeztek. Az 1950-es években Kardoskúton löversenyt is rendeztek s vacsora után reggelig táncoltak. A pusztai ember „lelke” a ló, szerették a löversenyt. Rengeteg néző volt. Nyerget, kantárt nyertek. Az Ifjúsági Egylet a vadászok segítségével galamblövészetet is rendezett más rendezvénnyel együtt. Az orosházi tűzoltók adták az üveggömböket felhajító készüléket. A lövő háttal állt a felhajítandó gömb felé és a gép zajára hátrafordult. Ha két gömböt dobta fel, akkor két lövés dördült el. A tagok összeszedtek egy csomó öreg galambot, s egy árokban elhelyezett galambkieresztő kalitkából eresztettek ki egyet-egyet. Csak egy bizonyos magasságban szabad volt rálőni. Sok elrepült, mert a rovarok után alacsonyra ereszkedő galambok megmenekültek. Vadászövet, szobrocskákat, s különféle tárgyakat nyertek.

Minden bál alkalmával a nagytermet feldíszítették: élő virággal, télen színes papírszalaggal, papírvirággal, és legszebb volt a terem a szüreti bál alkalmával. A rendezvények közül ez volt a legszínesebb s ez hozott legtöbb pénzt a „konyhára”. Sok olvasóköri rendeztek szüreti bálát. A tagok és a környék már jó előre készült rá. A mágocsoldali szüreti bálát mutatjuk be részletesebben azzal a megjegyzéssel, hogy másutt is hasonló volt. A legények bőjű inget, mellényt és csizmát viseltek. A fejükön árvalányhajas kalap volt. A lányok pártás magyar ruhába öltöztek. A bál beálltakor a bíró vezette be a táncterembe a csöszöket. Szőlőfürtöket s becsomagolva különféle tárgyakat (vöröshagymát, sárgarépat, krumplit, krampuszt stb.) kötöttek fel. A csöszpárok egyet kerültek muzsikaszó mellett, majd a vendégek között szanaszét helyezkedtek el. A csöszökre az öregbíró ügyelt, a terem közepén egy asztal mellett ült. A szürben ülő öregbírónak ragasztott bajusza, szakála volt s egy nagy tajtékpípa csüngött a szájából. Kezében csettegető volt, azzal figyelmeztette a csöszöket, ha lopták a szőlőt. A bíró előtti asztalon feküdt a szőlőkoszorú, melyet 5 kg szőlőből fontak, állítottak össze. A terem négy sarkában egy-egy ítélőbíró ült. Amikor az öregbíró elkiáltotta magát: „Szabad a lopás!” elkezdődött a multság, a szőlőlopás. A vendégek úgy igyekeztek lopni, hogy a csöszök meg ne fogják őket. Ha a csösz elnézte a lopást, akkor őt büntették meg.

Minden bíróhoz 3—3 csösz tartozott. A megfogott tolvajt a csösz a saját bírójához vitte. A lopott fürtöt vagy tárgyat a tolvaj a kezében tartotta. A bíró árjegyzék alapján ítélte. Borzos árak voltak. A becsomagolt tárgyat a tolvaj akkor látta, amikor a bíró előtt kibontották. Amikor a csomagból veréb repült ki s ijedtében nekirepült a lámpának, a közönség ijedezett, nevetgélt. „Aszt a sikongást!” — emlékeznek vissza. Még a kísérő-mamák szeméből is kiment az álm. A bíró felírta a tolvaj nevét és a büntetést, mert a végén a pénztárossal elszámolt. „Borzasztó sok pénzt összeszedtek!” — vélekedtek a bálozók. Az a csösz, aki a legtöbb tolvajt fogta, ajándékot kapott. Volt olyan tolvaj, aki a lopott szőlőt az ülők közé dobta. Aki megkapta, köteles volt a tolvaj nevét bemondani, különben őt büntették meg. A kis termetűeket úgy kellett felemelni, hogy tudjanak szőlőt lopni. Ha megfogták őket, mindkettőjüket megbüntették. A lopás éjfélig tartott. Azután elárverezték a koszorút, amely sokszor egy óráig is eltartott. Dicsőség volt megszerezni. A csöszlegények pályáztak rá a legjobban. Mágocsoldalon a legtöbbször Török Bálint 110 holdasé lett. Egyszer 4—5 legény összeszétársult, ők akarták megvenni, de nem sikerült.

Aranyadhalmon is a szüreti bál fénypontja a koszorú árverése volt. Addig nem ment el

senki sem, míg le nem zajlott. A szőlőből, almából font koszorú mindig jó áron kelt el. Néha tiszteres árat kaptak érte. A szüreti bálon itt szépségverseny is volt. Levezőlapokat árultak és aki a legtöbb lapot kapta, az lett a győztes. Három díjat adtak ki. Férfi csúnyasági versenyt is rendeztek. Tükör, szappan, pipa volt a díj. Tombola is volt: mindenféle haszontalanságot lehetett nyerni.

Egyes körökben ősszel regrutabálat és Katalin-bálat is rendeztek. Mágocsoldalon pedig vasárnaponként tamburásbálat tartottak. Némely körben, így pl. Mágocsoldalon is, jó időben az egyik vasárnap ilyen s a másikon olyan mulatságokat rendeztek a fiataloknak. Ilyen volt a lepényevés. Egy hatalmas lepény közepébe egy 5 pengőt tettek s egy hétig egy oszlop tetején szárították, majd bekenték lekvárral. A lepényt alkalmas helyre felfüggesztették s a játékosok hátra kötött kézzel harapdálták. Aki leghamarabb a foga közé kaparintotta a pénzt, azé lett. Egy másik alkalommal kakast ütöttek. Kb. 50 cm átmérőjű kört kötéllel körülkerítettek. A közepére kakast állítottak, melyet egy cserépedénnyel leborítottak. Négy gyereknek a szemét bekötötték s mindegyik kezébe egy-egy botot adtak. A bottal el kellett törni a köcsögöt s akkor elnyerték a kakast. De először jól megpörgették, megforgatták a játékosokat. Ismét máskor zsákbaütést rendeztek. A kövesúton 100 méterre kimeríttek. Négyen futottak. A futók egy-egy zsákban álltak s a zsákot a hónuk alatt bekötötték. A pálya végén voltak a díjak. Később kerékpárral lassúsági versenyt is rendeztek. Néző mindig akadt bőven. Télen pedig úgyszólván minden körben teasteket rendeztek hetenként vagy kéthetenként. Utána táncoltak éjfélig vagy 2 óráig. Belépődíj nem volt, de a teajegyet meg kellett váltani, még akkor is, ha nem teáztak, csak táncoltak. Nem mindig volt utána tánc, de ha zenész vetődött arra, akkor táncoltak is.

A körök nagy ünnepei voltak a jubileumi ünnepek. A Barackosi Kör 1930-ban ünnepelte a kör fennállásának 45. évfordulóját. Az ünnepség egész napos volt. Dél előtt istentiszteleten vettek részt, elnöki beszámolót tartottak, délben pedig közebed volt. Délután céllövészetet rendeztek, este pedig bál volt. 400 vendége volt a körnek: többek között a főispán, Soós polgármester, Kun Béla, a képviselő és a környékbeli körök elnökei. Ugyanebben a körben az 1930-as években zászlóavatási ünnep is volt, egész napos műsorral. Este vacsora s utána tánc volt. Bálint Istvánné és Fejes Zoltánné voltak a bálanyák. Az Aranyadalmi Olvasókör 10 éves fennállásának alkalmából rendezett ünnepség egyik érdekessége a Sin István jegyző tollából kikerült Aranyadalmi Újság (alkalmi tréfás tanyai újság), amely finom és találó, de nem sértő humorral fűszerezve tudósított a kör életéről.

A pusztai fiatalság a tanyákon rendezett tamburabálaton kívül főleg az olvasókörökben rendezett bálaton szórakozott és táncolt. Mindegyik körben tartottak bálat, egy évben igencsak négyet. Olasz Ernő többször megfigyelte a Barackosi Olvasókör bálját. A kör a ref. iskola szomszédságában volt s így Olasz Ernő mint iskolásgyerek szombati napokon sokszor látta a sátor alatti bálat. Csak nappal látta, iparkodott korán menni az iskolába és a sátor alá benézett. Az ivóban néha talált 10—20 fillért a földön, azt leste. Az iskolában *pennát* (tollhegyet), *plajbászt* (ceruzát) vett.

A környék — különösen a fiatalok — várták a bálat. Meghívókat nyomattak és az iskolások között szétosztották. Ha sátorosbálat rendeztek, a sátor vázát már szerdán felállították, s fehér kendőt dugtak a legmagasabb pontjára, s amikor a csütörtöki piacra mentek be, megtudták, hogy vasárnap bál lesz. Itálról a kör gondoskodott. Olasz Ernő szerint „a pusztai nép ivós, abbizony!” Nyáron a sör fogyott s ezért hordószámra hozták ki. A kimaradtat szétosztották a tagok között. Míg a sátorban báloztak, csak a zenészeknek, a *főnnforgóknak* s a tagoknak főztek paprikást. A zenészeket a tagok szállították kocsin. Legtöbbször sámsoniak zenéltek, onnan olcsóbban jöttek. Egész banda jött: cimbalmos, bőgős, kontrás és primás. A zenészeket már estefele kihozták s a fúvószenekar munkához látott: az udvaron fújták, hogy meghallják, kint vannak már a zenészek. Kétféle szerszámot hoztak magukkal. Ha gyöngye *áher* jött nyugatról, messze is úgy hallatszott, mintha a szom-

szédban muzsikáltak volna. De a birkapaprikás szaga is elment olyan messzire, mint a zenező.

A környékeliek iparkodtak a körbe. Összeverődve mentek, külön a fiúk, külön a lányok. Jegyet váltottak s bementek a sátorba. Nemsokára megkezdődött a bál. Az édesanyák leültek és figyelték a táncolókat. Legtöbbször csárdást táncoltak, de a „polka” és a „vansztepp” is sorra került. Szünetekben az udvarra mentek, de külön a fiúk, külön a lányok. Éjfélkor hosszabb szünet volt, ilyenkor a legények a zenészekkel mulattak. Aki fizetett, az mulatott az ivóban. Azután újra elkezdődött a tánc. Zárórákor *kifűtták* a vendégeket és hazamentek. Bál után pár nap múlva, amikor a tagok kialudták magukat, szétbontották a sátrat. A ponyvákat a gazdák adták össze, ki-ki elvitte a magáét.

— Születni kell arra, hogy valaki szépen tudjon mulatni — mondta Kardos Ernő, akit a környéken mint az egyik legszebben mulató embert ismerik. A Kardos-család minden tagja szépen táncol, még a nők is. Kardos Ernő 13 éves korában lakodalomban látta, hogy mindkét bátyja nagyon szépen táncolt. Szeretett volna úgy táncolni, mint ők. Otthon próbálgatta: megfogta az *ágost* az istállóban s körültáncolta, nem látta senki sem. 1919-ben járt tánciskolába. Akkor már nem szégyellte s tudott is táncolni. Neki mindegy volt, akár bálban, akár lakodalomban voltak, szeretett táncolni, csak szépen húzzák. Nem kellett kéretni, ő volt az első táncoló. Legtöbbször Barackoson és Kardoskúton táncolt. Inkább Kardoskúton bámulták meg, mert ott a fiatalág nagy része orosházi volt s azok csak egymással járták a csárdást: kettőt jobbra, kettőt balra léptek. Mikor elkezdett táncolni, szétváltak előtte a táncolók és engedték táncolni. Még a kísérők is felálltak, úgy nézték. A tánc már fiatal korában is jól állt neki, de később még jobban belejött. Idősebb korában egy vacsorán mondták az emberek: „Az Istenit, ez tud ám mulatni!” Az utcán még mostanában is megállítják az idegenek: „Hajja, én magát arról ismeröm, hogy nagyon szépen tudott táncolni, mulatni!”

Hely kellett neki, nem ital. Ott tudott szépen táncolni, ahol hely volt. Ahogy idősödött, már jobban kellett az ital. Eleinte mindegy volt, később csak sört ivott. Ezelőtt ritkán be is rúgott, de azért a tánc ment. Amikor be volt csicscentve, a tánc még jobban ment. Nem itatták, de nem is fogadták volna el. Csak a csárdást járta, de úgy, hogy mindig megbámulták. Többféle figurát járt, de sohasem tudta előre, hogy mi következik, a zenére kombinált. Sokszor fizetett a cigánynak, hogy egy igazi, „fél lába alá” való csárdást húzzon. A ropogós csárdást ilyenkor ütemesebben húzták. A ropogós csárdás olyan „ráncigálós” volt, ezt nem sokan járták, legfeljebb ugrálták. Az ilyen jó ropogós csárdás alkalmával fél lábon táncolva körüljárta a *szalát* (sátort). A másik lábát felhúzza tartotta s a kezével tapsolva verte ki a taktust. Közben „hopp-hopp, hopp!, ihaj-csuhaj!” szavakat rikoltott. Amikor elkezdte a fél lábon való táncot, eleresztette a párját s elszakadt tőle s azután visszament. Ezt többször is megismételte.

Mikor két lábon járta a csárdást, akkor legtöbbször cifrázta. A csizmaszárával többször csattogatott, de a kezével sohasem verte a csizmaszárt. Mindig kalap nélkül járta a táncot. Amikor a lakodalomban nagyon meleg volt, a kabátot levette, de a bálban nem, mert bírta a meleget. Legtöbbször párosával járta a csárdást. Mindig nővel táncolt. De több párral együtt körscárdást is járt. Ilyenkor aki kimaradt, az a kör közepén egyedül járta, még ha nő is volt.

Azt igyekezett táncba hívni, aki szeretett táncolni. Míg legény volt, sohasem a vagyont nézte a lányoknál, hanem azt, ki tud jobban táncolni. Ha egyszerűbb volt a lány, de jól tudott táncolni, azt mulattatta. A felesége (Oláh Lídia) lánykorában is nagyon jól táncolt. Könnyű táncos volt, de ez nem játszott szerepet abban, hogy őt vette el, de azért az tetszett neki, hogy jól táncol. Esküvő után nem mindig az asszonnyal táncolt először, de különösen fiatal korában bál vagy lakodalom alkalmával többet táncolt a feleségével, mint mással. Később — amikor a feleségének fájtak a lábai — nem vette rossznéven, ha nem táncolt vele,

engedte mással táncolni. A nők szerettek Kardos Ernővel táncolni. Még Kardos doktor felesége is mondta: „Ugyan, híjjon engem is el táncolni, úgy szeretnék magával táncolni”. Táncolt is vele, az is jól táncolt. Az utóbbi években fáznak a lábai, a két világháború kihütötte, tönkretette. A felesége mondta: „Az utóbbi két lakodalomba is mög volt vadulva, féllábon is táncolt és másnap alig bírt mönni.” „Nem bírom mögállni, hogy nē táncoljak, fene az anyját ögye mög!” Kardos Ernő „világéletében” szeretett táncolni, még ma is — pedig mindkét lába nagyon fáj — ha jó zenét hall, szeretné járni, de már csak a kezével veri a taktust.

— A jó mulatós ember rászületik — mondta Juhász Zoltán, aki a szépen mulatók fiatalabb generációjához tartozik. „Aszt nem löhet mögtanulni, nem bizony. Az nē is csinálja, akinek nem áll jól. A mulatós embörnek minden mozdulata jól áll. Van aki csak ödöng előre-hátra. Pénzével dicsekszik, molesztálja a zenészeket — közbe nem tud sömmit. Legtöbb kocsmás ember csak iszik s nem mulat, különösen ha nincs hangja. Fejes Marci bácsi egy hajtásra lehörpint 3 deci bort, így aztán hamar berúg. Hangja nincs s utána csöndesen üldögél. A jó mulatós embör szépen, lassan finoman iszik. Mindig csak egy keveset, hogy hangulata lögyön, de részög ne. A jó mulatós embörnek jóképűnek is köll lönni. Igazán szépen csak a fiatalabb embör tud mulatni. Az idős embör öregesen mulat, de az is szép!” A Pusztán szépen mulattak: Fejes Zoltán, Kardos Dezső, Kardos Ernő, Mucsi Imre és Mucsi Sándor. Még ma is emlegetik őket.

Juhász Zoltán nem emlékszik, hogy táncolni tanult volna valakitől. Szerette nézni, gyönyörködött a jó táncolóban. Különösen szerette nézni Kardos Ernőt, amikor a feleségével táncolt. Juhász Zoltán 19 éves korában vette először észre, hogy amikor Jankó Antal barátjával mulatott a Kardoskúti Olvasókörben, a közönség félreállt, és tapsoltak. Ekkor volt először bálban. Hozzáfogtak mulatni: Juhász Zoltánnak szebb hangja volt, de Jankó Antal sokkal szebben táncolt. Szünórákor, éjfélkor mulattak. Juhász Zoltán dalolt cigánykísérettel, Jankó Antal pedig szólót táncolt, ami „a legszöbb a világon!” Szigorúan taktusra mozgott keze-lába. A lába verte ki a taktust, de a kézmozdulatai „hozzápásztoltak”. Hol az egyik, hol a másik lábát emelte fel s azután a földön összeverte. Úgy emelte a lábát, hogy abban „benne volt a hangulat”. Hol az egyik, hol a másik kezével veregette a csizmája szárát oldalról, s mindig taktusra csattant. Időnként jobbra-balra ugrott egy kis lépést s azután taktusra megfordult. A lábával együtt a keze is járt. Majd mindketten kezükkel *gurguláztak* s azután *srégtapsot* csináltak. Amikor eljött az ideje, az egyikük a jobb kezét ökölbe szorította, kétszer-háromszor ferdén felfele lökte s hosszú í hangot hallatott. A közönség pedig tapsolt. Amikor a „kikisérő” volt „kimuzsikáltatták” magukat. Az ivóban kezdtek el, s a gangon keresztül az országútra táncolva mentek ki. A vezetőség és sokan nézték. Juhász Zoltán igazán jót a Barackosi Körben mulatott: ott járt iskolába, ott legénykedett, erre emlékszik a legszívesebben. Legutóbb Szabó Gyula Piri lánya *kárlátóján* mulatott Kardos Ernővel. Juhász Zoltán csak akkor tud igazán mulatni, ha egy-két mulatós cimborája van. Maga sohasem mulat, akkor sem, ha iszik s jól érzi magát. Ilyenkor inkább hallgató-nótát húzat és dalol. Ha mulat, akkor gavallér. Pénze akkorára mindig van: „Lönni köll! Mindig kiharancsujja az Isten!” 10—20 forintot szokott a primásnak, kontrásnak a zsebébe csúsztatni. A jól mulató ember — Juhász Zoltán szerint — sohasem húzza a vonóba a bankót, hanem takarosán összehajtja, a zsebbe csúsztatja, hogy lehetőleg észre ne vegye (de mindig észrevette) a cigány. A jó mulatóstól a cigány sohasem szokott pénzt kérni, tudja, hogy úgysis megkapja. A mulatáshoz legalább egy szál hegedű kell, de akkor van igazi jó hangulat, ha teljes zenekar játszik. Juhász Zoltán szerint a nézőközönség nem nagyon fontos. Jankó Antallal nemegyszer a Barackosi Kör helyiségében záróra után még tovább mulattak. De azért a nézőközönség emeli a hangulatot.

Egy feketehalmi fiatalember is nagyon szépen tudott mulatni. Oláh Pali lakodalmán a feje tetejére tett egy félliteres üveget, tele borral, s az mindvégig ottmaradt. Nem tántor-

gott az üveg a feje tetején. Erdős Jóska pedig a Barackosi Körben 8—10 évvel ezelőtt letett egy üveget a padlóra tele borral és fél lábon körültáncolta. Az is szépen tudott mulatni. Fejes Zoltán az 1930-as években Békéssámszonon mulatott és sok nézője akadt, köztük egy állapotos asszony is. Kérdezte a férjétől, ki az az ember, aki ilyen szépen mulat. — Fejes Zoltán — mondta a férje. Az asszony erre azt mondta, ha fia lesz, Zoltánnak kereszteli. Egy hét múlva megszületett a Zoltán. A fiú akárhányszor találkozik Fejes Zoltánnal mondogatja: „Na, azér löttem Zoltán, mer maga szépen mulatott!” Azután együtt mulattak, ittak ennek öröme, Fejes Zoltánnak néha nem is kellett fizetni, ugyanis az ő mulatása hozta a vendégeket. Amikor Pusztaközponon mulatott, nyíltak az ablakok, jött a vendég. A kocsmáros így szólt: „Né töröggy sömmivel, kapod a bort!” Persze az új vendégek is rendeltek neki bort.

Ritka eset volt, ha verekedés nélkül múlt el egy bál, ezért erős embereket válogattak rendezőnek. Különösen az ivóba kellett az erős ember. A sátorban is volt 2—3 bálandező. Két csendőr is volt mindig kéznél, azonban sem a sátorban, sem a kimérőbe nem léphettek be. A rendezőknek az volt a feladatuk, hogy a verekedőket kilökjék s ott meg a csendőrök kapták el.

Sokszor a lányon vesztek össze az ital hatására. Volt a legények között „högyös, kényös s büszke”. Ennek elég volt, ha tánc közben meglökték. Ha az egyik szándékosan bele akart kötni a másikba, rálépett a lábára. A bálban a barackosi és kardoskúti legények hamar hajba kaptak. A kardoskútiak főleg orosháziak, a barackosiak főleg vásárhelyiek voltak. A barackosiak sokkal verekedősebbek voltak, mint a kardoskútiak. A barackosi legények inkább mertek Kardoskúton bálba, kocsmába menni, mint fordítva. A Barackosi Kör báljába sámsoni, orosházi legények nemigen jártak. Néha orosházi iparoslegények próbálkoztak: Pusztaközponig zavarták őket. Csak Kovács András gépészt nem bántották, mert erről a környékről származott el. Két rőföskereskedő is bevetődött Orosházáról, de azokat is megverték. Nem mindig a lányok miatt nem túrték az idegen legényeket.

Legtöbbször csak kézzel verekedtek, de Imre Palkónak mindjárt kinyílt a bicska a kezében. Nem volt erős, de a bicskával félelmetes volt, mindjárt az ellenfélbe mártotta. Többször megesett, hogy vért láttak, de a bírósághoz nem mentek. Kokovai Miska, Kis Pál voltak a verekedősebb legények. Rácz Ernőnek, Hódi Bálintnak pedig a kabátjukban ölmosbot rejtőzött. Ha szükség volt rá, kieresztették a kabátjukból s azután „aggy neki!” Kecskeméti Lajos is verekedős volt. Gójdár Imre még nős ember korában is rézfokossal legénykedett. A kocsmában egy olájbérest ütött agyon fokosával s ült is érte. Az erős rendezőknek néha sikerült kilökní, de ott meg a csendőrök estek neki. Így járt Imre Palkó is, aki a sátor alatt bicskát nyitott egy legényre. A csendőrök puskatussal hátba-mellbe verték és később abba is halt bele.

Egy-egy jól sikerült bál után néha a legények maradék energiájukból egy-egy vaskosabb tréfára is jutott. Juhász Nagy Vilmos gyűjtése nyomán közlünk egyet. Egy jól sikerült műkedvelős bál után négy legényből álló asztaltársaság három tagja elhatározta, hogy miután a hétfői piacra be akartak menni, korábban mennek haza, hogy egy kicsit *hunnyanak*. Biztatták a negyedik társukat is, hogy jöjjön velük, de az megmakacsolta magát és nem ment, pedig malacokat akart árulni. A bálban maradó Nagy Ferenc a távozók után szólt, hogy ő hamarabb lesz Komlóson. Amint hazafele mentek, éppen a bálban maradt társuk tanyája mellett haladtak el, amikor egyiküknek eszébe jutott: „Tréfáljuk meg a komát, ne tuggyon egyhamar a kocsijával elindulni!” Nosza az udvaron álldogáló kocsit a holdvilágon szét-szedték, a hosszú létrát az istálló végéhez támasztották és az istálló gerincén a részletekben felhordott kocsit *akurátosan* összerakták. Még a lószerszámot is a rúd végére tették, a gyeplőt, az ostort pedig az ülés mellé. Mindezt pedig olyan óvatosan végezték, hogy egyetlen cserép sem tört össze. A létrát eldugták a kukoricásban. Mikor a bálozó cimbora hazaért, a hold már leáldozott. Ledült egy kicsit. Amikor reggel kinézett a konyhaajtón, elképedve

pillantotta meg kocsiját az istálló tetején. A létrát sem találta meg. Mire a szomszédból létrát kerített és leszedte a kocsit, s nagy késve a piacra érkezett, a komlósi nagytemplomban delet harangoztak. Így aztán a malacok nem keltek el azon a piacon.

A pusztai fiatalság nemcsak az olvasókörökben bálozott, hanem sok tanyában *tamburabált*, *citerabált* csapott. Olasz Ernő szerint jobban a legények kedvelték. 3—4 legény összebeszélt, hogy citerabált tartanak ott, ahol szeretik a bandázást. Így rörtént ez Olaszék-nál is az első világháború előtt. Az ő kistanyájukat kinézték a legények, mert a nagyszoba nem volt teli „motyóval”. A gazdaasszonytól kérték az engedélyt. Vasárnap este jöttek össze, amikor otthon megitták a lovakat, mert az a legények dolga volt. Néha nyolcan-tizen is összeverődtek. Mindjárt lett 3—4 lány is. A legények egy része a közeli lányos tanyákba ment lányért. Hoztak is. Elkérték az anyjától, de az is átjött. A lányok mindig kevesebben voltak, mint a legények.

Olaszék-nak nagyon jó hangú citerájuk volt. A legények közül az egyik jobban tudott citerálni, mint a másik, s „egyből kilett a banda” (csak egy citerás kellett). Aki jól tudta verni a tamburát, nagy zsvajt tudott vele csapni. A bőgőhúr cimbalomhúr volt és nagyon jól hangzott a váltóhúrokkal. Libatollal verték. Az asszonyok a szobában beszélgettek. Jóval a bál előtt a szoba földjét kétsorjába locsolták, azután elhasznált pársütő kisszítával homokot szitáltak rá. Mire táncoltak, megszáradt. Eleinte örült a gazdaasszony: Legalább elsímítják a szoba földjét. Semmivel sem kínálta meg őket. Ital sem volt, így verekedés sem fordult elő. Olasz Ernőéknél nem sokszor volt tamburabál, mert Olasz Ernő anyja nem szerette: port vágtak, kerek-perec megmondta a legényeknek: „Ide gyűhettek, de bált nem tarthattok!”

A fiatalok elhúzódtak a szomszédos tanyasorba Kiss Imréékhez és Kiss Lajosékhoz. Mindkét helyen legénysorba nőttek az iskoláthagyott fiúk. Nem bánták, hogy a fiatalok port vertek, mert a végén üzletet csináltak belőle: egy hordó sört vittek és pénzért mérték, ők pedig ingyen itták. Eleinte csak táncoltak. A tamburás a sarokba tette a kisasztalt és ülve verte. Csak csárdást táncoltak. Tudtak más táncot is tamburázni, de más táncra szűk volt a hely. De később a tamburából kártyabál lett, mert a legények egy része nem táncolt, hanem pénzre kártyázott. A kártyázók körülkapták az asztalt s ment a játék. Azokat a pénz izgatta, nem a tánc. Itt sem kínálták meg a vendégeket, a sört pedig pénzért adták. Nem adtak annyit, hogy berúgjanak, de sokszor előfordult a veszekedés. Tetlegességre azonban nem került sor. Így aztán lassanként elmaradt a bál.

A Pusztta gyöpös részein sokkal több helyen volt citerabál, mint jó földű részeken. Az előbbieket jobban ráérték. A jó földön még törték a kukoricát, a sziken pedig már báloztak. A szikes részen mindig kevesebb volt a dolog, ott csak a jószággal kellett bajlódni. A sziken pihentebbek, a jó földön törtebbek voltak a legények. Különösen az idősebbeken látszott meg, hogy milyen földön éltek. A pásztorok nem nyűtték el magukat. Ennek ellenére a sziki, lányok jobban szerették a jó földű legényeket. Olasz Imre, Fári András is Pecercésről hozott lányt. A sziki legények fekete földű lányt nemigen kaptak. A pásztorokat lenézték s a lányok nem szívesen mentek feleségül hozzájuk. A fekete földű lány szoba sem állt sziki legénnyel, viszont a jó földű gazdalegény szívesen megkapta a szép sziki lány kezét.

3. Műkedvelő előadások

Az olvasókörökben a legtöbb bált műkedvelő előadással kötötték össze, mert az „csábította a népet” s hozta a hasznot. Különösen a télen tartott összejöveteleket kapcsolták össze műkedvelő előadással vagy amint általában mondták: műkedvelővel. Télen jobban ráérték a szereplők tanulni.

A legtöbb olvasókörben rendeztek műkedvelő előadásokat. Az emlékezet szerint a

Pusztán az első színdarab, amelyet műkedvelők játszottak, a Próbaházasság volt. Veres Borcsa Mihály kardoskúti tanító tanította be 1916-ban. Szüreti bálát rendeztek a Kardoskúti Olvasókörben s ott adták elő. Ezután több olvasókörben rendeztek műkedvelő előadást. A színdarabokat a tanítók tanították be, de nem minden olvasókör épült iskola szomszédságában s nem minden tanító szeretett színdarabot betanítani. A szökealmi tanító is „bohózkodásnak” tekintette a kakasszékiek próbálkozásait, de a siker után megváltozott a véleménye. A már említett Veres Borcsa Mihályon kívül Barackoson Lencse Mózes, Fecskésen pedig Gilde Kálmán tanítók nevelték a színjátszókat. A legtöbb körben azonban egy arra alkalmas köri tag tanította be a szereplőket.

A kör vezetősége, vagy a kör ifjúsági csoportja, vagy a közeli tanító felkérésére történt a színdarab tanításának az elvállalása. Néhol az ifjúsági csoport vezetője vagy a kör vigalmija volt a műkedvelő előadások betanítója. A kör tagjai érezték, hogy a színdarabok betanítása elsősorban a tanítók feladata. Aranyadhalmon, amikor megérkezett az új tanító, Simándi Béla, Juhász Nagy Vilmos, a műkedvelő előadások betanítója felajánlotta a tanítónak a színjátszók vezetését. A tanító megnézett egy próbát s továbbra is Juhász Nagy Vilmos kezén hagyta a színjátszókat, mert jó kezekben látta a színjátszók vezetését. Nem így tett Simándi Béla utóda: Czucz Ferenc tanító. Juhász Nagy Vilmos neki is felajánlotta a vezetést, amit első szóra el is vállalt. De nem foglalkozott a fiatalokkal kétszer sem, goromba volt hozzájuk s nem tudott a nyelvükön beszélni. Az áldozatkész emberek közül az emlékezet a következő neveket őrizte meg: Barackoson Kérdő Ernő, Pecercésen Vigh Imre, Kakasszéken Hegedűs József, Pusztafeketehalmon Szél Sándor, Mágocsoldalon Séllei Mihály, a Csajági Olvasókörben Szántó Lajos, Fecskésparton Marton István, Aranyadhalmon Juhász Nagy Vilmos és Kardoskúton Lőrincz János serénykedtek a műkedvelőélet felvirágoztatásán.

A színdarabok betanításához jó alaptermészet, türelmesség, higgadság, vezetésre való rátermettség kellett. Az általános műveltség birtoklása elengedhetetlen volt. Közülük egyedül Juhász Nagy Vilmos járta ki a polgári iskola négy osztályát. De kivétel nélkül mindnyájan nagyon szerettek olvasni. Hegedűs Józsefre is sokszor rávrradt, amikor olvasott. Nagy előny volt a zene szeretete, de még nagyobb annak művelése. Juhász Nagy Vilmos citerán és szájharmonikán játszott. Lőrincz János pedig tagja volt az Orosházi Dalegyletnek. Jó hangja volt és szeretett énekelni. A műkedvelők betanítói szerettek színházba járni. Érdekes, hogy a pecercésháti Vigh Imre sem a színházat, sem a mozit nem szerette, annak ellenére a betanított darabokkal nagy sikert aratott. A fenti alapvető tulajdonságokhoz még egyéb tényezők is hozzájárultak, hogy a nehéz munkát végző parasztember kevés szabad idejének egy részét színdarabok betanítására áldozza. Lőrincz János családjában mindenki jó szereplő volt, beleérték magukat a szerepbe. Aranyadhalmon Juhász Nagy Vilmos pedig nem szerette látni, hogy a szereplők vezető nélkül vergődtek, azért is tanította őket, noha egy időben a kardoskúti körnek elnöke is volt. Nagyon fontos volt, hogy a fiatalok vezetője tréfáskedvű legyen. Ilyen víg kedélyű ember volt Hegedűs József is. Egyébként a tanítás szórakozás is volt, szerettek a fiatalok között lenni. De a külső körülményeknek is kedvezőeknek kellett lenni, hogy a színdarabot betanítók eredményesen dolgozhassanak. Az imént említett Hegedűs József apjának 52 hold földje volt. Béresük, cselédjük volt s ez a körülmény lehetővé tette, hogy a fiatalokkal foglalkozhasson. Másnál a családtalanság, vagy az elhalt egyetlen gyermek kárpoztalása hajtotta a kultúrára, emberi melegségre éhes embert a fiatalok közé. Így az orosházi határban Monoron *erdős* Tóth Sándor évtizedekig kitűnően tanította szerepelni az ifjúságot.

Az első színdarabnak sikerülnie kellett s ezért nagyon fontos volt az első színdarab kiválasztása. Például Monoron Gárdonyi Annuskájával kezdtek. A Pusztán a következő színdaraboknak volt nagy sikerük: Csepreghy Ferenc: Piros bugyelláris, Géczy István: A gyimesi vadvirág, Petőfi Sándor: János vitéz, Tóth Ede: A falu rossza. A darabokat a vá-

sárhelyi vagy az orosházi könyvkereskedésben szerezték be. A szerepkönyveket nem mindig a könyvesboltban vették. Csizmadia Imre így beszélt erről: „A harmincas években a közeli körben a Juhászlegény, szegény juhászlegény c. darabot akarták előadni. Eljöttek hozzám, mert tudták, hogy nagy könyvbarát vagyok. Kölcsönadtam nekik, még máig sem adták vissza. 1947-ben is lóháton jött egy tatársánci fiatalember, akit nem is ismertem. Hallotta, hogy nekem megvan a „Megkondult a kecskeméti öregtemplom nagyharangja c. darab. Sehol sem kapták meg. Azért jött, ha megvan adjam oda, előadás után visszahozza. Bár a fiatalembert sohasem láttam, odaadtam. Még ez ideig sem hozta vissza.” Előfordult, hogy a darabot a szereplőkkel együtt választották. Összejöttek a szereplők a darabválasztásra s több színdarab közül választottak. Veres Borcsa Mihály tanító mindig maga választott. Nagyon fontos volt, hogy a közönségnek tetszen, de amellett tanulságos is legyen, valamint irodalmi színvonalat is képviseljen. A darab kiválasztásánál döntő volt a szereplők száma és a szerepek jellege. A nézők szerették, ha az előadás 2–3 óra hosszúig tartott.

A szereplők kiválogatásánál fontos volt a környékbeli fiatalság ismerete. A felfogóképesség is fontos volt, a nagy szerepeket csak jófejű szereplőknek lehetett adni. A szereplőket üzengetés útján összehívták az olvasókörbe, vagy a műkedvelő előadást tanító tanyájába. Felolvasták a színdarabot és a betanító kiosztotta a szerepeket. Ez volt a legnehezebb. Volt szereplő, aki az udvarlójával szeretett volna párosjelenetet játszani, Nagyon kellett vigyázni arra, hogy a haragosok ne szerepeljenek együtt. Legtöbb baj a lányokkal volt: az anyjuk féltette őket. A lányokat a rendezőnek vagy valamelyik fiatal legénynek kellett elkérni az anyjától. De azt is ki kellett puhatolni, hogy melyik anya kívánta azt, hogy a rendező s melyik azt, hogy a lánya udvarlója kérje fel. Amint ismét összegyűltek, volt olyan, aki azzal hozakodott elő, hogy őt nem engedik játszani. (A fenét, nem tetszett neki a szerep!) De hát végtére minden szerepre lett „kovács”. A rátermettség volt a szereposztásnál a legfontosabb.

A színjátzóknak egy, legfeljebb két szerepkönyvük volt. Minden szereplő maga írta ki a szerepét. Így el tudta olvasni a saját írását, közben tanulta is és az egész színdarabot áttekintette. A hosszabb szerepeket feltétlenül otthon írták ki, a rövid szerepeket pedig az első összeolvasáskor. Ezzel szemben Pecercésráton Vígh Imre írta ki minden szereplőnek a szerepét. A szerepkiírással általában két hét telt el. Szöveg tanulás előtt a kiírt szöveget összeolvasták és az esetleges hibákat kijavították. A szerepeket otthon tanulták. Nem minden kör adott szívesen tüzelőt a szereptanuláshoz. Monoron nem is adtak. Féltékenykedtek a színjátzókra, mert a műkedvelő előadás többet hozott, mint a társasvacsera. Erdős Tóth Sándor zsákbán vitt tűzifát, csutát. A példa ragadós volt, a fiúszereplők a tűzrevalót kötegbe kötötték és a nyakukba akasztották. Így aztán a szereplők körülülhették a pirosuló kályhát nagy hidegben. Ha a színdarabot betanító tanyájában próbálták, akkor ott nem volt gond a fűtés. Szerettek oda járni, ilyenkor övéké volt egy estére a szoba-konyha. Erdős Tóth Sándoréknál sokszor pattogatott kukorica, ritkábban sültök volt a jó szereplés jutalma.

Hetenként kétszer-háromszor próbáltak: Pecercésen csütörtökön, vasárnap, Kardoskúton kedden, pénteken, Kakasszéken pedig hétfőn, szerdán és pénteken. Amikor kiűzték az előadás idejét, hetenként négyszer, sőt az előadás előtt mindennap próbáltak. A próba este 6-tól 10-ig, sokszor 7-től 11-ig tartott. Ha jól ment a szerep, utána táncoltak. Monoron kérdezték a legények: „Lész hegedű, Sándor bátyám?” „Ha jól szerepelték!” — volt a válasz. Ha szorult a hurok, akkor kétszer is elpróbálták a darabot s ilyenkor éjfél után vetődtek haza.

Az olvasópróba is általában két hétig tartott. Hatszor, hétszer is tartottak olvasópróbát addig, míg csak jól nem ment. Körben ültek s úgy olvasták. Mindig elejétől végig olvasták, nem szedték szét jelenetekre. Addig gyúrták, míg nem ment. Két hét elteltével már deszkára kerültek. Eleinte darabosan ment. Mindenáron szavalni akartak s nehéz volt termé-

szetes beszédre és mozgásra nevelni őket. Az alakítást a betanító elmagyarázta, volt aki azonnal megértette. Pecercésen a Megkondult az öreg templom nagyharangja c. színdarab harangozójának alakítása sehogy se ment. Vigh Imre hetekig magyarázta, mégsem ment. Végül megmutatta s azután jól alakította a szereplő. Egy bemutatás többet ért, mint egy heti magyarázkodás. Kardoskúton történt: a fiú idegenkedett a lánytól, nem merte megölelni, illetve nagyon ügyetlenül ölelte meg: kitárt karokkal ment a lány felé, mintha meg akarta volna verni. „Imre, az anyád istenit, nem pofon köll vágni a Katit, hanem megölelni” — mondta Lőrincz János és megmutatta. Jó szereplő lett az Imréből. Az öléssel Monoron is baj volt: *erdős* Tóth Sándor egyszer kifakadt: „Az istenit, nekem köll megmutatni, hogy köll megölelni a Marit!” A lány legtöbbször húzódozott, hogy csak az előadáson öleljék meg, de a tanító erősködött, hogy meg kell azt tanulni s bizony nagyon hamar megtanulták, belejöttek. Aranyadhalmon pedig Juhász Nagy Vilmos mutatta meg, hogy milyen a színpadi csók. (A csókra nagyon vigyázni kellett, mert az anyák azért is nehezen engedték szerepelni lányaikat, mert a színpadon csókolózni is kellett.)

A próbák alatt a megfelelő alakítást lépten-nyomon megmutatták a szereplőknek a betanítók. Ilyenkor egy-egy kisebb részt többször is megismételtek. A próbák jelmez nélkül történtek. A szereplők szót fogadtak, csak néha a legényeket kellett *régználni*, mert azok mindig ittak egy keveset. A fiúk el-elpirultak, ha a lányok előtt megszégyenítették őket. Addig próbáztak, hogy végtére a szereplők az egész darabot megtanulták. Rendszerint a darab betanítója volt a sűgő, de keveset kellett sűgni. Rendezni sem kellett az előadáson, tudták, hogy mikor ki következik. Egyszer Lőrincz János (még színjászó korában) elfelejtett belépni; Juhász Zsófi úgy belökte, hogy majd orra esett, bezzeg nem felejtett el máskor idejében belépni. Soha nem fordult elő botrányos, erkölcstelen viselkedés. A lányos anyák eleinte elmentek a próbákra, de azután a lányok maguk mentek. A közelben lakó lányok együtt tartottak. A szülők értük mentek, de később abba is beleuntak. A lányokat vagy az udvarlójuk, vagy a szomszédjuk kísérték haza. Egy időben a Kardoskúti Körben szereplő lányok a Juhász-tanyában gyülekeztek. Juhász Jánosné nagyon szeretett hajtani, befogott s a lányokat kocsin elvitte szerepelni. Egyszer, amikor hazafele mentek, hatalmas esőt kaptak s a lányok Juhászéknál aludtak. A színdarabot betanítók így emlékeznek vissza munkájukra: „Annyi baj volt velük, de megérte! Amennyi baj volt velük, annyi szórakozás is volt”. Egy hosszabb színdarabot 5—6 hét alatt tanultak be.

A főpróba az előadás előtt való este volt, de ha szükség volt rá, az előadás délutánján is tartottak egyet. A szereplők szülei, nagyszülei vettek részt azon (mert vasárnap a tanyában is kellett maradni valakinek a jószággal). Vagyis a főpróbán az öregek, gyerekek s a vasárnap éjszakára elhívott tanyapásztorok vettek részt. Egyes helyeken a béresek is megnézheték, néhol idegenek nem vehettek részt a főpróbán. Néhol nem volt belépődíj, másutt pedig félárú jeggyel lehetett megnézni. Kakasszéken nem hirdették ki a főpróba idejét, hogy a főelőadáson sok néző legyen.

Ha olyan színdarabot adtak elő, amelyben ének-zene betét is volt, akkor a táncra szerződött zenészek kísérték az éneket. Az előadás előtt néhányszor kijöttek, hogy a szereplők megszokják a kíséretet. Másutt egy szál hegedű kísérte az éneket: így Kardoskúton egy parasztfiú s Monoron a betanító, *erdős* Tóth Sándor kísérte őket. Csak a főpróbára öltöztek ki. A játzók szedték össze a jelmezeket. A régi ruhadarabokat összekéregették: ráncos gatyát a nagyapjuktól, öregasszonyruhát a nagyanyjuktól, reverendát pedig a paptól kaptak. A városi ruhadarabokat varrókkal varratták. Az igényesebb kösztümoiket: grófi ruhát, frakkot, köcsögalapot stb. Szegedről, a kölcsönzöből hozatták. Kardoskúton az egyik lány kalapos nagyságát alakított s úgy megtetszett neki a kalap, hogy alig akarta letenni, de jól is állt neki. Kardoskúton a fiúk maszkírózója eleinte Horváth Béla kovács volt. de később a Flór borbély járt ki Orosházáról. Lőrincz János — hogy a szereplők tudják, mikor lépjenek a színpadra, — csengőt szereltetett fel. Egy gombot megnyomott s a csengő a sze-

replők közelében szolt. Kardoskúton figyelő is volt: egy jó szereplő, akinek a kezében egy szövegkönyv volt, bár tudták már, hogy kinek mikor kell belépni. A szereplők is a kezükben szorongatták a szerepüket. Ha nagyritkán egy szereplőnek két szerepe is volt, szerepcseré közben gyorsan megmosdott és jelmezt cserélt.

Aranyadhalmon a színpadot a szereplők, illetőleg a kör tagjai állították össze. A díszleteket Hajdú Sándor festette. A színpadokra élethű tájakat, házakat festett. Amikor egy faluban játszódó színdarabot mutattak be, a tornyos-templomos utcarészletet ábrázoló színpad előtt fényképezték le a kimaszkírozott szereplőket. A fényképen úgy látszott, mintha a csoportot egy falu utcáján fényképezték volna. Az egyik szereplő egy fényképet küldött egy olyan ismerősének, aki az Alföldön még sohasem járt. Azt kérdezte a levélben: „Hol van az az Aranyadhalma nevű szép nagy falu?” — ugyanis a legrészletesebb térképen sem találta meg.

Az előadást mindenütt vasárnap este tartották. A nézők a környékről gyűltek össze az előadásra. Messzebről kocsival jöttek: annyian ültek rajta, amennyien ráfértek. A jegyeket a rendezők már előre eladták, de a helyszínen is árulták. Az ajtón belül ült a pénztáros egy kis asztalka mellett, de volt jegyszedő is. Körégős petróleumlámpával világítottak. A közönség érkezési sorrendben ült le. Két sor hosszú lócát helyeztek el a nagyteremben, középen folyosót hagytak. Elöl egy-két sor szék is volt, oda a városi vendégek ültek. Az első padokon a szereplő lányok szülei foglaltak helyet. Az előadást tapsolásra kezdték, s amikor az türelmetlenné vált, elkezdték az előadást.

A szereplők jóval az előadás megkezdése előtt megérkeztek s felöltöztek. Külön öltöztek a fiúk s külön a lányok. Általában minden körben volt két olyan kisebb helyiség, amelyet ilyenkor erre a célra használtak. Monoron külön kis öltözőjük volt a fiúknak s lányoknak. Az előadást feszült figyelemmel nézték, hallgatták a nézők. Ha nagyritkán egy-egy ittas ember közbeszólt, a rendezők csitították. Lőrincz János néhány nézőnek meghagyta, hogy a felvonás s az előadás végén kezdjenek tapsolni. Taps alatt nem játszottak. A szünetben a közönség nem ment ki a teremből. Ha a közelben kocsmá volt, egy-két ittas ember leöblítette a torkát, de pl. Monoron a kocsmát zárva tartották az előadás alatt.

A tapsokért mind a szereplők, mind a szerepet betanítók nagy áldozatot hoztak. Egy hónapon keresztül nem sokat aludtak. A színjátszásért, betanításért csak köszönet járt. Volt olyan köri elnök, aki előadás után kihívatta a szereplőket és a szerepet betanítót a színpadra és nyilvánosan megköszönte a fáradságukat. A szereplők ingyen vacsorát kaptak, amit a színpadon fogyasztottak el. A marhapaprikás-porcióhoz félliter, vagy páronként fél liter bort is kaptak. Kardoskúton egy zsák zsíros percecet is sütöttek.

Az előadás után a nagyteremből a középső padosorokat kihordták s a többi a kísérők számára a fal mellé tolták és éjfélig táncoltak. Legtöbb helyen éjfélkor húzták ki a tombolát. Tombolaárusítás az előadás előtt, a szünetekben és az előadás után történt. Pengő volt darabja a megszámozott jegyeknek. Monoron 100 pengőért bóglicikkeket vettek s 300—400 pengőt nyertek rajta. A húzást erősen várták. Ahány jegy elkelt, annyi számot dobtak egy kalapba. Egy kislány húzta ki a számokat. Utána reggel 4 óráig táncoltak. Legtöbbször csárdást, amelynek a végén volt a *frisses*, a gyorscsárdás. Ritkábban a következő táncokat is járták: palotás (kacsingatós), tipegő, polka, boszton és keringő. A Rákóczi-induló hangjaival ért véget a bál. Monoron hagyományá vált: egy-egy tűzoltó felmászott egy-egy akácára s megrázta. Az akácvirág szíromlevelei sűrű pelyhekben hullottak a távozók fejére. Ugyanis a majálist, a bálát az *erdős* Tóth Sándor tanyája előtti kiserdőben tartották, mindig akácvirág nyílásakor. Sok kocsni várakozott a kör közelében a bálak alkalmával. Megérkezés után kifogták a lovakat a kocsiból és kocsigyerek, a kocspásztor vigyázott rá. Azok összefogtak és egyik-másik csak bekukucskált a bálba. A kocsik csurig megteltek indultak haza. De a többség gyalog ment. Ha még sötét volt, úgy világítottak a távolodó s imbolygó viharlámpák fényei, mint a szentjánosbogarak.

A műsoros estek nagy sikert arattak. Pecercésháton a Gyimesi vadvirág bemutatásakor az udvaron a kopasz földön ugyanannyian álltak, s néztek be az ablakokon, mint amennyien bent szorongtak. Sóstóparton a régi kiskörben ha műsoros estet rendeztek, ívet hordoztak, s ha a keret megtelt, nem lehetett a darabot megnézni. Az új körbe is a szélrózsa minden irányából annyian jöttek, hogy majd szétlőkték a kör falát. Aranyadhalmon a műsoros estre sokszor nem fértek be és hazamentek. A színdarabot kétszer is bemutatták. Csereelőadásokat is rendeztek: az aranyadhalmiak Kardoskútra, Barackosra is mentek, a gyulamezei Takarosi Olvasókörben is szerepeltek. Kardoskútra a barackosi, pecercési, kutasi, póсахalmi műkedvelők is jártak előadást tartani. Viszont a kardoskúti színjátszók a Barackosi és Fecskésparti Körök is felkeresték. Cinkuson, Tatársáncon pedig az Oroszáza-monori műkedvelők is többször szerepeltek. Az Aranyadhalmi Olvasókör műkedvelői gárdája Simándi Béla tanító buzdítására benevezett a vásárhelyi műkedvelő-versenyre, ahol 17 színjátszó csoport indult. A zsüri színészekből állt. A Kunyhó előtt c. darabbal második díjat nyertek. A darabban egy pityókás fuvaros kereste éjnek idején a csósznél a kikapós feleségét, aki a kunyhóban rejtőzött. Molnár Sándor alakította a fuvarost, aki jó szereplő volt, csak arra kellett vigyázni, nehogy sokat igyon. Arra hivatkozva ivott, hogy neki a szerepben pityókásnak kell lenni. Tökrészeg lett s közelgett a fellépése. Úgy tették be a színpadra. Rövid támolygás után felocsúdott és sok csuklás között hibátlanul elmondta rövid szövegét. A díjkiosztás után a zsüri elnöke — egy pesti színész — gratulált s külön megdicsérte a részeg fuvarost az élethű alakításért, — teljesítménye a hivatásos színésznek is becsületére vált volna. „Könnyű volt neki, mert tényleg be volt rúgva!” — mondta Juhász Nagy Vilmos. „Akkor meg azért érdemel dicséretet — válaszolt a színész —, hogy hiba nélkül leadta!”

A szereplők a mindennapi életben is hasznát vették a szereplésüknek. A fellépésük javult, meglátszott rajtuk, hogy a nyilvánosság előtt szerepeltek. Szórakoztak, tanultak, hasznosan töltötték el idejüket. A szülők büszkék voltak arra, hogy a fiuk-lányuk szerepel. Különösen a lányos anyák örültek a szereplésnek, mert a lányuk könnyebben ment férjhez. Aranyadhalmon Herczegh István a Bessenyei lányt vette el, aki szintén jó szereplő volt. Kardoskúton is két pár házasodott össze: Németh József Gyömrei Rozáliával, valamint Bánki Horváth János is partnerét vette el.

A műkedvelő előadásokhoz vidám emlékek is fűződtek. Ismét Juhász Nagy Vilmos gyűjtéséből közlünk egy derűs esetet. A két csinos lánytestvért két közelben lakó legény kíséerte el a próbákra. A gyöp szélén elköszöntek a lányoktól. Azokat pedig a tanyában a szomszédék legényfia várta, akit a lányok ki nem álltak. A lányok megkérték a két legényt, vadítsák el valami módon. Örömmel vállalkoztak rá, de meghagyták a lányoknak, majd ha éktelen zajt hallanak, rémületet színleljenek. A következő próba után ismét várta a lányokat a legény. A két legény pedig fehér lepedőt terített magára. Az egyik egy zsírosbödönt vert eszeveszettül, a másik pedig egy csomó lánccal nyargalt a tanya körül. Egy öreg pisztolyból nagyokat durrantgattak. A szomszéd legény minden bátorsága elpárolgott s nem mert hazamenni. A szobában akart aludni, de a lányok nem engedték. Nagy nehezen rábeszélték, hogy szaladjon ki az istállóba s ott a két fiútestvérral aludhat. Az istállóban nem volt más hol hely, csak a placcon, melynek szélén egyikfelől a lovak, másikfelől a tehének álltak farral a placc felé. A mi legényünk szalmát szórt oda s lefeküdt. Hajnal felé a két legény nagy hápogásra, fuldoklásra rebtent fel, s amikor meggyújtották a mécses, látták, hogy az egyik tehén egy nagy lepényt ejtett a legény fejére. Alig tudták kitakarítani a szeméből, szájából, füléből és a hajából a meleg tehénganét. De nem is okvetetlenkedett többet a lányoknál.

4. Ismeretterjesztés

Az olvasókörökben ismeretterjesztő munka is folyt. Azonban a többi tevékenységhez viszonyítva úgy tűnik, hogy nem mindenütt volt jelentős. Még ott sem folyt komoly ismeretterjesztő munka, ahol a szomszédságban iskola volt. Ugyanis nem minden tanító ismerte fel az ilyen irányú munka fontosságát. Iskola közelében működő olvasókörökben az ott működő tanító időnként tartott egy-egy előadást, sok esetben felolvasás formájában. Tatársáncon is csak hébe-hóba tartott a cinkusi tanító egy-egy aktuális témáról előadást. Itt a tanító csak addig tartott előadásokat, míg nőtlen volt. Ezzel szemben Kardoskúton még filozófiai előadást is tartottak. Néha Vásárhelyről ment ki egy-egy előadó a pusztai körökbe. Általában legtöbb körben nehézséget okozott az előadók biztosítása, különösen ott, ahol a kört nehezen lehetett megközelíteni. Pecercéháton is átlagosan évente csak négy ismeretterjesztő előadást tartottak, mert abban az időben a Ficsér-dűlő még nem volt köves.

Sokkal nagyobb gyakorlati jelentősége volt a különböző tanfolyamoknak. Legtöbb körben ezüstkalászos tanfolyamot szerveztek, így Barackoson, a Csajági Körben, Mágocsoldalon, Kardoskúton stb. Utána a szabás-varrás tanfolyam következett: Mágocsoldalon, Tatársáncon stb. Néhol szikjavító, sajtkészítő, kosárfonó, zsákszövő, faapoló tanfolyamot is rendeztek. Pecercéháton csak egyszer volt háziipari tanfolyam a nők számára: fonást, szövést és hímzést tanultak. Fanni mindenki megtanult. A záróvizsgán 12 rokka pergett a színpadon. A tanfolyamokat a közeli tanítók tartották: amelyek kört Vásárhelyről vagy Orosházáról könnyebben megközelíthették, oda gazdasági tanárok is kijártak.

A Kardoskúti Olvasókörben is gyakran rendeztek tanfolyamokat. A főző-, zöldmező-, méhészeti, a baromfitenyésztési, kertészeti és ezüstkalászos tanfolyamon sok hallgató vett részt. Harmincnál kevesebb hallgató sohasem volt, de nemritkán százon felül volt a hallgatók száma. Különösen, ha Zatykó Sándor tanár úr adott elő. Nagyon jó előadó volt, ha ő adott elő, nem volt olyan sürgős dolog, melyet ott ne hagytak volna.

A tanár úr az ezüstkalászos tanfolyamon a takarmányozással ismertette meg a hallgatókat. A tanfolyam végefele a vitaminokról tartott előadást és kitért az „É” vitaminra is, amelynek a szaporító szervekre gyakorolt kedvező hatását hangoztatta és hozzáfűzte, hogy a csirázó magvakban fordul elő a legnagyobb mennyiségben, ezért adnak a gunárnak kicsiráztatott zabot. Az emberi eledelék közül a *csíramáléban* van a legtöbb. A tanfolyamzáró banketten a felszolgáló asszonyok bejelentették, hogy vacsora után a tanár urat ajándékkal lepik meg. Egy fehér szalvétával leterített tálat tettek a tanár elé azzal, hogy használja egészséggel. Amikor a szalvétát a tanár úr levette, a kíváncsiskodók nagy derűtségére csíramálé volt a tányérban. Akkoriban az a hír járta, hogy a középkorú tanár úr egy csinos, fiatal lányt vett el feleségül.

Az olvasókörökben tánciskolát is tartottak. Pusztafeketehalomra, Mágocsoldalra télen vagy kora tavasszal tánctanító járt ki Orosházáról. Egyszer Fecskésparton is volt tánciskola. Miután az olvasókörök nagytermei nagyon alkalmasak voltak lakodalmas tartására, minden körben lakodalmat is tartottak. A Barackosi Olvasókörben a nagyteremben öt sor asztal fért el. A körnek mindene megvolt, ami egy lakodalomban kellett. A Csajági Körben a tagok ingyen kapták a helyiséget és az edényeket, más fizetett érték. Egyes körökben istentiszteletet is tartottak. Póshalmon ősszel-tavasszal ref. istentisztelet volt a nagyteremben, ha hideg volt, akkor az olvasószobában. Gregus Máté hozta ki a papot Kutasról, mert ő volt az egyház gondnoka. Mindig vasárnap délután tartották az istentiszteletet. Elég sokan összejöttek. Feketehalmon is évente négyszer volt kat. és ref. istentisztelet. Kutasról hozták ők is a papokat. Ha délelőtt tartották, akkor ebédet, ha délután, akkor uzsonnát kapott a pap. Mágocsoldalán egyszer-kétszer, Aranyadhalmán ritkán volt ref. istentisztelet.

5. A körök gazdasági tevékenysége

Az olvasókörok sokrétű kulturális munkájuk mellett foglalkoztak gazdasági tevékenységgel is. Különösen szükség idején kisebb méretű kereskedelmi tevékenységet is folytattak. Mindezek nagyon becsesek nekünk, mert ebben látjuk a szövetkezés csíráját. Fontosságuk miatt felsoroljuk mindazokat az olvasóköroket, amelyek közszükségleti cikkeket, s egyéb anyagokat nagy tételben vásároltak és kiosztották a tagok között. Így lényegesen kedvezőbb áron jutottak hozzá, mint a kereskedelmi hálózaton keresztül.

A Barackosi Olvasókörben legtöbbször műtrágyát hoztak közösen. Három vagy négy éven keresztül 3 vagon műtrágyát szereztek be gyári áron s kiosztották a tagok között. Így olcsóbban jutottak hozzá. Kétszer-háromszor vetőburgonyát is hoztak. Pecercésháton is a második világháború után, a kör 2–3 hordó petróleumot vett és beszerzési áron szétmérték. Amikor egy hordót kiosztottak, észrevették, hogy elmérték. A következő hordónál már visszafele mérték: a teli hordót tették a mázsára, az összes súlyt rátették s azután a kívánt mennyiséget kiengedték. Így nem fizettek rá. A Csajági Olvasókörben is a közös beszerzéseket a petróleum beszerzésével kezdték el. Ősszel összeírták a télirevalót s a kör megrendelte. A bolti ár 10 fillér volt, 5 fillérbe fizették ki literjét, 1 fillért a kimerő kapott, így 10 fillér helyett 6 fillérbe került a petróleum literje. Csak a kör tagjai irathattak, kivétel nélkül irattak is. Néhányan csak azért iratkoztak be a körbe. Miután a fenti dolog bevált, kocsikenőcsöt is rendeltek a tagok részére. Ez is felényibe került. Három-négy tavaszon 4–5 q kocsikenőcsöt, néhány éven keresztül 4–5 vagon tűzifát is hoztak. Kutason mérték szét. Mivel a Sóstóparti Olvasókör közelében volt bolt, pár éven keresztül ők csak tűzifát hoztak. Előre feliratkoztak és az árát is kifizették. Egyszer hízósertést is adtak át vagonként, de a Hangya Szövetkezeten keresztül többször szállítottak. Kakasszéken két alkalommal búza- és árpavetőmagot, és aszályos évben kukoricát is hoztak. Összeírták a szükségletet és az árára rátették a költségeket. Pósaalmon Rostás János elnök ideje alatt egy alkalommal vetőmagot irattak s amint megérkezett, szétosztották. A közeli Pusztafeketehalmi Körben is, amikor 1905-ben nem termett kukorica, vetőmagot hoztak a kör tagjai részére. A Csajági Körben az arra rászorultaknak kisebb kölcsönt is folyósítottak, igaz alapszabályellenesen. Azonban jegyzőkönyvbe vették azt az óhajukat, hogy a tagoknak ne csak 20 forintig lehessen kölcsönt adni. Eleinte többen igénybe is vették, de később a parasztság más úton módon (zöldhitel stb.) pénzhez jutott és azután az igénylők elfogytak.

Mágocsoldalon a kör tagjai kérték, hogy a körszolga lakásában tejgyűjtő és feldolgozó fiókot létesítsen a csicsatéri tejüzem. Összeírták, hogy ki mennyi tejet hord. 20 literes tejeskannát adtak ki. 3–4 tanya összeállt és felváltva vitték kocsin a tejet. Így csak a szomszédba kellett átvinni a tejet. Hetenként fizettek. Akinek soványtej kellett, fillérékért kapott. Soknak nem kellett, ezért egyesek többet is vihettek, de olyan nem kapott, aki tejet nem szállított. Bevált és jó pár évig működött a tejbegyűjtő, a második világháború szele vitte el.

Mágocsoldalon a szerződött növények után járó szolgáltatásokat, pl. olajpogácsát, a kör udvarára szállították s ott mérték ki. A körben meghatározott napokon vetőmagburgonyát is irathattak még a nem tagok is. Amikor a második világháború alatt jegyes világ volt, a cukrot is a körhöz szállították s ott osztották ki. A lovas embereket listára vették s azok díjtalanul szállították ki a körbe. A szolgálakásban közellátási kirendeltség is működött. Szerették volna, ha az adóbeszedők is kijöttek volna, de abból nem lett semmi. A körnek telefonja is volt.

6. A köri élet alkonya

A második világháborút a pusztai olvasókörök is megérezték. Míg a Pecercésháti Kör csak némi anyagi kárt szenvedett, addig Kakasszéken széthordták a színpadot és a felszerelés java részét. A háború befejezése után néhány hónapon keresztül nemigen látogatták a köröket. Egyes helyeken azután már csak tengődött az élet. Póсахalmon is csak *sutykó* legények biliárdoztak. A Csajági Körben még azután is évente 2—3 rendezvényt tartottak, de — úgymond — erőltetett dolog volt az már. Sin Lajostól tudjuk, hogy az Aranyadalmi Körben is még egy vagy két évig össze-össze jöttek a tagok, de a köri élet állandóan hanyatlott. A Kakasszéki Kör oszlott fel leghamarabb, Hegedűs József javaslatára iskola lett belőle. 1948-ban több kör működése megszűnt, de nem oszlott fel. Egyes körökben viszont — így például a barackosiban — a háború után egészen 1948-ig éppen olyan élet folyt, mint a háború előtt.

Az 1950—1952-es években csend honolt a legtöbb olvasókörben. Ekkor szűnt meg az Aranyadalmi Kör. Bekérték a kör iratait. A kör ebek harmincadjára került: ki mit látott, azt vitte. A biliárdasztal Kardoskútra került, de hogy a szép könyvtárt ki vitte el, nem tudni. „Még a helyit is fölszántották, ahogy sémmitől lett, úgy vált sémmité!” — mondta Juhász Nagy Vilmos.

Itt-ott még egy kis időre fellángolt a köri élet a Pusztán, így többek között Sóstóparton is. Ott a taglétszám megduzzadt, egy évben 14 bálát is rendeztek, mintha megérezték volna a véget. Később jöttek a különböző korlátozó rendelkezések, amelyek nagyban gátolták a köri élet újra kibontakozását.

Végző soron a parasztság életében végbemenő alapvető változás, a mezőgazdaság gyökeres átalakulása csukta be az olvasókörök kapuit. Különösen az 1960-as évektől bomlott meg a hagyományos paraszti élet. A fiatalok egy része belépett a termelőszövetkezetekbe, más része az iparban helyezkedett el. Az öregek pedig a városba, falvakba költöztek. Így a Puszta lakossága megritkult. De a technika fejlődése is sirásója a köri életnek. Pap Lukács István mondta: „Ahol táskarádió van, ott már nem hiányzik a köri élet!” Márpedig alig van tanya, ahol nincs.

Legtöbb olvasókört a termelőszövetkezetek vettek birtokukba. Cinkuson a termelőszövetkezet központja, Kardoskúton malmi cseretelep van az olvasókör épületében. Tatársáncon a posta kapott benne helyet. Sok esetben a tulajdonjog vitás. Mágocsoldalon a biliárdszobából boltot csináltak, amely bevált. 1967-ben végleg megszűnt a kör s most csak a jó Isten tudja, kié, mondják a környékiek. Az bizonyos, addig javítják, ameddig a bolt ér, de tovább egy marék sarat sem tesznek rá. A mágocsoldalán kívül a Póсахalmi Olvasókör épülete is romos. A Barackosi, Csajági, Fecskésparti és Sóstóparti Köröket pedig már le is bontották.

A kevés olvasókör közül a pecercéshátiban van még némi élet. A vásárhelyi mozi minden vasárnap keskenyfilmet vetít benne. Az italmérő-helyiségben pedig a közeli iskola úttörőcsapata kapott otthont. A nagyteremben iskolai ünnepélyeket rendeznek. 1970-ben még aratóbálát is tartottak benne. A megváltozott viszonyok következtében csak a Barackosról Pusztaközpontba „bevitt” Barackosi Olvasókör életképes. Korszerűsített épületébe a villanyt is bevezették, rádióval és televízióval is ellátták. Noha az új helyen levő kör adottsága sokkal jobb, mint a pusztai köré, a benne folyó élet nem éri el a régebbit, annak ellenére, hogy Kardoskút község és annak művelődési háza támogatja.

A hagyományos paraszti élet virágkorában — mint már mondtuk — az olvasókörökben folyt a Puszta kulturális élete. Működésük ismerete és becsülése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy amikor Koczka Pál parasztlektor átolvasta az olvasókörökről szóló fejezetet, ezzel a mondattal toldotta meg: „E fejezetből látszik, hogy nem is éltünk mi olyan elhagyottan!”

Névnep

Gojdár István véleménye szerint az első világháború előtt főleg a jobbmódúak és kisebb parasztok, valamint tanyások tartottak névnapot. A feltörekvő paraszt nem áldozott ilyenmire, mert a nagy névnep sok kiadással járt. A vásárhelyi származású inkább tartott névnapot, az orosházi takarékosabb volt. Olasz Ernő tapasztalta, hogy nem a föld nagyságától függött, ki mekkora névnapot tartott, hanem sok függött attól, hogy az ünnepelt szerette-e az italt. Az italos ember nagyobb névnapot csapott. Általában a vásárhelyiek italosabbak voltak. Az bizonyos, hogy a vásárhelyiek nagyobb névnapot tartottak, mint az orosházaiak.

Elek István a sámsoni határszélen lakó *kétfertájos* gazda mindig nagy névnapot tartott. Aki elment megköszönteni, azt pálinkával megkínálta, de volt ott „önnivaló is”. A cserepesi uradalom juhásztól vett birkát egy forintért, azonban vissza kellett adni a bőrét. (A juhász mint elhullott jószágot kezelte.) Este pedig nagy vacsorát tartott. Králik Palkó kistanács volt Nagy Károlynál, ott meg Pál-napra csaptak nagy disznótort. Tanyásemler létere két nagy hízótt vágott. Két cigány is húzta. Az asztalt a falhoz nyomták és a szobában táncoltak.

Mindig az ember névnepja volt a nagyobb, nemritkán — különösen amikor még az asszony magázta az urát — az asszony névnepja el is maradt. Általában az őszi munkák befejezése után tartottak nagyobb névnepokat. Nyáron csak kisebbeket tartottak: nem állt el az étel, dologidő volt, bizonytalan volt a meghívottak eljövetele stb. Télen a szobában tartották, de nem pakoltak ki, nyáron pedig a házelejen. Némely helyen, ahol nagy volt a rokonság, disznót, vagy birkát vágtek. Általában inkább vacsorát készítettek, ilyenkorra elvégezték a nappali munkát.

A szerző kutatásai során a Kerekes-tanyában lakó Gyömrei Jánosné Kerekes Emília névnepjára csöppent. Miután Emília-nep júliusban van, a névnepot a ház elejen tartották. A szobában-konyhában minden a helyén maradt. A házelejen a bejárattól jobbra-balra egy-egy kecskelábasztalt állítottak, s viaszkosvászonnal terítették le. Az asztalok mellé padokat tettek.

Gyömrei János egy birkát vágott, s bográcsban főzte a birkapaprikást. Két élőfa közé egy rudat dugtak s azon csüngött a bogrács. Az eldarabolt húst úgy rakták a nagy bográcsba, hogy a lába szára alul került, hogy amikor a húst mozgatja, sederinti-csiszolja, súrolja a bogrács fenekét. Így nem sül le a paprikás. Hogy a szél ne élessze túlságosan a tüzet, két ajtótt tettek szélfogónak a tűz elé. Amikor majdnem megfőtt a hús, a bográcsot levették a tüzről és egy vesszőkasba tették, majd egy kis vájdlingba öntötték a levét. Ekkor a paprikás főzője megfordította a húst, a birka lábait a paprikás tetejére kerültek. Ekkor tették bele a paprikát a leöntött lére, majd a bográcsot ismét felakasztották a tűzre és ráöntötték a paprikás levét. Megrottyantották. Nagyon kellett vigyázni, mert a paprikáslé *löhúzza* s hamar lesülhet. Hol lejjebb, hol feljebb akasztották, ahogy kívánta. Az érkező rokonok közül az asszonyok inkább a háziasszony köré s a férfiak pedig a bogrács köré gyülekeztek és beszélgettek.

A tyúklevés a házeleje előtt az udvaron felállított üstházban, zománcozott üstben főtt, négy tyúkból. De a konyhában is begyújtottak s amikor a hús megfőtt, a főtt húst a konyhába vitték, mert különben nem lehetett volna a levesbe tenni a két levél kockatészát. Míg a leves főtt, terítették. Az asztalra tányérokot tettek, lefele fordítva s az evőeszközöket melléjük rakták.

A vendégek az asztalhoz ültek. Az egyikhez inkább az idősebbek s főleg asszonyok ültek, míg a másikkhoz főleg férfiak. A két-három egészen kicsi gyerek az asszonyok között ült. Az elhelyezkedésben némi hagyományos ülésrendet lehetett találni. Ültették a vendégeket, de mindenki tudta a helyét. Az elhelyezkedés lassan történt, vigyázott mindenki, ne-hogy valakinek a helyére üljön.

Amikor az udvaron megfőtt a leves, bevitték a konyhába és onnan hordták ki a levestálban. Négy személyre számítottak egy levestétalat, ha elfogyott, vittek. Majd felszolgálták a paprikást, savanyú uborkát, kenyeret. Minden vendég egy-egy üveg sört kapott. Végül tészta került az asztalra. Amikor egy-egy vendég elment, kikísérték a bejáróig és a zenész kimuzsikálta. A tanyabeliek kezdték az esti etetést, a jószág is mozgolódott már.

Gyömreiék, ha hidegebb időben tartanak családi ünnepeket, akkor a kiskamrában, télen pedig a szobában tartják. Ekkor bent nagyobb a felfordulás. A szobából teljesen kipakolnak a kisszobába és három asztalt tesznek be, padokkal. A János-nap nagyobb, mert tél van és jobban ráérnek. Estétől reggelig tart. Ilyenkor a konyhában főznek.

Kocsmázás

A pusztai emberek leggyakrabban az olvasóköri körökben iszogattak, a nagyobb mulatozást a csárdákban, kocsmákban csapták, de igazán nagyot a városi kocsmákban mulattak.

Előfordult, hogy az ember összezörrent az asszonnyal s kalapot nyomott a fejébe: „Na én elmöntem!” Az asszony tudta már, hogy hol fog kikötni. „A fene a belit ögye mög, mögin a kocsmába mögy!” „Mikor gyün haza?” „Ha hazaérök, köszönök!” — volt a válasz. Ha barátokra akadt a kocsmában, akkor ottragadt. Olyan dologidő nem volt, hogy kocsmázó ember ne akadt volna. Fejes Márton emlegette, hogy Kocsis Ferkó bérlőember összekapott az asszonnyal, elment a kocsmába, addig mulatott, míg a haszonbérből futotta. Éjnek idején a felesége vasvillával ment érte és hazahajtotta, ugyanis Kocsis Ferkó ittas állapotban nagyon veszedelmes volt.

Gyakran az olvasóköri körökben iszogattak. A nagyobbakban — így a Barackosi Olvasóköri körben is — vasárnap és csütörtökön italt is mértek. Más napokon öten-hatan összeálltak s egy demizson bort hoztak a közeli kocsmából és iszogattak. Aztán legtöbbször átmentek a kocsmába. A pusztaközponti kocsmáros már reggel 5 órakor nyitott, hogy az úton járó emberek ihassanak, mert:

Bort iszik az útonjáró
Akár szegény, akár báró!

Az első világháborúig a Pusztán minden évben, január utolján volt a lóösszeírás. Erősen várták az összeírás napját, mert mindig kocsmázással fejezték be. Egy hónappal előtte kihirdették, a hirdetést a pusztaközponti orvoslakásra ragasztották, de az újságba is bele tették. Az orvosi lakásban volt a városi tisztviselőknak egy helyiség fenntartva. Az urakat a város kocsija hozta ki. Az egész Pusztáról Pusztaközpontba jöttek a lóösszeírásra. A lovak darabszámát, korát írták be. Az összeírás gyorsan haladt.

A kocsmások nyomban átmentek a kocsmába. De olyan is volt, aki *elsőbb* ivott, azután ment az összeírásra. A lóösszeírásra rákészült az öreg Vörös János kocsmáros és sokszor olyan rossz bort mért ilyenkor, hogy aki abból *befenekődött*, egy hétig fájt a feje. Pizkos volt a kocsmá, de az áttelenben lakó Riczinger Károly doktor úr nem kifogásolta, mert a bor nagy részét ő itta meg. Ha beteg kereste a doktor urat, először a kocsmába ment, mert ott lehetett megtalálni.

A messzebről jövők kocsival, szánkóval jöttek s a közelben lakó ismerősöknél, rokonoknál kifogtak. Azok legtöbbször sütöttek, főztek, mert tudták, hogy vendégük lesz. Az összeírók rendszerint elhozták az asszonyt is bandázni. Olasz Ernő nagybátyja, az Aradi út közelében levő Olasz Bálint is minden évben kocsival jött hozzájuk a lóösszeírás napján, asszonyostól. A családi ügyeket is ilyenkor beszéltek meg. Az emberek evés után bementek a kocsmába. Olasz Bálint még otthon is dalolta:

A báránynak négy a lába,
Kurvából van minden bába.

Még a kocsin is dalolt, amikor mentek haza. Ha a pusztai ember a városban rég látott barátal — különösen katonacimborával — találkozott, leggyakrabban a kocsmában kötött ki. A pohár mellett jobb ízűt beszélgettek. Ha úgy jött a sorja, ott is ebédeltek, megvetették a bor ágát: a pörköltre, töltött káposztára, sült kolbászra, pecsenyére, kocsonyára csúsztak a bor. Sokszor éjszakába nyúlt a barátkozás. Az fizetett, akinek pénze volt, illetve régi szokás szerint az, aki meghívta a másikat.

De legtöbbször a piaci napon kocsmáztak. Fejes Márton szerint az igazi pusztai ember a piacra igyekezvén minden kocsmánál megállt. „Annyuk, nem lössz szöröncsénk, ha nem állunk mög!” — s egy *füles bort* (3 dl) felhajtott. De az asszony is kapott egy fél deci kevertet. Piacolás közben összetalálkoztak a barátokkal, cimborákkal. Az volt az első: „Hun találkozzunk?” Aki nagyjószágot adott el, az hívta a cimborákat inni. A lábasjóság eladásakor vagy vételekor sohasem maradt el az *áldomás*. Az áldomást fizető volt a *gödöröcsész*. Gyakran néhányan odavágódtak az áldomást ivókhoz — jó szerencsét kívánva a jószághoz — és a gödöröcsész *kontójára* (számlájára) ittak. Sokszor egy nagy asztallal voltak. Amikor a poharak kiürültek, hozattak még. Orosházán a Vékonyné és a Káposzta-féle kocsmá volt a *kifogó*. A vásárhelyi ember sohasem tarisznyázott, hanem sokszor asszonyostól együtt a kocsmában pörköltet evett. Vékony Károlynénak különösen jó konyhája volt.

Az asszonyok legtöbbször kint maradtak kocsipásztornak, de ha már sokallták, fogadtak a „köpködőn” embert, aki pár pengőért felült a kocsira. Az asszonyok összebeszéltek és bementek. Volt úgy, hogy külön asztalhoz ültek és édes italt ittak, volt úgy, hogy az emberekkel együtt ültek, sőt még daloltak is. A jó énekest még kérlelték is, hogy énekeljen. Fejes Mártonnét is sokszor énekellették. Ha nagy volt a társaság, az asztalokat összetolták s a nótától majd megrepedt a kocsmá *pallata*. Mindig volt olyan, aki a nótát vezette, ilyen volt *bodor* Juhász János, aki nagyon szépen tudott dalolni. Ha nem áldomást ittak, akkor mindenki sorba rendelt „egy asztalt”, vagyis az asztal mellett ülőknek. Ha elfogyott a pénzük, felíraták. Férfi szóló tánc csak akkor következett, amikor „meleg volt a füle” az atyáknak. Szűcs Ernő tudott szépen mulatni. Kardos Dezső duhaj volt, még az asztal tetején is táncolt, lesöpört róla mindent. A nótarendelő legtöbbször a primás vonójába húzta a bankót, vagy a zsebébe csúsztatta. Néha az öreg cigánynak a homlokára köptek és arra ragasztották a bankót, nem sértődött meg érte. Ha evés előtt voltak, akkor pálinkát ittak, de mulatni csak tiszta borral mulattak. Legtöbbször nem rúgtak be s mindegyik ki tudott hajtani; elfordult, hogy az asszony hajtott ki. A mulatás vége felé az asszonyok nógatták az embereket: „No most már öleg volt, sötét lössz, mire kiérünk!” Csak szép szóval lehetett rávenni az embert a felkerekedésre. Hazafele is megálltak minden kocsmánál. Az is megtörtént, hogy az ember annyira előre volt az itallal, hogy a vége felé nem tudott a kocsiról leszállni. De szerencsétlenség sohasem történt. „A részög embör ha esik is, a Szűz Mária kötényébe esik!”

Voltak emberek, akik éven át sok pénzt hagytak a kocsmában. Ilyenek voltak: Mucsi Sándor, Nagy István, Fejes Zoltán és Maczelka Miska. Egy alkalommal az utóbbinál elúszott a tehén és a csikó ára. Nagy István is eladta a lovat, tehenet, hogy abból fizesse az árendát — de mind a kocsmában maradt, nem vitt haza egy petágot sem. Vörös Pál és Vörös Mihály egyszer fát és cserepet akartak venni, de minden pénzüket a Vékonynénál hagyták. Rostás Mátyás (Sóstópart), Gojdár Imre és Kiss Pál (Pusztaközpont), Olasz Tamás és Olasz Márton (Kakasszék) sokszor 3—4 nap is, sőt Rostás Mátyás egész héten mulatott vagy Káposztáéknál, vagy Vékonynénál. Rostás Mártonnak apósa, anyósa gazdag volt. Mondta is:

„Eb fél, kutya fél, míg ipam, napam él!”

Rostás Mátyásról még nótát is szerkesztettek:

Száz forint volt a lajbim zsebibe,
Azt kérdi a rózsám, hová lett belőle.
Nem vettem rajta hat ökröt rózsám,
Elhúzta a cigány érte a nótám!

Mindig került „poharas barát”. „Ha borod van, barátod is van!” Rostás Mátyásnak a jó hangú Tar Jani bácsi is barátja volt. Dombi Kiss Lajos a „segge-vége” volt a Rostás Mátyásnak, mikor belemelegedtek, egész héten mulattak. A kocsmában felöltözve szundikáltak, s azután mulattak tovább. Ameddig mulattak, nem kerültek ágyba, noha a kocsmában vendégszoba is volt. Fogadásból is ittak. Fejes Márton, Kiss Pál Antal, Deák Pál, Molnár János és Ambrus János betértek a székkutasi kocsmába Laufer Károlyhoz. (A parasztok Lófasz Károlynak, az öreg Lófasznak hívták.) Zsidó ember volt. Fogadtak egy hordó sörbe-borba, hogy Ambrus János egy évig nem borotválkozik. Be is tartotta. Még most is *szakállas Ambrusznak* mondják, noha már régen leborotváltatta.

Előfordult, hogy becsukott ajtó mögött mulattak. Újabb vendégeket nem eresztettek be. „Az italos embör sokszor gyújt az ördögnek méceset.” „Az ördögnek a kezében adja ilyenkor az embör magát!” — mondta Fejes Márton.

A pusztai asszonyok végső soron beletörődtek a mulatozásba, „a takaró mindent kibékített!” Az asszonyok nem mentek az emberek után a kocsmába, abból mindig nagy baj származott. A kocsmások azt az embert ki is közösítették maguk közül. „Majd hazagyün, tuggya a járást!” — törődtek bele az asszonyok. Ha *szemetes* (részeg) volt az ember, akkor az asszony lefektette s azután sokszor elsimult minden. Volt úgy is hogy egy kicsit *kapcskodott* az asszony. Idős Fejes Márton Szentesen elmulatta egy pár ökör árát. Otthon az asszony elkezdte mondani az ő igazát, de az öreg az asztalra ütött: „Most már ölég!” Nem is volt ott tovább egy szó sem. Minden ment tovább a maga útján. Néha még az asszonyoknak jó arcot is kellett hozzá vágni. Szűcs Ernőékhez egyszer éjfél után ment haza a férj, Fejes Mártonnal együtt. Az asszonynak fel kellett kelni, vacsorát készíteni. Fehér Sándor feleségének ilyenkor még dalolni is kellett, különben elverte. Általában a vásárhelyi asszony jobban megértette a kocsmás férjét, mint az orosházi. Láta annak idején, hogy az anyja milyen türelmes volt az apjával szemben. Különben is a vásárhelyi emberek jobban szerettek mulatni, mint az orosháziak. Ritkán került olyan asszony is, aki versenyt ivott a férfakkal. Kakasszéken Vincéné minden szombaton vacsorára megy a férjével s mindketten berúgnak. Az asszony nagyon szépen tud mulatni. Félkörben állítja a zenészeket, s közéjük bújik és szólótáncot jár. Nagy nézőközönsége van. Az alacsony s kissé kövérkés asszonynak a táskája mindig a karján van. Ritkán az asszonyok is csúnyán berugtak. Csúnyább a berügött nő, mint a berügött férfi.

Templombajárás a Pusztán

A pusztai templomok közül a sóstóparti r. k. templom volt a legrégebbi. Az emlékezet szerint az 1900-as években épült. Nem tudnak arról, hogy a templom építése előtt valahol is összegyűltek volna istentiszteletre. A sóstópartiak nagy része *nagykatalikus*. Az Udvardiak, az Ambrusok, az Oroveczek, a Fejesek, a Pál Flóriánok, a Pap Lukácsok nagyon vallásosak voltak. A templomépítés előtt gyalog mentek Kutasra vagy Orosházára a templomba. A telket Ambrus János ajándékozta a vásárhelyi kat. egyháznak. Az épületet a környék katolikus hívei adták össze. A sóstóparti katolikus családok jómódú, erős családok voltak.

A templomban oltár, gyóntató, harmónium és padok voltak. Belül fehérre meszelték. A falon körös-körül szentképek függtek, Pap Lukács Jánosné szerint „szép, nagyon szép

volt!” A templom fedele alatt volt a takarító szoba-konyha-kamrás lakása is. Mellette hangláb és kút állott. A templom mögött 10—15 síros kis temető húzódott.

Minden hónap utolsó vasárnapján délelőtt volt a szentmise. Vásárhelyről jött ki a pap. Az esperes is szeretett kijárni. Ha hét derekán beszóltak, akkor más vasárnap is kijöttek. A környékeliek sokszor a többi vasárnapokon „csupa gyalog” bementek Orosházára a templomba. Amikor javult az idő, szépen felöltöztek és gyalog beballagtak. Ha utolérték a templomba igyekvőket, csapatosan mentek. Hazafele pedig megvárták egymást.

A takarító előkészítette azt, ami a miséhez kellett. A mise 9 órakor kezdődött s reggel minden órában harangoztak a mise kezdetéig. A hívek egyenesen a templomba mentek és beültek a padokba. Baloldalt a hosszabb padokban a nők, s a jobboldalt a rövidebb padokban a férfiak ültek. A férfiak mindig kevesebben voltak. Amikor az olvasónak vége lett, énekeltek. Mindig volt egy jó hangú idős énekesasszony, aki mondta az olvasót s azután énekeltek. Pap Lukács Jánosnéak az Ambrus-ágya volt az énekesasszony. Nagyon számoltak a misére, mert akkor a környékeliek találkoztak egymással.

A templomba járók beosztották maguk között, hogy ki hozza ki a papot, Kutasra mentek a vonat elé. Általában nem húzódtak tőle, pedig az azzal járt, hogy náluk ebédelt a pap. „Na gyertök el arra tik is (mondták a rokonoknak), *papebéd* lössz nálunk!” Az asszonyok már egy-két nappal előtte készülődtek rá. Legtöbbször tyúklevest főztek csigával. A második fogás birka- vagy sertés- vagy csirkepaprikás volt. A sült, rántott hús sem maradhatott el. Rétest, krémet vagy piskótát sütöttek. Reggel a *hatossal* már jött a pap, akit a tanyára vittek. Csak a család reggelizett, a pap mise előtt nem evett. A tanyáról kocsin mentek 9 órára a templomba. A lovakat subával letakarták és várták a mise végét. A mise 12 óráig tartott. A templomudvaron — ha jó idő volt — egy félóráig beszélgettek. A pap rózsafüzért, szentképeket vitt a misére. A rózsafüzért árulta, a Mária-képeket osztogatta. Azután haza mentek. Még a távolabb lakók is gyalog mentek haza. Akkor ült kocsira a pap, amikor a hívek széledeztek.

A tanyában az asztal mellé ültették a papot és a család körülülte. Az ebéd előtt pálinka járta, ebédközben és utána kinek mi kellett: bort, sört ittak. Sok volt az enniváló és kényelmesen ebédeltek, mert a vonat csak délután 4 órakor ment. A sült hús és a sütemény az asztalon maradt s ettek-ittak. Legtöbbször jó volt a hangulat, sokszor még a pap is viccelődött.

Ha a házigazda jó borivó volt — mint pl. Bakos István —, ott a pap is felöntött a garatra, s dalolva mentek a vonathoz. Az 1920-as években történt, hogy özv. Rostás Andrásnénál volt a papebéd, a *hatoshoz* vitték ki a papot. A Rostás család nagyon dalos volt s egész úton daloltak. Együtt énekeltek velük a pap is. A kocsin a farba került a pap az egyik nagylánnyal. A hangulat olyan emelkedett volt, hogy a tisztelendő atya azon vette észre magát, hogy ölelgeti a jól megtermett nagylányt. Emlegették is sokáig: „A pap is jól fölöntött, mert az úton ugyancsak ölelgette az Örszikét!” A pusztai ember így vélekedett papjáról: „A pap is elvégzi az ő dolgát, de azontúl ő is éppen olyan ember, mint a másik!”

Aki szerette a papebédet, de nem volt fogata, a főzést elvállalta, de más hozta ki a papot. Így történt Tóth Jánoséknál is. Itt is annak rendje-módja szerint készült a papebéd. Fél lábon állt az asszonynépség: „Mingyá itt a fogat!” Az asszonyok még fűtöttek s a kocsi már megérkezett. Az asszonyok egy része a csigát főzte be, a másik a kemence tetejéről az ott kelő kuglófot szedte le és vitte a kemencébe. A tisztelendő úr is segédkezett, de a kezéből kiesett a kuglóf a nagy igyekezet során. Még sokáig fennmaradt a környéken: „A süteményt kistüsd, de ne kuglófot süssél, mert azt elejti a tisztelendő úr, azután mögsgyeyli magát!”

Amint a papot elvitték, a rokonok is hazamentek, a család a jószágot etette. Bármennyire is vallásosak voltak a sóstópartiak, általában csak 6—8 család hordta a papot. Egyesek sajnálták az ebédet és az azzal járó fáradságokat. A jómódú Héjja András sohasem vitte a papot: vallásos volt, de igen fősvény.

A sóstóparti r. k. templomban 1922-ig volt mise. A gyülekezet elnéptelenedett. Az öre-

gekből sokan elpusztultak az első világháború ideje alatt. A fiatalok vasárnaponként a városba mentek. Sokan házat vettek Orosházán és Kutason is épült templom. A takarító elköltözött, a kegyszereket Kutásra vitték és egy ideig üresen állt a templom. Azután a lakásba egy kovácsmester költözött s a templom kovácsműhely lett. Valahogy ment neki, mert messze földön nem volt kovács. A kovácsnak meghalt a felesége, a család szétszóródott és ő is elköltözött. Az épületet nemsokára átalakították olvasókörnek.

Pusztaközpontról, Barackosról és a Fehértó környékéről a reformátusok a fehértói iskolába jártak istentiszteletre. Az Orosházához közel lakó reformátusok bejártak az orosházi templomba. A barackosi ref. templomot az 1930-as években építették. Imaházat építettek közel az iskolához. Az imaház fedele alatt lelkészlakás is volt. Az imaházba többen mentek, mint az iskolába. Kérdő Ernőné Kutas közelében, a Mózesalmi dűlőben lánykodott s onnan is elment a barackosi templomba. A szülei is szerettek templomba járni, de nem sokszor mentek, mert a tanyájuk jó messze volt a templomtól. A templomhoz közel lakó reformátusok elég sűrűn jártak templomba, de inkább csak télen, mert dologidőben jobban elmellőzték. A családok „hun egyedül, hun párosan mentek.” A Pusztán is főleg az asszonyok jártak templomba. Ilyenkor a családdal együtt lakó anyós vagy a gazdaasszony menyé, vagy a nagyobb lánya főzött, de sokszor az egész család együtt ment. Ilyenkor előbb megfőzték az ebédet és a jószágot is elrendezték. Úgy indultak el, hogy a harangszóra érejenek oda. Kérdő Ernőné így emlékszik vissza: Szerették hallani a harangszót. „Ojan szép volt, hogy na!”

Minden vasárnap délelőtt volt istentisztelet. Háromszor harangoztak: az elsőt 9 órakor, a másodikat fél 10 órakor és a harmadikat 10 óra előtt 5 perccel. Ez volt a *beharangozás*. Az iskolás gyerekek harangoztak. Még messzebről is gyalog mentek. Nagy ünnepkor a jó módúak: Pinkóczyak, Fejes Zoltán fédereskocsin mentek és a cselédjüket is vitték. A cselédek vagy megvárták a „templom végét”, vagy visszamentek értük. A kocsin érkező férfiak legtöbbször gyalog mentek haza, mert istentisztelet után bementek a szomszédos olvasóköerbe egyet biliárdozni, újságot olvasni.

Az istentiszteletről nem késtek el. Hamarabb illet megérkezni. Beültek a padba. Az öregek között mindig volt egy énekvezető. Ilyen volt Székely Ferenc, Arany Lajos, Kérdő Ernőné. Ezek szerettek énekelni, szerettek templomba járni. A templom egyik felében a férfiak, a másikban a nők ültek, a gyerekek pedig az első padokban. A templomba néhány környékbeli katolikus is járt. A beharangozás után ment be a pap. Az istentisztelet után perselyeztek. A perselyt az ajtó melletti falra erősítették. Az ajtó mellett kint rövid időre még az asszonyok is megálltak, de hamar hazamentek főzni. A pap az ajtó előtt kezet fogott az emberekkel (az asszonyokkal nem), és beszélgetett velük. Majd a reverendát letette és az emberekkel együtt elment a körbe, de csak rövid időre. Amint a pap hazament, hazamentek az emberek is. Istentisztelet után havonta egyszer presbiteri gyűlés volt az iskolában. Ritkán előfordult, hogy a pap pogácsafélével megkínálta a presbitereket. Szokás volt a vasárnap délutáni családlátogatás is. Uzsonnával kínálták a látogató papot. Rapcsák tiszteletesék a pattogatott kukoricát nagyon szerették és Kérdőék mindig pattogattak.

Fecskésparton a vásárhelyi származásúak többsége katolikus volt s azok vagy Orosházára, vagy Kutásra jártak templomba. Majdnem minden vasárnap bementek. A fecskési reformátusok általában Orosházán jártak templomba, noha a barackosi templom közelebb volt. Télidőben *gyalogjába* mentek, jó uton kocsival. Legtöbbször a saját kocsijukon mentek, ritkábban két-három család összefogott. A vásárhelyi származású fecskésiek közül soknak nem volt háza Orosházán s ezért a templom közelében egy utcában álltak meg, egy *kocsi pásztort* is vittek magukkal. Ez legtöbbször családtag volt, de pástorgyereket is vittek kocsiörzönnek. Ha nagyobb volt, dohányt adtak neki, ha kisebb, cukrot, hogy jobb kedvvel üljön a kocsin. Csak eltelt rajta valahogy az idő.

A fecskésiek ritkán a barackosi templomba is jártak. Ugyanis a barackosi lelkész taní-

totta Feckésparton a hittant az iskolásoknak, akik Barackoson konfirmáltak s így aztán ellátogattak oda is. Konfirmálni a gyerekeket kocsival vitték. A fényképész már várta őket. Nagy nap volt az. Mikor nem volt nagy hajtása a lovaknak, kocsival is mentek Barackosra. Visszafele annyian ültek rá, amennyien megfértek. Amíg lelkész volt Barackoson, havonta egyszer istentiszteletet tartott a kardoskúti ev. templomban és a feckésparthi iskolában a református vallásúaknak. Mindkét helyen vasárnap délután. A feckésparthi iskola kapujára napokkal előtte kiírták az istentisztelet idejét. A tanító a gyerekeknek is kihirdette. Legtöb- bet az iskola szomszédságában lakó Samu Sándor ment a papért, mert ő volt a feckésparthi rész presbitere. A koci hátulsó részében féderes ülést tett pokróccal, télen pedig subával. 15— 20 hívő mindig összegyűlt. Amint megérkezett a pap, megnézték, hogy jönnek-e még. Ha nem láttak senkit sem, megkezdték az istentiszteletet. Utána a lelkész egy-két családot meg- látogatott. Ha rossz volt az idő, igyekezett hazafele. 1964–1965 óta a feckésparthi iskolában nem tartanak istentiszteletet. Különösen a közelben lakóknak jó volt, mert akárhogy esett is az eső, akármilyen sár is volt, el tudtak menni. Samu Sándor így foglalta össze az isten- tiszteletre járók véleményét, „Mingyá könnyebbnek éreztük magunkat!”

Az 1950-es évek után fogyott a nép, fogyott a templomba járó is. Ehhez az is hozzájá- rult, hogy elég sűrűn váltogatták egymást a lelkészek. Nem egy közülük a hívekkel nem so- kat törődött. Megtartották a vasárnapi istentiszteletet, néhány családot meglátogattak s úgy gondolták, hogy hivatásuknak eleget tettek. Egynémelyik — a pusztaiak szerint — még kupecnek is elmehetett volna: a jószágokat adta-vedte. Mindemellett a parasztok a maguk módján tisztelték őket, tiszteletes úrnak szólították. Emberi hibáikat el-elnézték.

Amikor 1966 körül Kiss Sándor Gádorosra került, nem akadt pályázó a helyére és a mai napig üresen áll a paplak. Minden hónap második vasárnapján az orosházi református pap jár ki havi 700 forintért. Aránylag többbe kerül, mintha saját papjuk volna. Kérdő Er- nőné szerint: „Nem sokat ér ez már. Mindönki el van foglalva, még vasárnap is, nincs is vasárnapjuk. Még a beteg anyjukat sem mőnnek möglátogatni. Az idősebbek részben a városba húzódtak, részben nem tudnak messziről a templomba gyalogolni, fogatuk pedig nincs. Az idősebbek még őrzik a szép zsoltárokat, amelyeket az unokák fognak széttépni. Az idősebbeknek még ritkán eszükbe jut, jó lenne istentiszteleten részt venni és énekelni. De ez már elmúlt. Most már eltávolódtak az Istentől. A templom sem sokat érő, nagyon megrongálódoott, majd azt is lebontják. A fiataloknak nem hiányzik sem a templom, sem az istentisztelet.”

A három templom közül a legfiatalabb a kardoskúti evangélikus templom. Amikor a Pusztá kiosztása után az orosháziak benyomultak a Pusztára, egy darabig a föld után járó egyházi adót, a búzaadót Orosházára fizették. Vásárhelyen az evangélikus egyház kis lét- számú, s *tótegyháznak* hívták. Ugyanis, míg nem lett anyaegyház, a komlói ev. egyház filiája (leányegyháza) volt, s onnan járt át a pap istentiszteletet tartani. Itt volt a „tótpap” mondták. Az evangélikusokat tótoknak hívták. Később a vásárhelyi egyház önállósult s magyar papjuk lett, de ezt jó ideig tótpapnak hívták s a felépült templomot tó templomnak nevezték. Ekkor már a Külső-pusztán megszaporodtak az Orosházáról előrenyomuló evan- gélikusok s a vásárhelyi ev. egyház követelte, hogy a Pusztán lakó, vagy ott földdel rendel- kező evangélikusok nekik fizessék az egyházi adót. Az orosháziak azonban csak haza fizették. Jó vaskos köteget tesz ki az az iratcsomó, amely az ezzel kapcsolatos huza-vonáról szól.

1890-ben a Belső (a vásárhelyi) ev. egyház épített Kardoskútra lelkészlakást s abba lelkész-tanítót helyezett Plavec Gyula személyében. Ezzel megszervezték a kardoskúti ev. egyházat, amely a Belső-egyház filiája volt. *Külső egyháznak* is hívták. Ezután már az orosházi származásúak is oda fizették az egyházi adót. A lelkész-tanító csekély fizetésért tanított és lelkészkedett. Gyengekezü tanító volt, a pusztaiak szerettek volna maguknak erélyeseb- bet választani. 18 évig működött kint, később megszerették, mert jó szervező volt. Az ő ide-

jében alakult meg 1896-ban az olvasókör Kardoskúton, amely az egyház telkén levő egyházi épületben kapott helyet. Majd 1903-ban Gyarmati Mihállyal együtt kezdeményezte a Hangya Szövetkezet létrehozását. 1908-ban megürült a Belső-egyház lelkészi állása. A Külső-egyháznak jelölési joga volt, s Plaveczet jelölte. A bentiek mindenképpen mást akartak. A pusztaiak úgy voltak vele, ha a Belső-egyház kitette a gyenge tanítót a nyakukra, ők meg megválasztják nekik papnak. Ez meg is történt. Ugyanis a Külső-egyház jóval nagyobb volt, mint a Belső. Plavecznek kedve is volt bemenni s megígérte, hogy az esetleges elszakadási mozgalmat nem gátolja. A végén bent is megszerették, sőt esperes lett belőle.

A Kardoskúti Olvasókör és a Hangya volt a melegágya az egyházon belül az *elszakadási mozgalomnak*, amelynek az lett az eredménye, hogy a Külső-egyház elszakadt a Belső-től. Ugyanis sajnálták azt az összeget, amit befizettek a városi egyháznak. Az első világháborút követő konszolidáció után a kardoskúti evangélikus egyháznak egy kis pénze gyűlt össze a bankban. Vitatkoztak azon, hogy templomot építsenek-e, vagy inkább földet vásároljanak, „ami ad is vissza valamit!” A presbitérium a lelkész ajánlatára a templomépítés mellett volt, de a közgyűlésen már-már úgy alakult a helyzet, hogy mégis földet vesznek. Végül is a templomépítés mellett döntöttek. Gyűjtöttek az építésre, párosával járták a családokat. Az Orosházán lakó földtulajdonosokat is felkeresték. Voltak más vallású adakozók is: Héjja István, Szabó György, Az építést Kabódi Mihály orosházi kőművesmester vállalta 16 000 pengőért.

Vásárhely városa nem szívesen látta a templomépítést, attól félt, hogy falu települ körülötte s az végső fokon arra vezet, hogy a Vásárhelyi-pusztá elszakad az anyavárostól. A kardoskútiak tudták, hogy a város akadékoskodni fog s ezért csak akkor kérték az építési engedélyt, amikor már magas volt a fal. 1937-ben kezdték el az építést. Egyes családok ajtót, ablakot ajándékoztak a templomnak. A nagyszülők sok esetben halott fiúk emlékére adakoztak. Az adományozók neveit ráfestették az adományozott tárgyakra. Fekete Sándor a zombai középkori templom tégláiból hozott s azt a templomba helyezte el. Az építést 1938-ban fejezték be. Raffay Sándor püspök szentelte fel. Vita volt, hogy a toronyon csillag vagy kereszt legyen. Úgy mondják, a püspök azt mondta, ha kereszt nem lesz a torony tetején, akkor nem jön el. Csillag került a torony tetejére, viszont a bejárati ajtó felett kereszt van. Az országban ez volt az első tanyai ev. templom. A templomban istentiszteletet tartanak s az egyházban gyülekezeti élet folyik. 1948-ig a Vásárhelyi-pusztán az iskoláknál is voltak ún. szórványistentiszteletek. A kardoskúti evangélikusok lekipásztora Farkas Lajos ev. lelkész. Időnként összegjönnek a hívek, az ünnepek igencsak közebéddel vannak összekapcsolva. Jó időben a templom mellett a fák alatt tartják. Télen a teasteket a tanteremből elrekesztett helyiségben rendezik. A templomban kevesen járnak. A lelkész látogatja az ev. családokat. (F. L. 1973-ban nyugdíjba ment és beköltözött Vásárhelyre. Azóta a lelkészlakás üresen áll.)

A Pusztán a vásárhelyiek közül a reformátusok többen vannak, mint a katolikusok. Az orosháziak kivétel nélkül evangélikusok. Olasz Ernő szerint elég nagy különbség van a református és a katolikus vásárhelyi között, többek között a katolikusok jobban ragaszkodnak a vallásukhoz, mint a reformátusok. A katolikus ember — különösen régebben — köszönés nélkül elment a református mellett, mert többre tartotta magát. A bűnt is jobban megtartották, a református akkor bűntölt, ha nem volt mit enni. Katolikus lány csak akkor ment férjhez reformátushoz, ha az *rezerválist* adott, vagyis megállapodtak abban, hogy a születendő gyermekek katolikusok lesznek. Amelyik katolikus „vadabb” volt, annak nem is kellett református lány. Mondják, hogy egy 300 holdas katolikus gazda lányát egy református ember el akarta venni. A katolikus azt mondta: „Nem adom a lányom református emberhő, mer a református ojan a katolikusok között, mint a juhok között a szamár!” Nem is adta oda a lányát, sőt a kérőt be sem engedte a tanyába. Lánya máshoz ment férjhez, de a férje a világháborúban maradt s így aztán összeálltak, de állandóan veszekesznek. Az evan-

gélíkus sem szívesen adta lányát katolikusnak, de a katolikus sem evangélikusnak. A vegyes házasságú családok rendszerint a közeli templomba jártak. A Barackoson lakó Vári Albert református, a felesége pedig katolikus, mindketten a közeli református templomba jártak és a katolikus asszony a gyülekezettel együtt énekelte a zsoltárokat. Csak a házasság szempontjából volt különbség a vallásfelekezetek között. A katolikus ember minden további nélkül kiadta földjét más vallásúnak, s az adás-vételnél sem számított a vallás. A katolikusokat pápistának, a reformátusokat kálvinistáknak, kálomistáknak hívták, az evangélikusokat pedig luteránusoknak is nevezték.